

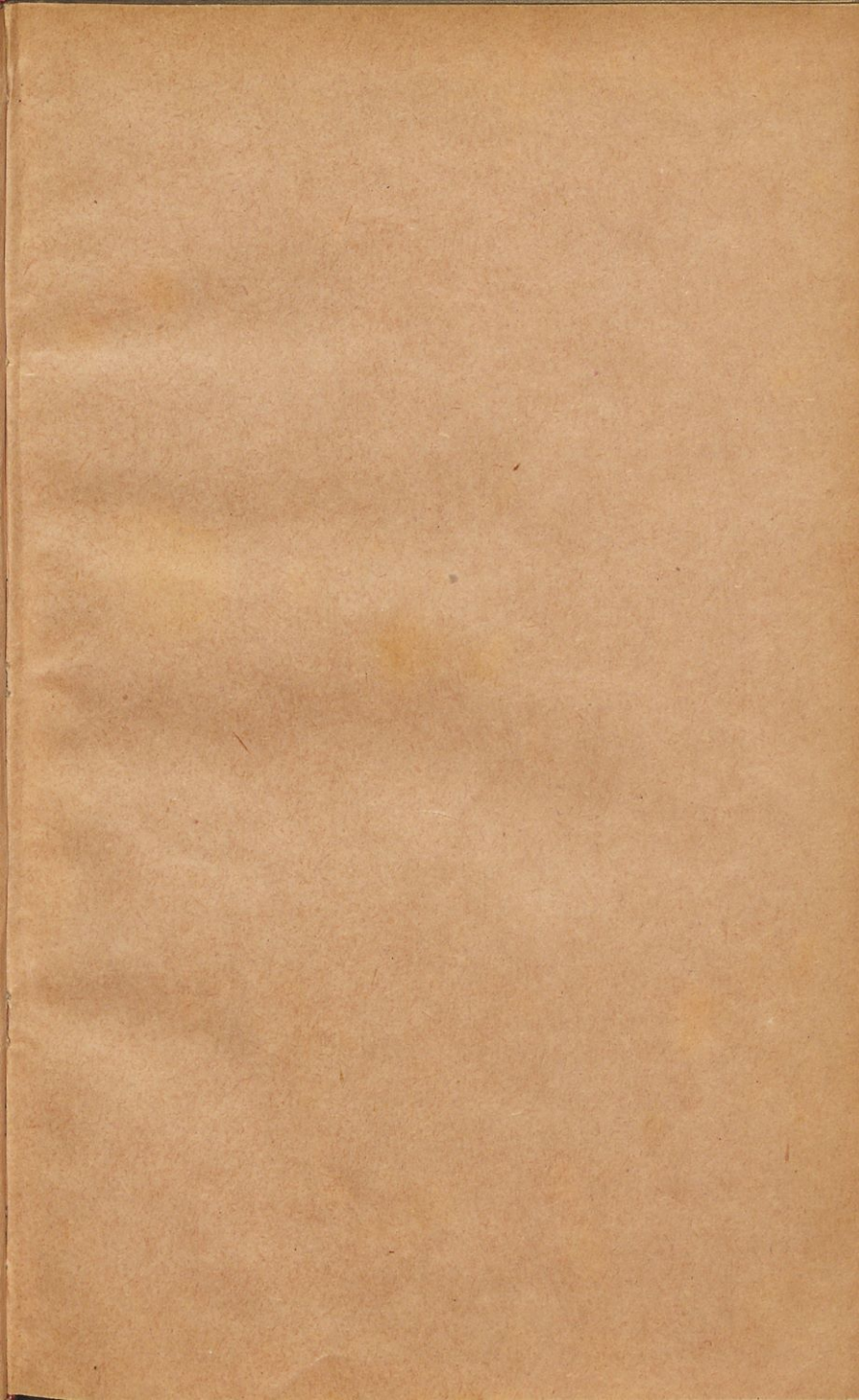
Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

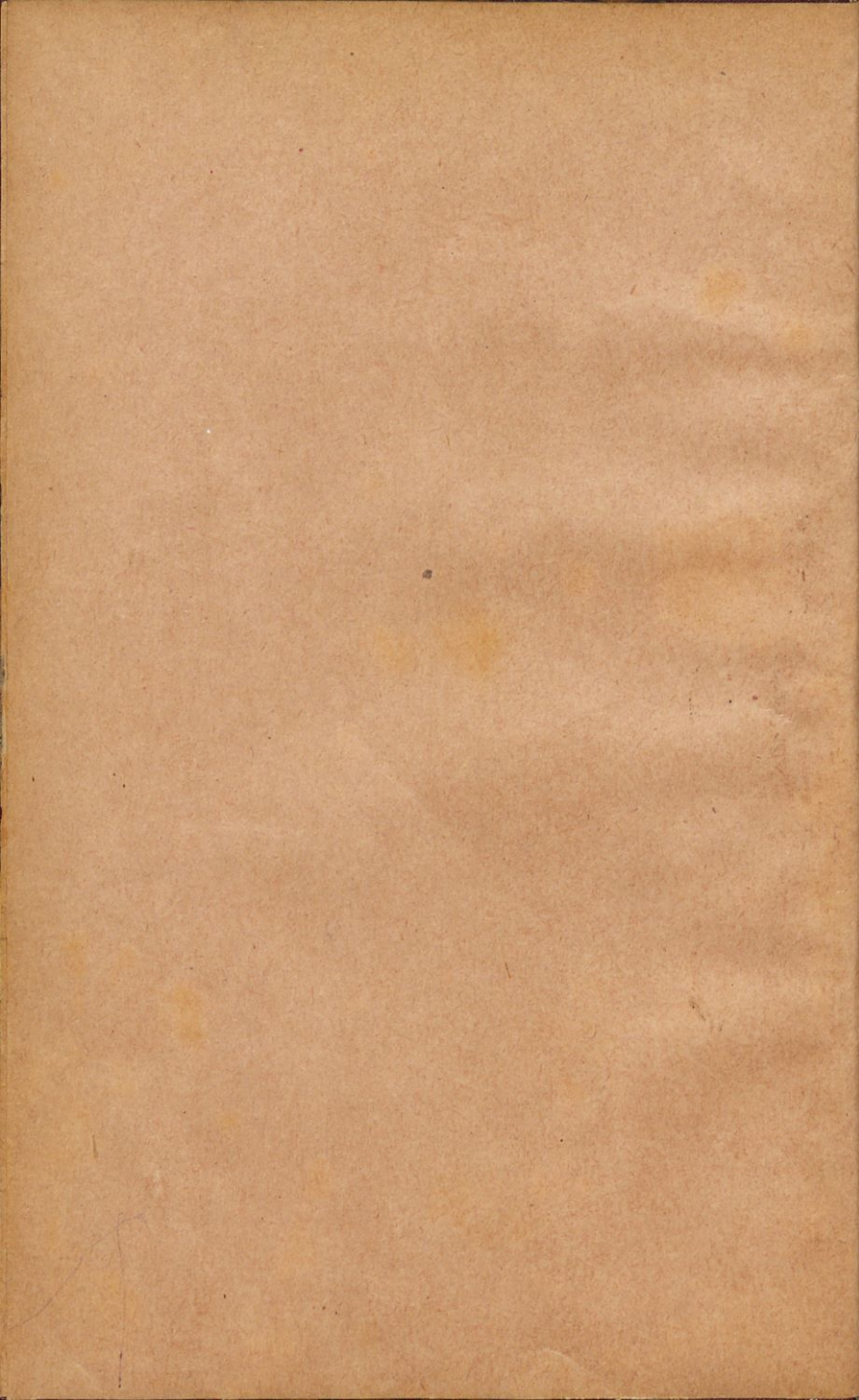
VII, 37806

5

37806, VII, E, c

VII, E, c, 37806

37806. VII. & c.

Intelligenz bleibt V.

HRVAŠKA KNJIŽNICA

IZDAJE SLOVENSKA MATICA

V., 1911.

DINKO ŠIMUNOVIĆ:

TUDJINAC

PRIPOVIJEST.

NAGRADJENO IZ ZAKLADE A. VEBER-TKALČEVIĆA.

U ZAGREBU 1911.
IZDALA MATICA HRVATSKA I SLOVENSKA.

TISAK DIONIČKE TISKARE U ZAGREBU.

DIJKO ŠIMUNOVIĆ

TUDJINAC

PRIPLOVILEST

NACRANJE IZ ZAKLAD A. VEBER-TRAKČEVKA

03000873h

TRAKČEVKA TRAKČEVKA
NACRANJE IZ ZAKLAD A. VEBER-TRAKČEVKA
NACRANJE IZ ZAKLAD A. VEBER-TRAKČEVKA

SLOVNIŠKI UVOD V HRVATSKI JEZIK.

RODILNIK MNOŽINSKI:

slovenski:

m n o g o gospá, gorá,
vodá ...
rib, žen ...
jelenov, junakov,
volov,
mest,
ovac, sester,
Benetek, src,
vesel

hrvatski:

m n o g o gósipa (góspodja),
góira, vóda ...
ríba, žena ...
jèlena, junáka,
volova ...
mjésta ...
ováca, séstara,
Mletaka, srdaca,
vésala ...

D o v r š n i p r e t e k l i č a s (aorist, za enkratna, hipna dejanja):

Edn. : 1. rek-o-h (sem rekel) *Množ.* : rek-o-smo (smo rekli)
2. reče (si rekel) rekoste (ste rekli)
3. reče (je rekel) rekoše (so rekli).

Slično: bih (sem bil, a, o), bi, bi — bismo, biste biše.

Ali: nadjoh, nadje, nadje, nadjosmo, nadjoste, nadjoše (sem našel itd.).

V „Tudjincu“ so na pr. še aoristi: poče = je počel; stadoh = sem začel; namjeriše se = so se namerili; kola se zaputiše = (so se zapotila) so se spravila na pot, odrinila; obazreše se = (obzrli) ozrli so se; oživješe = so oživeli itd.

N e d o v r š n i p r e t e k l i č a s (imperfekt, za trajajoča, večkratna dejanja):

Edn. : 1. plet-i-jah (sem pletel) *Množ.* : plet-i-jasmo (smo pletli)
2. plet-i-jaše (si pletel) plet-i-jaste (ste pletli)
3. plet-i-jaše (je pletel) plet-i-jahu (so pletli).

Slično : čuvah, čuvaše, čuvaše, čuvasmo, čuvaste, čuvahu (sem čuval itd.).

Imperfekti v „Tudjincu“ so na pr. : primicahu se (so se primikali) ; vijugahu se = so se vijugali.

Prihodnji čas :

<i>Edn.</i> :	1. pisat ću (pisati hočem = bom pisal)	<i>Množ.</i> :	pisat ćemo (bomo pisali)
	2. pisat ćeš (boš pisal)		pisat ćete (boste pisali)
	3. pisat će (bo pisal)		pisat će (bodo pisali).

Prihodnji čas je še na pr. : bit ću (bitću) = bodem ; pak ću ti kazati = pa ti bom pokazala (rekla) ; ćeš se promučiti = boš se mučil ; imat ćeš = boš imel.

Instrumental (6. sklon) brez predloga :

- a) pogodjen strijelom = zadet s strelo (od strele)
 prožet mržnjom = prožet z mržnjo, od mržnje
 zarasao niskim vrbama = z nizkimi vrbami
 pogledam okom = z očesom.
- b) šetam se poljanom = po poljani
 voda razlijeva se dolinom = po dolini
 kola primicaju se širokom cestom = po široki cesti
 vozili smo se tom dragom = po tej dolini
 uputim se njime (putem) = po njem, po potu
 pjesme ječe veselim komšilucima = po veselih kom-
 šilukih (soseskah)
 povrvi zemljom crnom = po zemlji crni.
 nedjeljom = v nedeljo.

Sklanjanje pridevnika :

nadaľeko niska mostića = nizk(eg)a mostića
 blizu potoka puna = potoka poln(eg)a
 u njegovu srcu = v njegovem srcu.

Poedinosti :

ko = tko ;
 njim(e) = njim ; kom(e) = kom(u) ; po srcu. svom(e)
 k njoj(zi) = k njej ; nje(zi)n = njen
 mogu = morem ; hoću = hočem.

DALMATINSKO ZAGORJE

je gorska krajina srednje Dalmacije, med Šibenikom in Spljetom, od reke Krke tja proti Cetinji. Dosti visoko gorovje loči to Zagorje od morske obale (Primorja).

Med starodavnim Kninom, med Vrlikom in Drnišem kje bi bilo iskati pozorišče prvega dela „Tudjinca“. Drugi del nas uvaja v zgodovinski Dubrovnik.

Dr. Fr. I.

I.

Stale se skupljati prve jesenje magle u veliku dolinu Koviljevačkih sela, gdje ih u to doba godine bude nesamo u ranim jutrima, već i u večer, čim sunce zadje za veliku Javorovu kosu. Skupljale se one, jer sila se vodâ razlijevalo onom dolinom, u koju je svaka uvala puštala svoje vrelašce, prije pomamno, pak močvarno i tiho.

Čudno je bilo u toj mirnoj i vlažnoj jesenskoj večeri čuti cigansku pjesmu, a osobito na onim pustim putima, što se vijugahu okolo niskih breščića, sa le-dinama i rijetkim grmljem. Po njima su se često čule klepke domaćega blaga, svirale, dipke i popijevka čobanska, no te je večeri sve zamuklo kao od čuda. Sjećali se ljudi i cigana, ali samo u proljeće, kada povrvi zemljom crnom i ono, čemu se nadati nije, ali sada je sve utihnulo, kao da sluša neobične glasove.

Na jednom zavoju, pod Žarkovom dragom, nedaleko niska mostića i potoka puna žabokračine i žukve, smjestila se da konači ciganska družba, što je, ko zna kako, zakasnila na svome ljetnom putovanju kroz varošice dalmatinskog Zagorja. Sjećalo je to društvanje na malo jato lastavica, što ih rana jesen zaustavila, da ne otputuju, pa se tješe cvrkućući, dok promisle, kamo da sklone glavu pred tim maglama, što naviještaju zimu.

Mali plamećci istom naložene vatre, što su lizali vlažne ogranke, slabo su se vidjeli zbog još jakoga večernjeg svijetla i staložena dima okolo toga neobičnoga tabora. Iz njega se čula hrapava pjesma umornih grla, uz oštar cilik gusala još neukroćenih.

To su mladić i ciganska djevojka stali da sviraju dvojici nepoznate gospode, što se namjeriše tuda, neka bi im izbili obilatiji darak, kome se ondje nijesu nikako nadali.

Stariji od gospode, ugojen i plav, stajao je na putu blizu kočije, nezadovoljan što mora čekati, dok se drugi, mlado crnomanjasto momče, zadubio u brzi i tajanstveni govor stare ciganke.

Kad bi se desio časak, te bi zamukla pjesma i šaputanje starice, čuo se i šušanj lišća, što je padao sa stabala više njih na ledinu, u jarak i na vlažan put : tako je bila tiha ova večer u polju.

Još jutros u varoši, kad je stara ciganka ugledala Stanka, viknula je za njim : — „Dodji, mladiću, pak ću ti kazati, zašto si tako zamišljen i tužan.“ To ga je začudilo vrlo, no stidio se pred svijetom pristupiti k njojzi. Ali sada, kad ju je slučajno stigao na tome pustom mjestu, željno je potrčao, da čuje, što će mu ona reći.

Stanko nije mislio, da već i drugi mogu znati za njegovu tugu i nemir, nu sada, eto i ta neznana ciganka govori mu takove stvari, kao da je bila u njegovu srcu.

— Nije za svačiju dušu biti bez doma i krova — to je samo za nas, za cigane. Pribavi ti sebi kućicu, pak onda mladu ženicu po srcu svome, i tuga će tvoja proći — šapće mu stara ciganka i gleda ga kao stara znanka i prijateljica.

— Da, da — može biti, da je tako — mislio je u sebi Stanko — no kako ona vidi, što je u mojoj duši? A što, kako će to biti meni kasnije? — zapita na glas.

— Još ćeš se promučiti, još ćeš se promučiti, no kuću ćeš svoju ipak imati i ženicu ćeš lijepu steći — reče ciganka čvrstim glasom, pak ispusti njegov dlan i odmah pruži svoj, da primi darak.

Stanko se povрати jednako zamišljen k drugu, a dvoje mladih cigana zagudiše pomamno neku plesnu pjesmu u počast.

Kad se kola zaputiše, Stanko se često obazirao na nočište njihovo, a njegove lijepe tamne oči i tamno-putno lice bilo je sjetno, dok je na rumenim ustima sa garavim nausnicama treptio djetinji smiješak.

I kada na zakretu okolo nečijeg voćnjaka nestade s vida ciganskog tabora, uzdahne Stanko i kao zaštidjen okrene glavu od svoga debelog suputnika, kad ga je pogledao začudjeno i otvorio svoja velika usta.

Dapače i kočijaš i pijani čupavi seljak, što je sjedio kod njega, obazreše se, ko zna zašto, ali ne progovoriše.

— Ja Vas slabo poznajem, gosparu Stanko — ta u svemu smo bili dva dana zajedno, ako se sjećate, ali Vam se ipak čudim kao čovjeku od svijeta — reče napokon doktor.

A Stanko samo osjeti plamen u licu i pomakne se na sjedalu.

— Jer ako ste Vi išli k ciganki zato, što vjerujete, da Vam ona može proreći budućnost, to onda, oprostite mi, ali ne znam ni sam, što bih rekao u tom slučaju... A ti, budalo, ne šibaj tako konje, ta vidiš, da su se zadahtali uz brijeg!

I zbilja, konji se stali penjati uz Stražine, a to je bio dosta visok brijeg od crvene zemlje, s jarugama, što su zarasle rakitom i niskim vrbama, među kojima je stršio po koji mladi jablan i po koje staro osušeno deblo.

Kočijaš zatakne pokorno bič u stalak, a pijani seljak stade se neobično ljuljati : vidjelo se, da je zaspao, čim se kola počеше voziti laganije.

Stanko je kao razmišljao, što će odgovoriti na onaj prijekor, no kao da mu ne dodjoše na pamet riječi, koje bi mogle iskazati njegovu misao, a još manje ono, što je čutio. A to ga rasrdi i reče oporo :

— U mene nije sama misao već i čuvstvo ; ako li njega nemate, bolje da i ne govorimo o sličnim stvarima.

— Ha-ha-ha ! Stara ciganka, dlan, nekoliko krajcara i — čuvstvo ! Oprostite, ali se moram tomu smijati . . . Ne ljutite se, gosparu, kad smo eto poslije toliko vremena obnovili poznanstvo, i vjerujte, meni je vrlo drago, da smo se opet našli zajedno. Sjećate li se još našega putovanja ?

Čar noći i samoća u lijepoj obasjanoj okolini, oživješe u doktorovoj duši ono staro pritajano po-uzdanje i ljubav prama svijetu, pa i glas iz njegovih velikih ali simpatičnih usta zvučio je iskreno i milo.

Stanko je odmah oćutio mekoću njegova glasa, ali se prestraši, da bi mogao podleći i suzama, pa se tako osramotiti teško, te odgovori, sileći se da mu glas bude što običniji :

— Oh, da ! Ja se ne srdim nikad bez razloga, a Vama hvala, što me uzeste sa sobom, jer tko zna, kad bi mi se desila prilika, da se primaknem Sabljarama. A onoga se putovanja sjećam slabo, jer je cio

moj život neprekidno putovanje. No Vas se spominjem dobro i odmah sam Vas prepoznao.

— Oprostite, što Vas pitam, ali radi česa idete Vi u Sabljare? Imate li kakva posla?

Stanko opet malo počeka s odgovorom, kao da misli o nečem drugom, pak reče:

— Sabljari su moje rodno mjesto — ja sam se rodio ondje.

— Vi, u Sabljarima?

— Da, moj je otac bio zakupnik manjih radnja i gradio ondje most, kad sam se ja rodio.

— Pa imate ondje znanaca i prijatelja, dakako!

— Eh da! Odatle me odnesoš, kad su mi jedva dvije godine bile, a tada sam bivao po različitim mjestima, gdje se gradila kakva crkva, škola, cesta ili opet kakav most i samo toliko, koliko bi trajala ona gradnja. I tako ja nisam nigdje proživio više od dvije godine i meni su sva mjesta jednako tudja. Bio ovdje ili ondje, meni je posve svejedno. Nemam nigdje ni rodbine ni prijatelja. A bi li vjerovali? Ja se u svako mjesto zaljubim i čeljad mi jako omili, ali mi ipak ostanu tudja, pak odem još tužniji. Nije li to čudno?

Doktor Mirko stade drijemati, no kad je Stanko zamuknuo, otvori oči i okrećući se sasvim k njemu, pokaza želju, da čuje i ostalo. No Stanko zapali cigaretu i stade gledati na niske ševarate kućice pod brijegom, na koje se osim dima i magle stala spuštati još i noć, pa su se jedva vidjeli njihovi tamni i začađeni krovovi.

Sva je dolina, iz koje su se uspinjali, bila u tmini, jer se već bio ugasio zapadni žar, a neko bijelo svijetlo, što se širilo s istoka, zaklanjao je brijeg.

I kao da ga osokolio mirisan dim cigarete, produži neupitan :

— A sada bih želio vidjeti svoje rodno mjesto, da vidim, hoće li mi se učiniti srcu bliže negoli druga, i ako ga se nimalo ne sjećam. Ta ljudi toliko govore o svom rodnom mjestu, pa bih želio znati, što je u njemu tako čarobno ! Eto bio sam u Jagodnjaku, gdje mi je umrla i pokopana majka, bio sam u Milakovini, gdje mi sahraniše brata i sestru, pa bio sam i u dalekom Bučavcu, gdje mi je očev grob ! Ali mi se učiniše sve to tuđji grobovi i nijesam oćutio nikakvo osobito čuvstvo, a naročito kad mi rekoše, da mi je s ocem u onom grobu ko zna koliko još drugih kostura. Grobovi otaca ! — usklikne na silu podrugljivo i pre-stade. — A ja smrti njihove ni vidio nijesam — nadoda opet — jedanput sam bio na gimnaziji, drugi put na realci, a treći put sam bio na liječenju u Karlovim Varima.

Htio je još nešto da reče, ali baš tada izidjoše na brijeg. Konji zakasaše brže i pred očima im se pokaza u daljini velika dolina ponešto zaklonjena čmadinom, a još dalje dizao se pun mjesec iza niskih humaka. Rekao bi, da se zemlja pred očima savijala naglo, dolje k istoku i jugu.

Stanko malo uzdrhta, kad je ugledao tu obasjanu i nepoznatu dolinu i veliku rijeku, što se ljeskala na mjesecini. Nije se ni vidjela ta rijeka preko cijelog polja, kojim je tekla, jer ju na zavojima zaklanjahu mali lugovi. Visoko jablanje virilo je iz magle i vrhunci su nepomično sjali, i bit će, da s njih nije još bilo otpalo lišće.

A kad je Stanko ugledao amo tamo kraj polja, ispod brda, gdjejoja crvena svijetla na kućicama

onih sela, zadrhta i opet, te se začudi, što se sjetio poziva stare ciganke : „Dodji mladiću, pak ću ti kazati, zašto si tako zamišljen i tužan.”

Na brdašcu se stao osjećati hladan vjetrić, što donosi sobom miris gljiva i mladoga vina, pa i sva ta hladna noć kasne jeseni budila je zakopane misli i želju za toplim domaćim ognjištem.

— Što Vam je studeno ? I zbilja u ovim dolinama ima groznice dosta, a zrak je nešto hladan, pak bi dobro bilo, da se i zagrnете — evo ovako ... reče doktor.

No Stanko nije skidao očiju s onih rumenih okašca u daljini i prene se istom onda, kad se kola stadoše spuštati brzo niza stranu i kad se pijani čupavi seljak počeo na prednjem sjedalu tako silno ljuljati, da su njih sva trojica pružili ruke, da ga zadrže i probude.

— Sin ti umire, a ti si eto pijan i spavaš — vikne srdito doktor Mirko i čvrsto prodrma seljaka za rame.

A ovaj se zbilja prene i stade svejednako se ljuljajući trti oči i gledati oko sebe, da sazna, gdje je.

— Nijesam, gospodaru, pijan, ali sam trudan i umoran, pak me uhvatio taki san, da mu odoljeti ne mogu ... Ali sam se eto razdrijemao, pa, hvala Bogu, eto brzo i Krvavog potoka, a s mosta do Kreševa malo više od pô ure puta. Bože pomози ! Ha-ha-ha ... i stade zijevati toliko puta zaredice, da ga je kočijaš svaki put pogledao, kao da čeka, kad će prestati.

— Pa kako si se mogao tako opiti — nastavi tvrdokorno doktor — kad kažeš, da ti umire sin, a još si tražio u mene krunu, da kupiš lijek ! A s čim si se opio, ako si kupio ljekariju ?

— Evo ljekarije u džepu, samo ako se ne bude bila razbila — i stade je tražiti oko sebe. — Pa sam

još uzeo u prijatelja na pazaru, a ti se ne boj, da ti ne ću platiti, kad dodjemo tamo.

A doktor se okrene Stanku :

— Vas kao da ganjivaju ova mjesta i ovaj svijet !

— Nu što ćete ! Priznajem, da ni sâm sa sobom nijesam na čistu i ne znam, što da počnem. Ja se naukom nijesam bavio ozbiljno nikad, ali sam čitao i mislio mnogo, pa bih sada htio da stanem ozbiljno živjeti i raditi, ako što bude. Ali što ćete da radim ? ... Ja ću Vam reći iskreno, pa makar se vi narugali. Ja sam počeo da pišem ... znate ... onako ... obične novele, jer me nešto tjera, da budem ... Da, i napisao sam dosta toga, ali kad čitam, uvidjam i sâm, da je to nešto preveć blijedo, vodeno, bez ikakva žara ... a riječi su tu tako lijepe — zvonke ... A ipak ništa ! Sve izidje nekako neprirodno i lažno.

— To se Vama samo tako čini. A jeste li i drugome davali čitati ?

— Ne rekoše ništa. Ili : — Lijepo, lijepo — no takim glasom, znate, da sam odmah osjetio, kako je ono strašno vodeno. A kad čitam, što su napisali drugi — kako to mene uznesu, da i po cijele noći ne spavam, već samo čitam i čitam. A riječi su u njih iste kao i u mene, ali duša je druga ... No, slabo sam rekao; ne da je u njih druga duša, jer ja, može biti, osjećam bolje i više nego oni, ali nema duše u onome, što ja napišem i ja svejednako tražim tu snagu: odakle tolika snaga u velikih pisaca ?

— No, ni po ovim pustolinama ne ćete je naći ! Što, ili zar vi nemate nikakvih uspomena iz djetinjstva ? Nemate u prošlosti nikakvih jakih dojmova ?

Ova pitanja kao da poraziše Stanka te izazvaše u njemu sasvim nove misli.

— Kako ste to rekli ? Kako ste to rekli ? ... Ne, ja nemam nikakvih osobitih utisaka iz djetinjstva, ni jakih dojmova. Bilo je samo hodanja od mjesta do mjesta — uvijek novi krajevi i novi ljudi, pa je to sada u mojoj duši sve blijedo ... Da, blijedo, vodeno, dobro sam rekao. Uspomene iz jedne godine izbrisaše one u drugoj.

— A vi se primite kakva ozbiljna posla, ta ne možete još mnogo — samo tako ...

— Kako ? Ozbiljnijeg ? Ne znam, što hoćete reći. No eto ukratko da Vam kažem : ja bih htio živjeti — zadovoljan. Ja i ne tražim borbe ni velikoga rada, već onako, život čovječji, bliz prirodi, domaći ! Eto, otac mi je zaštedio na svojim radnjama dosta, a zajedno s materinstvom bit će više od dvjesto tisuća kruna u banci, i sada, kad sam navršio dvadeset i četvrtu, gospodar sam toga novca, i sad bih želio biti čovjek i — sretan ...

— Ah, moj gospodine, sa dvjesto tisuća kruna dade se lako biti i čovjek i sretan, samo da ste pokušali živjeti, a osobito u veliku gradu ... i česa tu nema !

— Pokušao sam, pokušao, ali sve mi je tako tuđe, znate, onako neugodno tuđe ... ako vi razumijete ono, što bih ja htio reći. Meni doista kažu, da sam neobičan stvor, ali se meni čini, da su i svi drugi ovaki.

— Da, imate pravo — kakvi obični i neobični ! Mi smo svi građani jednaki, osim ovih ovdje ... i doktor pokaže na seljaka i kočijaša.

— Može biti ... Ali ja nijesam građanin, jer se nijesam odgojio u gradu, ali nijesam ni seljanin ni varošanin. Ja sam svagdje živio, tako reći, po malo dana i nemam nikakve boje i ništa svoje.

Iz njegova se glasa razabirala iskrena tuga i duševna bol.

— Osim ono dvjesta tisuća ! He-he-he — smijao se doktor, nastojeći da shvati šaljivo ono, što je rekao Stanko.

— Ah što — novac ! Ono nije ničije, za ono se ne može znati, čije je. Moj je otac na pr. dao u banku jedan novac, a meni će dati ko zna koji, no i taj će prebrzo prijeći k drugome . . . To naprosto nije ničije, to su nekakve igračke, to nije nikakav imetak !

— No, vi zbilja shvaćate stvari malo čudnovato i pravo su vam rekli, da nijeste običan čovjek. Ili se vi možda samo šalite sa mnom ?

— Ne, zašto bih se šalio ? Kad ja rečem : ovo su banknote moje, to nije isto, kao kad posjednik reče, ovo je moja podvornica, moje livade ili moja kuća. Razumijete li vi, što ja hoću da kažem ?

Ali mu doktor nije ništa odgovorio i činilo se, da je mislio o nečem drugom. I zbilja zamalo upita seljaka :

— A kako si ti mene mogao zvati ovako daleko, kad nemaš novaca ? Ti si iz druge općine, pa znaš li, koliko mi imaš platiti ? Od varoša do Kreševa, to je blizu 30 kilometara puta !

— A što ja znam — ja nisam nikada zvao ljekara. Ovo mi je prvi put. Nego će biti u moje stare, ta rekao sam vam već !

— Imadeš mi dati 28 kruna, jesi li me razumio ?

Seljak je nešto promišljao, pogleda okom preko polja i savi pogled nadesno kroz bregove, kao da mjeri, koliko im još preostaje do kuće. A kad uvidje, da su prošli pune tri četvrtine puta, počeo nekako zagonetno :

— Ako vi podjete u našega Matka, ja ću vam dati 14 kruna, a 14 nek vam dade on. Svaki popola i tako je pravo!

— Kakav je to Matko, ta on nije mene zvao! — vikne nemirno doktor. Slutio sam ja — reče Stanku — i više puta mi sličnih stvari učine.

— No čuj ti... kako se zoveš?

— Nikola... Nikola Runje ja sam. Što ste to zaboravili? Runje iz Kreševa.

— A šta si ti zaboravio, da si me zvao na svoj račun, a od toga vašega Matka nije bilo nikakva govora. Šta ti meni sada...

— Evo, kako je to — sad ću vam ja odmah kazati — obrne se starac važno i skine kapu, kao da se sprema na koju svečanu izjavu. Sijeda mu se rijetka kosa srebrila na mjesecini. — Moj je sin bio na radji i na povratku ga znojna i umorna uhvatila kiša — vikao je na sav glas, jer su zapeta kola jako strugala nizbrdicom.

Doktor se nagnuo prama njemu, da bolje čuje, te je sav bio u sjeni, a Stanko je samo napolak slušao, jer je i opet stao milo promatrati obasjanu dolinu, kao da mu ona hotice daje toliki užitak.

— Zaboljelo ga odmah na putu i jedva domakao živ. A mome bratu Matku, što se odijelio od nas još preklani, zaboljelo ženu, i nju teško — a koji je vrag njoj bio, ja ne znam... Čekali mi nekoliko dana jedan drugoga, hoće li ko prvi po vas, ali on se ne miče, a ne mičem se ni ja. Čekaj ja, čekaj on — a ja najposlije k njemu, pa mu rečem, da dovedemo ljekara zajedno i platimo popola. Znao, lopov, da ću ja poći i sâm, jer je u mene taj sin jedinac, pa mi kaže, da je njegovoj Perini malo lašnje, a nije istina bilo. A i

mom sinu sve to gore, pa ja podjoh sam, a on se još smije, jer da će vama dati samo krunu !

Sada se i doktor nasmija, a smijao se i kočijaš i Stanko, a seljak se i onako stao smijati prvi.

— Pa što bi ti dakle htio ? — zapita doktor susprežući smiješak, kad je vidio, kako ga starac lukavo gleda.

— Eto da platimo popola, ako podjete i k njemu, a ako ne podjete, ja plaćam sam : neka mu samo ne podje za rukom, što je zamislio. Akoli pak podjete i u njega, bogami, ne ćete primiti od mene već samih 14 kruna — pa radite, kako znate !

Očito je bilo, da je to govorio iz nekoga prkosa, a doktor se zagleda u njegovo jako izderano i sputano odijelo, kao da je obukao staru odoru kakva dječaka.

— Vi ste zaista siromašni ljudi — reče.

— He — tako, pa i nismo toliko siromašni : u nas braće bit će preko 20 ovaca i svake godine ...

— Dobro, dobro, samo ne govori nikome, a ja od vas ne tražim ništa, jesi li čuo, ali ću i u brata tvoga poći.

— Bog vam dao, gospodine, hvala ! Pa i jest siromašak veći od mene. Odijelio se svojom ludom glavom, pa mu je slabo, a i ženu njegovu zaboljelo od velikoga truda ... A vidite li lijepe noći : čuo bi i lisicu, da se libi, kad ne bi bilo ovoga škripanja — reče i hakne, da će zapjevati, ali se sjeti, zašto putuje, te zamukne i obori glavu.

Ovaj kratki razgovor razveseli sve, a međjutim sadjoše i u dolinu. Dva lijepa zelenka zakasaše oštrije i veselije ravnom cestom kroz voćnjake i vinograde.

Lijepo je bilo slušati u jasnoj noći i kroz mirnu okolicu složan topot konjskih kopita, uz šum neda-

leke rijeke, što je pratila cestu i napola ogoljelo drveće kraj nje. Lišće, što preostade, maklo bi se kadikad, gdje crno, a gdje sjajno od mjeseca, što se dizao tiho više dalekih, neznanih bregova.

Odjedared se na poljskom putu ispod sela začuju još neka kola i sitna zvonca na konjima.

— Čija je ono dje-voj-ka —
Što rano rani na vo-du ...

pjevalo je mlado grlo u tim kolima kroz polje. Svi su slušali pažljivo, jer je taj glas bio neobično lijep i mekan.

— Čini li vam se ona pjesma pomiješana sa suzama — reče Stanko, a i njemu se skoro ovlažiše oči.

A Nikola se okrene gospodi :

— Ono je Bošnjak kupio u našem selu vina, pa se eno pijan vraća kući.

Stanko ga pogleda strogo i kao da brani nepoznata kirijaša stade govoriti živahno doktoru :

— Ja već zamišljam njegovu kućicu, svu u snijegu, tamo ispod koje bosanske planine, pak Badnji večer i Božić kod ognjišta, gdje će se redati bukara s onim vinom, nudeći jedno drugo, s očima punim ljubavi i sreće ...

— A možda je ono vino i za koju krčmetinu, gdje će pijanci razbijati jedan drugome glavu ! He-he-he ! ...

— Moja je ono dje-voj-ka,
Što rano rani na vo-du ...

začu se opet mlad i mio glas.

— Ne — reče Stanko — nije ono vino za krčmu, a može biti, da je i za čiji pir.

Još malo, pa ni kolâ ni pjesme nije više bilo.

— Odoše medju daleke planine domu svome — pomisli Stanko, ali ne izreče te svoje misli. Za one bi druge to bile puste riječi, no u njegovoj su duši imale veliko značenje.

Sad se kola dosta širokom i ravnom cestom primicahu nekakvim niskim brežuljcima bez šume i grmlja. Na njima su bili sve sami vinogradi, sada crveni i žuti, iz kojih je groždje bilo već davno potrghano. Amo tamo bile su napolak razvaljene pudarske kolibice, podignute na stupovima, kao davne stražarnice na kordunu. Čutio se odsvuda neki osobiti miris od sokova zemlje, što se smiruju, te od vlažna dima bližih sela.

Cesta se penjala i opet uz neku strančicu, da se ukloni močvarama, što su se širile od sredine polja sve do pod obronke brdašca.

Navrh breščića započeše iznova ljeskove šumice, ali nijesu zaklanjale vidika. Selo, u koje su išli, bilo je blizu.

Ždrakasta brda nadesno pričinjahu se odatle kao golema kokošija čampra, što se uputila k istoku i najedanput stala pred rijekom i cestom. Medju ona tri prsta smjestila se dva sela, a dijelio ih srednji prst, dugačak i grbav. Pravo je čudo, koliko su sličila ta dva sela jedno drugome: jednaka dolina s jednakim bregovima okolo njih, te isto razmještenim kućama i svako sa svojom crkvom u dnu doline. Nedaleko od jedne i druge crkve izvirale su jednake rječice i slijevale se malo prije nego se sastanu sa rijekom u polju, no jednoj vele Krvavi potok, a drugoj Mali Jordan.

I crkve su bile vrlo slične : obje stare, sa grobljem naokolo, ali se jedna zvala Lazarica, a druga Sveti

Ante, kakvi su već stanovnici bili u tim selima. I sela su se drukčije zvala : Kreševo i Ljubeć.

Kad bi s velike ceste kolnim putem došao u jedno ili drugo selo, na prvi mah nijesi mogao znati, u kom si od njih : svagda bi se ukazao isti vidik. No čim bi susreo makar koga, već bi znao, u kom si selu. Ako si došao u Kreševo i susreo dijete, ono bi odmah stalo, pa bi te gledalo mrko i nepovjerljivo pipajući svoj nožić za pasom, ili pak oštro i ponosno, ne progovarajući ni riječi. No ako si u Ljubeću, njihovo će dijete brzo skinuti kapicu i milo reći : „Faljen Isus !” — ili će pak brzo pobjeći šapćući nešto i obzirući se nebrojeno puta. I po tom ćeš odmah znati, jesi li u Kreševu ili Ljubeću.

Od nedavna dobiše oba sela i školu, svako svoju, da ne bude nikome krivo, t. j. da se ne ljute samo oni, u čijem je selu postavljena — i poslaše po jednu učiteljicu u svaku. No Kreševljani ne imadjahu mira, dok je ne potjeraše, jer nije bila njihovo čeljade, a u Ljubeću ostade i nadalje nekakva Beatrixa, koju Kreševljani za inad Ljubećanima prozvaše Bakrica.

I k tim su se selima vozili oni.

Domala prijedjoše drveni mostić na Malom Jordanu i svi pogledaše u dolinu, gdje se smjestilo selo Ljubeć, ali se moglo vidjeti malo što, jer mjesec ne bijaše još zavirio u tu duboku uvalu. Dolazila je otuda samo nekaka osobita svježina, kao da rječica diše hladnim zrakom. Kad obadjoše i onu kosu, što je sličila srednjem kokošijem prstu, dovezoše se i na Krvavi potok sa sličnim drvenim mostom i napokon zaokrenuše nadesno u Kreševo, uz dragu, gdje je bila Nikolina kuća.

Gotovo u tmini prilično su se dugo vozili tom dragom, jer su konji bili već jako umorni, no nitko nije tražio, da se vozi brže. Krvavi potok je šumio, prebacujući se povrh tamnog kamenja i zapinjući o vrbe, pa svako malo o koji skup kućica medju drvećem ili o mlin na crnim svodovima.

Na gdje kojim mjestima čuli se pojačani glasovi konjskog topota, kao da se približuju koja druga kola, ali je to bila samo jeka. U selu je tako tiho, kao da je izumrlo, a bilo je ugodno voziti se polako, te gledati i prisluškivati, svedj očekujući nešto novo i neobično.

II.

Mjesec je tiho prelazeći osvijetlio svu dragu pa već stao i zalaziti, a Stanko i doktor još su sjedili u prostranoj ali niskoj sobi popa Vlade, pak su se, oba rumena i znojna, živahno razgovarali.

— Čekaj, da ti kažem, što mislim! — vikao je Stanko. Ja sam povjerovao, da si ti lakom i zao čovjek i da zbilja misliš, kako su novci nekakav imetak. Ali sam čuo, što si rekao onome: Ništa vam ne ću uzeti, ali i k bratu ću tvome doći...

— To je druga stvar, nego treba da netko i na to misli. Da pop Vlade i popadija ne drže ovdje krčmu, gdje bi se mi napili i počinuli? Nama je ovdje dobro samo zato, jer oni žele dobiti novaca. A popadija je, reci pravo, krasna žena!

— Krasna! Tako krasna, da mi je žao, što sam je upoznao i vidio, kako ljubi muža...

— Samo ne viči tako, probudit ćemo svu kuću. Pij, ali ne viči! — a sam je vikao kao da je u šumi.

— Ostani ti, brate, ovdje, ovdje, za koje vrijeme, i

onako nemaš posla, pak ćeš steći i doživljaja i uspomena za svoje novele. A podji i kuda sam ti rekao. Take ljepote nijesi zaista još vidio, pa i popadija bi bila kraj nje pravi opanak.

— Ali hoću, da mi rečeš sve, sve ! Kakav je to doživljaj . . .

— Naprosto tako, bilo je slučajno — razgovor sam samo čuo, a doživljaja nema tu nikakva. — Ali otvori prozor, zadušit ćemo se od dima i vrućine. Mi preveć pušimo, a i pili smo dosta.

Kad je stanko otvorio prozor, postade svježije u sobi : dim stade sukljati van i začu se šum Krvavog potoka. Sad su se jasnije razabirale stvari u sobi i slike po zidovima : nizak širok ormar, dva kreveta i nekoliko sjedala oko dugačka stola, a na zidovima sve slika do slike. To su bili kosovski junaci, slike zadužbina srpskih vladara, različiti događaji iz srpske historije, pa slika Save Svetitelja s kandilom.

— Pfuj, kako ovdje mora biti zadušljivo nedjeljom, reče doktor.

— Kakvom to nedjeljom ?

— Zar nisi čuo ? Ovdje pop Vlado poučava narod u blagdane i tada mora da je sve puno.

— Da, čuo sam — ali mi kaži tu pripovijest . . .

— Ta rekao sam ti, da tu nema nikakve pripovijesti, a ti sve — pripovijest ! . . . Idem ti ja k bolesniku, a kišica padala — proljeće je bilo. Dodjem u Strmendolac sav mokar, a tu je i dobra krčma — kod pošte. Poštanska su kola već davno prošla, pa sam mislio, da ne ću naći ondje nikakva putnika, ali na moje veliko čudo nadjem ništa manje već tri gospodje. Iz daljega mi se učinile sve tri mlade dame, jer su bile obučene tako elegantno, da sam se

začudio. Nego iz bližega opazim, da je jedna od njih stara gospodja, druga zrelija djevojka, ali vrlo lijepa, a treća je bila dosta visoka, ali baš pravo dijete. To je ona, o kojoj sam ti govorio malo prije. Ah, Bože moj! Vi ne možete ni zamisliti, kakvo je to čudo od ljepote, no sad je malo narasla i podivljala, ali je još ljepša nego onda, ako je to moguće — nu vidjet ćete. Ali podivljala, znaš — osa, prava osa! — I kao da se razveselio, što mu pade na pamet baš ova riječ, koja je tumačila najbolje njegovu misao, nastavi sav zadovoljan i sa smiješkom :

— Osa!... Stajale su sve tri na nogama, kao da se još ne mogu na nešto odlučiti. Starija se djevojka naslonila kao skamenjena, a i lice je u nje bilo mirno i blijedo, a niza nj sve same suze cure, tako da sam se čudio, odakle tolike suze u nje. Kažem ti, cio potok! A stara joj svedj nešto brbljala, jako nemirna, a na moje veliko čudo djevojčica se uvijek smiješila i gledala u sestru i suze njezine... Ali taj smiješak... Ja ti to ne mogu reći — činilo se, da je ona mnogo nad njima, pa sve vidi, razumije i prašta, kao djeci — a sama je dijete, i kao da se smije životu, koji je svagdje tako lijep, i u toj pustoj krčmici — samo što one ne mogu razumjeti svu tu ljepotu, što je ona vidi i čuti... K vragu! Tko bi sve to izrekao — ali meni je dosta samo zatvoriti oči i opet vidim taj smiješak.

— Nu, pa ti si je vidio i poslije, što treba — zatvoriti oči!

— Pa da, ja sam je i liječio, utopila se bila — u vodu upala! Dva puta sam je pregledao, no nije joj bilo ništa... A što si ti, najedanput... zinuo tako?

— Ništa, pripovijedaj. Kako si ti sretan!

— Kakva je to sreća — zanat, brate moj, i ništa drugo. Ali mi ovaj prvi sastanak ostade u duši zauvijek. Prvi utisci, to su utisci, a ono sve kašnje — obikne se čovjek, i ne opaža. Iz početka se začude i uznemire, kad sam ušao u sobu, a ja brzo podjem za pregradak — ondje je meni sve poznato — i oni nastave svoj razgovor. A da ti kažem odmah, to je bila majka sa dvije kćeri : pratila stariju u Ljubeć k svojoj rodici učiteljici, da je ukloni od neke opasne ljubavi, a mladju, da živi s njom. Tako sam ja razumio.

Stanko je disao brzo i popio opet čašu vina, da se umiri i mislio u sebi : „Kako je to, da baš ja ništa doživio nijesam, pa ni poznanstva makar kakva, a eto, on na primjer, kud samo makne...”

— Oca je njihova bolesna spominjala, pa mladića nekakva, aristokrata, i ljubav njezinu, te „džardin” tamni, Boninovo... svega je smiješala pomalo. — „Ne ćete biti uvijek ni u Dalmaciji — baš „u Dalmaciji” rekla je, toga se dobro sjećam — „pak ćete se vratiti u naš Dubrovnik, na Kono pod čemprese i odrinu, i nagledat ćete se Grada i Mora, i vaše cvijeće ne će usahnuti u džardinu, majka će ga vaša zalijevati i srce će se tvoje smiriti dotle” — sipala babetina kao mlin. Tu je, čini mi se, cijeli roman i —

— Baš mi je stalo — vikne Stanko strašno razdražen i još bljedji. — Što da se uzrujavam za tuđe poslove. Zašto vi svi hoćete, da tim ženskima dajete neki osobiti čar, što ga nemaju, i njima i tim njihovim mjestima. Ja ih sve mrzim, mrzim, razumiješ? A ne ću ni ići u Ljubeć, da ih vidim. Baš mi je stalo za njima, za njihovim Gradom i Morem! Ja ih se ne bojim — i, ne kazuj više ništa — pij!

— A što ti je ? Česa da se bojiš ? A ja sam se ipak bojao, da se ne zaljubim, smrtno. Ta sâm si želio, da ti pripovijedam — ili si zbilja lud ? Pa više nije ništa ni bilo, više ti i nemam što kazati. Pošle su u Ljubeć ono isto popodne, a eno ih još i sada ondje : dvije su godine otada prošle, a njih još eno tamo.

— Pa i jesam lud ; koliko li sam ja samo pretrpio radi te vaše budalaste poezije i tih „tajna njihovih bića“, „zakutaka srca“ i tako dalje ! Pfuj ! Zašto to mora u njih da bude sve skrovito i mistično, a srce njihovo zagonetno ? Pa ta njihova ljubav, koju da ne može nitko odgonenuti, niti ikad spoznati čara njihove duše i srca — i ta težnja za ljubavi, za nečim tajnovitim... pustimo to — pravo mi se gadi.

— A tko ti je to rekao ? Kako, da se ne razumije...

— A svi vi eto tako pišete i pripovijedate, pa čovjek mora zbilja da misli, kako su tamo neki dvori, u koje se unići ne može bez žrtve, da pregoriš svega sebe — pa ni onda nijesi stalan : i opet tajne, neki posebni mirisi...

— Ma kako to, kad si već —

— Ta u v a s svako, svako mjesto ima neki svoj posebni miris, i napokon ne možeš razumjeti —

— To samo ti ne razumiješ, ali mi svi razumijemo.

— Pusti me, da rečem, neka mi oduši, jer odavna grcam... Pa ni onda, kad se pregoriš, opet nijesi stalan : opet ostaju te tajne i ti „zakuci srca“, koje vi slavite i klanjate im se, mjesto da ih turnete nogom. A u tim zakucima krije se možda samo izdaja i otrov, što vi zovete : s l a t k i m t a j n a m a

ženskog bića vazda čarobnog i zagonetnog — ah!

— Pa tko je govorio o svemu tome! Ta sjedni i ne budi dijete. Ja nijesam imao ni na kraju pameti takove stvari.

— Nisi! A sve mучite. Koliko sam pretrpio samo za ljetnih večeri ispred lica... Oni hodnici — a sve promiču djevojčice u suknjicama sa zlatnim ili vranim kosama, tako začesljane... A iz neke dvorane pjesma njihova, uz piano i harfu — take pjesme — same želje! Pak cvijeće i ogranci zeleni uz prozore. Sabralo se tu cvijeća, pak smijeh i šala u hodnicima njihovim, i zadirkivanje... Razumiješ? I o čemu su to govorile i čemu su se smijale one tako, te sve mlade i nevine djevojčice? Ah, da mi je ući u sve te tajne njihova bića te doznati povijest i razvitak njihove ljubavi — a svaka u srcu ima nešto, što tinja i što nitko nikada doznati ne će — barem ja ne!

— Pa eto vidiš, tko te muči. Ti mučiš sâm sebe! A ti pristupi k tom svetištu, pa se raduj zajedno s njima, i te tajne neka budu tvoje.

— Jesam, kušao sam i to, ali to nije ono, što ja zamišljam. One imadu nešto sasvim drugo prama tuđoj čeljadi, a unutra i prama svojim te „zakutke” — a mene ne ljubi nitko, i ja sam tuđi svagdje, gdje dodjem i korijena ne mogu nigdje pustiti. Pa i nametati se nikome ne ću, ni buniti tuđe sne i tuđu ljubav.

— Ta ima i takovih, što nemaju zakutaka i kazuju sve, pa podji k njima!

— Ti hajde k takima! — zaviče Stanko tako gromko i srdito, da se u bližnjoj sobi probudiše i stadoše

nešto šaptati na prekide, kao da se prisluškujući čude tome noćnom razgovoru.

Stanko sjede kao iza teška posla i svejednako srdito gledajući u doktora Mirka sušio je ožnojeno čelo.

Gledali su se tako nekoliko časaka i napokon prasnu obojica u smijeh. Netko se i iza pregratka tiho nasmija, a zatim se novi prijatelji stadoše svlačiti, i domalo zavlada potpuni mir i u kući popa Vlade, kao što je odavna bio u svemu Kreševu.

..... Već je sva okolica bila u silnom sunčanom svijetlu, kad se oni rastadoše. Stanko i zbilja osta u Kreševu, da podje u Ljubeć, pak u Sabljare i obeća pisati vjerujući, da će imati o čemu i da je to dužan svome drugu, s kojim je došao u ta lijepa mjesta.

Vazduh je bio tako bistar i tih, da se u jutarnjem sjaju prikazivalo u toj dolini sve jasno i blisko ; naj-sitniji glasovi čuli se izbliza i daleka, a mirisi ne bijahu više onako jaki kao prošle večeri, ali ugodni i raznovrsni. Svježina vazduha i toplina zraka sunčanih prožimala je tijelo, kao da se odasvud sila neba i zemlje spajala sa snagom duše i tijela, pa se Stanku činilo, da mu je postalo sve moguće i lako. Brijeg, uz koji je koraćao, kao da nije brijeg, već ravna, meka livada, a snaga i nada najednom u njemu porastoše, s čega je i pomislio u sebi : „Sada znadem, zašto je ova čeljad uvijek vesela i sretna ; znadem, zašto je zadovoljna i ponosna u svom siromaštvu : zemlja je u njih taka !“

A zbilja, naokolo po strminama, s kamena na kamen skakahu brsteći vesele koze, pa kroz ogranke niske šume promaljahu svaki čas te nemirne životinje, ili bi se zabjelasala košulja čobanska, zacrvenila kapa,

zaljeskali srebrni djezdani oko djevojačkih vratova, a pjesme i usklici dopirahu iz svake uvale i sa svakoga humka.

I ako je Stanka tjeralo nešto naprijed, postajkivao je na svakoj novoj ledenici, da bolje čuje i vidi „njihovo jutro“, pa nije ni tražio putove za Ljubeć, jer je znao, da će i onako doći u drugu dolinu. Veliko se polje odatle vidjelo, ali zato, kad bi se obazreo, ukazala bi mu se mnogobrojna kreševačka poljca u samoj uvali: duge i ostrme podvornice zelenile se mladim jesenskim žitom — više njih žutkasta gumna medju mrkim pojatama, a malo gore voćnjaci sa šarenim lišćem te crveni i bijeli krovovi i povrhi svega rijetki, sivkasti dim — sve obasjano i sve pozlačeno suncem.

Dva tri puta htio je i on da zapjeva, da dade kakav mu drago glas u taj bistri vazduh, ali se sustegne sjetivši se, kako ga i onako čobanice iz daljega začudjeno i zastajući pogledaju. Koraćao je lagano sve po nekom ritmu, dodajući u misli svakom koraku po koju riječ. A on je govorio u sebi: „Goji mi, sele, cvijeće, goji ga, sele, do treći dan, kad bude, sele, treći dan, trgaj mi sele, cvijeće...“

— Nu šta ja ovo govorim? — stade misliti — odakle meni ova pjesma? Jesam li to ja složio? Ne, ovo sam čitao još davno u nekakvoj čitanci, da, baš ovako: „Goji mi, sele, cvijeće, goji ga...“ Nu kako je meni to na pamet došlo? Ah! I kakvo su onda za mene značenje imale ove riječi u čitanci, a kakvo, eto sada, na ovome brdu... „Kad bude, sele, treći dan, trgaj mi, sele, cvijeće!“ ... Što je to krasno!

Okolica je postajala sve sjajnija i sjajnija, i sve nebrojene jesenske boje žarče, a sunce je sve više toplilo.

No Stanko se nije ćutio nimalo umoran, jer se u njemu razgaralo veselje, baš zato snažno i lijepo, što je nastajalo s razlogâ, koji mu nijesu bili jasni.

— Meni je i dosad tako bivalo — mislio je malo kasnije — pak bi me opet napala moja stara tuga. I ovoga će puta biti isto, a ja ću nastaviti svoje skitanje, pa niti ću koga ljubiti niti ko mene, kao i dosad.

No i ako je mislio tako, nije se sneveselio, jer mu se činilo, da on to samo mašta i da će se ipak dogoditi nešto sasvim drugo.

Odjedanput, na drugoj strani brijega, začuju se brzi puščani hici : tāk — tāk — tāk, tāk — tāk, tāk... a zatim muk, te opet tāk — tāk, tāk... Dosjeti se, da su to velike jesenske vježbe, o kojima je već čuo govoriti, samo se začudi, kako se baš on namjerio ondje. Hici učestaše sve žešće i zato korači malo brže, a kad se uspe na hrbat kose, ustavi se iznebušen ljepotom onoga, što je ugledao, jedva se nadajući malo prije, da će vidjeti štogod.

U dolinu je ulazila cijela pukovnija vojnika u modrim uniformama, a neki su odjeli već bili prešli rječicu, razlazeći se u duge redove, i stali se penjati uz položite obronke ljubečke. Tamo i amo živahno bi zablještile časničke sablje, prama još tamnozelenoj hrastovoj šumi, a livadama, tik Malog Jordana, jašili su konjanici u sivim odorama, pa kako ih mjestimice zaklanjahu vrbe kraj potoka, činilo se, da ih je mnogo više. Na nekom golom brešiću, tik ulaza u dolinu, vidjela se četica raznobojnih konjanika, a ispod nje, preko mosta, hitro je prolazio dug red topova, a uz njih, s jedne i druge strane, trčali su vojnici.

Sva je dolina kipjela mladim i radosnim životom, kao da se natječe s valovima bistre rječice,

što se obijesno prebacivala preko kamenja i skakala pjeneći se niz bukove, njišući prućem i trstikom, što je rasla uz niske obale.

— Tăk, tăk, tăk, trrrrrrr... posuše veseli hici sa sviju strana, te Stanko istom sada opazi, da su i obronci bili puni vojnika, zaklonjenih stablima, grmljem i gdje kojom liticom, što se obukla u tamno-zelenu mahovinu.

Kao da je još samo ovo trebalo tome prekrasnom jesenskom jutru i suncu, da se poigra s bojama i bujanjem na zemlji, te da napuni zvukovima onu tišinu polja i bregova.

Stanko se toliko zadubio u kretnje vojske kroz dolinu te vojnike u zasjedama, da ga posve iznenađiše nove čete tik njega na brijevu. Nove su se čete brzo redale i smještale mašinske puške i dva topa protiv onih, što su se krili po obroncima. Nekoliko časnika u crnim i plavetnim uniformama, sa žutim pasovima oko bokova i preko ramena, stadoše baš pokraj njega i začеше pomnjlivo razgledati suprotne bregove i brzo davati zapovijedi onima, što su pridolazili. Sva su lica bila svježā i vesela, baš kao da zbačiše sa sebe svagdanje sitne brige i započesh nešto radosno i novo.

Na više mjesta mahalo se barjačićima raznih šara, i kao na odgovor zapucketaše nebrojeni hici odsvukud, a mašinske puške sipahu zvukove, kao kad gusta tuča udara po tankim drvenim krovovima. I kad se činilo, da je vazduh prepun tih oštirih zvukova, zatutnjiše gromko u dolini i topovski hici, ispunjujući je muklom jekom, a i brda kao da su podrhtavala i htjela početi nešto novo, kao i ljudi po njima i njihovu podnožju.

Pokraj Stanka nekoliko puta protrčase veće i manje čete vojnika, pa i pojedini vojnici, svi prignuti i s puškom u ruci, pa mu se pričiniše kao vesela djeca, što ponavljaju igre svoje prve mladosti. Nekoliko puta zamuče, a toliko se puta ponovi živo puškaranje, ali se nije pomutila bistrina uzduha.

Gledao je i gledao to šarenilo i vrevu, a uto se začu sa brešćića, što je čuvao ulaz u dolinu, jasan glas trublje, i hici prestadoše sasvim. Sa drugih se strana odazvaše i opet trublje, zapovijedi i poklici, pak topot mnogih nogu, a kraj Stanka se stadoše spuštati u dolinu mladi i zdravi momci uz obijesno zakidivanje i hihot. Niza sav brijeg čulo se zveketanje pušaka i druge opreme na njima, a onda nastade na brijegu opet ono isto svečano i tiho jutro. Sunce i sva priroda kao da se smiješila toj igri, i Stanku postade upravo žao, što je trajala kratko.

— Da, imao je sasvim pravo onaj, što reče, da su rat i ljubav jedine dvije stvari, za koje vrijedi da čovjek žive i da umre — mislio je silazeći za vojnicima — ali ja nijesam stvoren ni za rat ni za ljubav, čemu se baš žensko srce najviše divi, a bit će, da je lijepo ono, što se mili n j i m a . . . A što je ono doktor Mirko rekao? Da, rekao je: „I ona mladja, ona lijepa „osa“, pripravna je na ljubav i čeka, ne boj se, samo da se namjeri . . .“ Ili on to nije rekao? Da, ja sam to samo izmislio, ne, nije rekao, ali bit će, da je tako — i sve mu smiješak titrao na ustima od tih misli.

Gornji se dio dna ljubečke doline nije mogao vidjeti od krošanja guste šume, u koju su iščezavali vojnici, po svoj prilici, da se utabore i počinu. Odatle se čuo samo nejasan štopot i šum nekakva slapa u šumi.

Kad se spustio dolje, našao je sve bučno i živo od mnogih vojnika. Svuda su bile ledine i hlad, a hladan dah dopirao je od potoka, te su mnogi vojnici već bili legli na suncem obasjana mjesta i pokrili glave šarenim rupcima. Jedni su ložili vatre i spravljali veliko posudje, jedni vukli drva, a neki naprosto hodali amo tamo, da se nije razumjelo, kuda ni zašto idu. Stogovi nauzgor složenih pušaka protezali se u dugim redovima, a među njima i hrpama vojnika pleli se i meli časnici na sve strane, nastojeći uzalud, da im lice bude zabrinuto i strogo. Odasvud dopirahu nesmislene psovke, vika i smijeh, jer je daleko bila svaka ozbiljna briga, a pečalnih misli, što prekapaju prošlost i budućnost, nije ondje bilo. Stanko je gledao okolo sebe i prolazio brzo, sudarajući se često s kakvim vojnikom ili se spotičući o razbacane stvari ; smiješio se, ali kao žaleći, što ga ne htjedoše ni u vojnike da uzmu.

* Kao što mu se često događalo, i ovoga je puta išao, ne znajući ni sâm, kud ide, te nabasa na širok put kroz dubravu i uputi se njime.

Više nije bilo tabora ni buke, pa ni vlastite korake nije čuo, jer je sav put bio zastrt mekanim šarenim lišćem, što ga stabla prosuše svuda okolo sebe.

Kad je napokon izišao iz šume, ukaže se pred njim malo zeleno polje, što je takodjer bilo pusto, a više njega vidjeli se skupovi kuća među voćnjacima, a ispod njih pojate, gumna i podvornice, baš kao i u Kreševu.

S ove strane polja protezalo se dugo grmlje : kupina, trnovina i glog, sa gdje kojom zovinom već bez lišća. Tamo i amo bilo sasušenih jagoda, što ostadoše iza djece i pticâ, a svuda se uz to grmlje penjala pa-

vitina, na kojoj je visjelo suho i koviljasto njezino perje. Odatle, pa sve do jaružice, u kojoj se ljeskala zelenkasta voda, stršila je žukva i ševar, a među kratkom suhom travom vidjali se tragovi stopâ ljubečke marve.

Starac neki s visokim rašljastim štapom stajao je ondje, tražio očima i dozivao ždrijebe nekakvo, kad ga upitao Stanko, dali je u njih kakvo mjesto, gdje bi mogao počinuti. Stari se Ljubećanin prestraši, kao da je čemu kriv, te nenavikao pitanju bez pozdrava uzdahne :

— Vazda Isus i Marija ! . . . A ima u nas krčma, kud bi mogao poći — kod škole. Krčma je ondje i škola skupa u jednoj kući. Vidi se odavle : ona lijepa nova kuća nasamu.

Stanko pogleda tamo i ugleda novu, bijelu i veliku zgradu sa zelenim prozorima, okolo koje nije bilo ni stabalca, niti išta, što bi je zaklanjalo pogledu.

On je mrzio nove kuće, a osobito one osamljene, pravilne, na visoku i bez zelenila, i kad bi god ugledao takovu kuću, odvratio bi glavu, kao da želi ne vidjeti je više i zaboraviti. Jednog je dana u Milakovini hodio pô sata dulje, samo da ne prodje ispred jedne tek načinjene kuće, okolo koje se još ljeskahu okresine novog bijelog kamenja, izmedju kojega je ona stršila kao velika kutija. Na veliko čudo i smijeh društva jednoč je rekao, da ni nova kuća nije imetak kao ni novac, pak da mora proći barem pedeset godina, ako će da postane čijim vlasništvom.

A kad je pomislio, da je u toj novoj i bijeloj kući ona lijepa neznanka sa sestrom, izgubiše začas u njegovoj duši sav onaj čar, s kojim ih je bio obavio u svojoj mašti. On ih je mislio susresti u kakvoj tamnoj uvali, pred kućom, pravo zatrpanoj gustim stablima

i bršljanom, i u takoj zabiti, gdje se čuje samo tiho strujanje kakva potočića preko mahovine. Mjesto toga ugledao je svuda okolo te nove kuće velike hrpe vojnika i seljaka, i kad bi god zastao, čuo je njihovu viku i graju, te bi se i vratio, samo kad bi znao za koje drugo mjesto, gdje bi mogao pristati.

— A zašto sam se ja nadao, da ću ih upoznati u kakvu mirnu zakutku poput sovâ, pak da mi se začude i obraduju kao pojavi iz drugoga svijeta? — mislio je u sebi, idući što je mogao sporije. — Ta ja sam ona ista stara budala i ništa nije u svijetu onako, kao što zamislim.

Prvo nego što se počne penjati uz podvornice k selu, morao je proći preko Malog Jordana po brvnu, kuda ga je naputio onaj stari seljak sa dugom rašljastom palicom.

Još iz daljega začuje se lupanje prakljača, a Stanko se opet obveseli kao i uvijek, kad bi začuo živu vodu. I zbilja, to su bile peračice, i to slučajno same djevojke, zavrnutih rukava sve do ramena, što su ćeretajući lupale veselo prakljačama po mokrom pralu. Košulje im se činile još bjelje prama kratkom tamnomodrom sadačiću, a na glavi im bliještile kape, sasvim prikrivene srebrenim cvancikama. Vezeni su im pasovi visjeli na vrbovim ograncima nad glavom, pa su im se vitki strukovi savijali više potoka, kao gipko vrbovo pruće. Sve su to bile mlade i lijepe lju-bečke djevojke. Okolo njih su prskale kristalne kapljice bistre vode, u snopovima jarkog svijetla, što je prodiralo kroz napola ogoljele ogranke.

Na veliko svoje čudo opazi Stanko, da medju njima, na visoku vrbovu panju, sjedi i gospodska djevojčica, još u kratkoj modroj suknjici i bijelom

haljetku. U krilu je držala velik slamni šešir sa crvenom vrpcom i kitom hrastova lišća; podbradak oslonjen na dlan, a lakat na koljeno, pa se vidjelo, da pomnjivo prisluškuje njihov razgovor. Stanko je odatle mogao vidjeti, kako je to još vrlo mlada i vrlo lijepa djevojčica, s vijencem smeđe kose oko glave, savijene baš kao i u peračica. Od svega je lica opazio samo prekrasna usta i na njima ustavio najdulje svoj pogled.

Zatim je brzo prešao brvno i obašao ih, nastojeći da ga ne opaze, te osokoljen njihovom lûpom, stade iza njih nedaleko, ne bi li čuo ma što od djevojačkog razgovora; vjerovao je, da sve one imadu nekakve tajne, pak je silno želio, da za njih dozna i makar malo zaviri u te „zakutke srca“ i „tajne njihova bića“, kao što je govorio doktoru Mirku prošle noći.

Peračice su ćeretale i ne prekidajući posla, samo bi ispod oka pogledale kadikad jedna drugu.

— A ona je zbilja pošla na Vilino vrelo, baš uoči Ilindana, u zoru, i uhvatila u čašu vodu, što je kapala sa bradavica njezinih prsiju — govorila je mlada, crnomanjasta, vitka peračica i popravljala smeđju kosu, što joj se prosula ispod kape. Djevojka je govorila vrlo glasno, jer su ostale svejednako lupale prakljačama i ako su pažljivo slušale, što im to drugarica kazuje.

— Druge nedjelje dade mu tetka njezina popiti tu vodu, ne znam ni ja kako, i odonda, drûge moje, ne da mu se od nje, a i po noći čuči joj kod vrata kao pas. A Iku više, kažu, da i ne spominje!

— I ja sam preklani vodu hvatala, ali kad bi se podigla iz vrela, bile bi mi prsi samo mokre, ali

se ne bi uhvatilo na njima ni kapi, pa nijesam ništa ni skupila. Vilino je vrelo plitko, pa je sasvim teško zaroniti i ramena u vodu, sve ako i legneš. Zato, kažu, da je najbolje u dvije poći, pa se malo sagnuti, a druga neka ti pomalo lijeva vodu za vrat i onda preko njih cure dva mlaza, baš kako i treba. Samo valja i s jedne i s druge uhvatiti u čašu... Ja sam i dvije čaše onda nosila, pod svaku jednu, ali onda su prsi u mene bile još malene — reče gojna plavka i diže se prebacujući preko pune i snježne ruke gotovo pralo.

I ako su Stanku noge bile obamrle i srce na mahove prestajalo kucati, stade se udaljavati brzo, bojeći se i obazreti na djevojke, to više, kad je začuo njihov zvonki smijeh.

— Jesu li me opazile? Pa i ako jesu, samo neka znadem, neka znadem... A je li to bila o n a ? Pa ovdje ih je stara sakrila od ljubavi! Od ljubavi se ne možeš sakriti nigdje, isto kao ni od smrti... Kod njih je samo ljubav i uvijek ljubav, a mi, vrag zna o čemu govorimo: o općinskim izborima i tvornicama cementa...

Pa i ako je nastojao, da se utiša, bivao je sve nemirniji, jer gologlava djevojčica u kratkoj suknji, peračice i Vilino vrelo nijesu mu nikako išli s pameti.

III.

Učiteljica Mirković, ona, što su je Kreševljani zvali Bakrica, i njezina dalja rođakinja Pavle Budanko, sestra onoj djevojčici, što ju je Stanko vidio na potoku i o kojima mu je pripovijedao doktor, stajale su za ogradom u vrtu, gledajući kako se tis-

kaju vojnici i seljaci pred krčmom i okolo škole. Krčma je bila takodjer puna, jer se i tamo prodavalo, a vani je mršava krčmarica s nekim zamusanim dječakom raznosila meso, kruh, sir i vino, oboje znojni i zabrinuti, nenavikli tolikom poslu, te uvijek u strahu za svoje pamćenje.

Krčmarica se još većma zabunila, kad je Stanko umoli za malo mjesta, tim više, što prikladna prostora nije nigdje bilo i što je Stanko bio fino obučen gospodin. Zato se stade brzo opravdavati, kako joj je u ovim prilikama nemoguće poslužiti ga, kao što se pristoji.

No kad je ugledala, kako gospodjice smiješeći se gledaju njezinu nepriliku, pristupi bliže i zamoli ih, neka bi pustile Stanka „makar u vrt za ljetni stolić“. One dragovoljno pristanu, pozovu Stanka, pa iza kako im se prikazao, ne bez zabune, i kad su malo prošetali po vrtu, što je bio već pust i izgoren od dugotrajne suše, pozovu ga u kuću, pak na objed. Primile su ga s onom ljubežljivošću seoske inteligencije, željne pohodnika, pa se Stanko zamalo snašao i bio veoma zadovoljan, što se upoznao s njima na tako prirodan i jednostavan način.

I baš kao da su došli onamo samo zato, da mu olakšaju poznanstvo, vojnici i seljani, što su ih pratili, vratiše se u tabor, čim je Stanko ušao u stan i počeo uz običan razgovor promatrati svoje nove znanice.

Mislio je, da su Beatricu prozvali Bakricu samo zato, što je njezino krsno ime sličilo imenu te domaće posude, ali je ona i drukčije sjećala na bakricu. Bila je malena, crna, uslužna i priprosta — baš draga bakrica : jedna od onih, što se djeca s njome igraju i uvijek je u njoj naći slatkoga mlijeka. A Pavle se

prama njoj činila kao elegantna, visoka i vitka vaza od kristala, puna bistre vode s izvora, spravna za kitu živoga cvijeća, da joj sačuva svježinu i miris.

Kod njih je još živjela i postarija udovica, koja je došla s učiteljicom u Ljubeć, da joj vodi gospodarstvo te bude čuvarica i majka. I zbilja, djevojke su se vladale prama njoj kao prama domaćici, a to im je bilo veoma ugodno, jer su se tako oslobadjale sviju kućnih briga.

Brzo je Stanko opazio, da se u toj kući ljubi poezija i umjetnost : na zidu visjele su veoma lijepe, originalne slike, po svoj prilici posao djevojačkih ruku, pak dvije police, velik stol s uvezanim izdanjima suvremene beletristike, a u kutu malen pianino, kitara i gusle. Cijeli je donji zboj te kuće bio ukopan u zemlju, tako da se s prvoga poda na zapad išlo u poseban, malen vrtić, pun svježije neobične flore : sve samo južno grmlje i cvijeće, pa je Stanko, razgledajući sve to, sasvim zaboravio, da je u Ljubeću i da je to ona nova, osamljena kuća.

Sjedili su u velikoj, svijetloj i prijatnoj sobi, kraj stola urešena svježim cvijećem, knjigama i ukusnim stvarčicama od mramora i kristala : samo običajnih albuma i fotografija nije bilo. Stanko se smjestio u širok naslonjač i kao da se odmarao od prvog razgovora i prvih utisaka, pak bi bio najradije promatrao šutke te lijepe djevojke i njihov stan.

— Vi nosite svoj svijet sa sobom, kao i svoje ideje — reče napokon — i ja se sve obazirem, kad ću još ugledati more.

— Ah ne, tomu se ne nadajte ; ono je vrlo, vrlo daleko ! — odgovori Pavle, i Stanko se začudi, kako je ona to izrekla ozbiljnim i tvrdim glasom.

— Oprostite, gospodjice, ali kao da Vi ne ljubite ovih zagorskih mjesta, a ona su ipak tako krasna.

— Da, ja ih ljubim, ali na drugi način : kao lijep stan, u kome imaš samo jedanput prespati, ali ne kao dom, u kom si uzrastao, te gdje se nadaš i umrijeti.

Stanko uzdahne i htjede pogledati, kakvo li je u taj par njezino lice, nu ona je bila zamišljeno oborila glavu, dok se Beatrica smiješila i krotkim očima gledala oboje, kao da ih hvali i sokoli, da nastave taj razgovor.

— I Vi se ne biste mogli nikada svim srcem priljubiti tuđem mjestu ?

— Ne, čini mi se, da ne bih nikada, jer jedino, što vrijedi u čovječjem životu, to je djetinjstvo i prva mladost...

— I ljubav ! — vikne Stanko gotovo srdito.

— Da, i ljubav — pa uspomene, koje su vezane za kuću, za vrt, za uvalu, za šumicu, za barku, da, i to baš za onu jednu barku, a ne bilo koju — odgovori ona mirno i podigne glavu. Tihi joj zanos gorio na licu i u njezinim krasnim očima, pa se Stanku učinila tako lijepa, da je spustio glavu i nije rekao ništa.

Beatrica se još uvijek smiješila i kao da nije sasvim razumijevala smisao njihova razgovora.

— A ipak, meni se čini, da čovjek ne može i ne smije svoju dušu vezati za komadić zemlje, već treba da svojom misli, svojim osjećajem i svojom ljubavi obuhvati sve, što je lijepo, cijeli svijet ili barem sav svoj narod, svu svoju domovinu — reče i malo se zastidi, jer mu se učiniše zadnje riječi kao fraza iz političkih novina i govora, pa bojazljivo pogleda, što će Pavle. Nu ona se samo tužno nasmiješi.

— Da, valjda bi se moralo, ali mi ženske to ne možemo : naše srce nije tako veliko ; u njemu ima prostora samo za jedno mjesto i jednoga — jednu obitelj.

Kao da je vjetrić iz vrta donio i odnio te riječi, a ne da su se čule iz njezinih usta, i Stanko se zamisli gledajući joj, kao od umora, spuštene trepavice.

— Ta nemoj ponizivati nas i samu sebe — i onako nas muškarci malo cijene — progovori napokon i Beatrica, s istim smiješkom, jer po svoj prilici drugoga u nje nije ni bilo. A taj je smiješak značio, da je to sve sama šala, što govore, te da drugo i ne može biti već šala.

— Ne, zašto ponizivati ? Ta u tome i jest sva naša slava i sva vrijednost : moći ljubiti samo jedno ognjište i biti vjerna svojoj prošlosti.

— Ali je zadaća žene, da to ognjište bude ondje, gdje joj je muž, a ne ono mjesto, što ga izabrala ona.

I Stanko se uozbiljio, kao da se sprema na borbu s pogibeljnim neprijateljem. Njega su uvijek mučila ovakova pitanja, pa se uznemirio sluteći, da će baš ovdje doznati nešto veliko i važno za svoj život.

— Dakako, o tome nema sumnje — ali to ognjište izabere svaka djevojčica sebi vrlo rano, a kasnije je uzalud, kad se duša ispuni uspomenama. Odatle i razočaranje i nesretan život, a da se često i ne zna, otkuda je to došlo.

— Vi sve o prošlosti i uspomenama, ali prošlost ne postoji isto kao ni budućnost, a sama je sadašnjost nešto zazbiljno. Tolstoj kaže, da smo nesrećni baš radi toga, što nitko ne će da uživa u sadašnjosti, koja jest, nego misli ili na prošlost ili na budućnost, kojih nema — govorio je Stanko naglasujući, jer mu je bilo veoma drago, što mu je pala na pamet ova misao.

— No baš eto, kad smo zabrazdili u filozofiju, ja ću Vam reći, da baš sadašnjosti nema, jer dok ste nešto pomislili, već je i prošlo, a budućnost svakako ima, jer drukčije ne bi bio moguć ni život... A što se tiče uspomena i ljubavi za mjesto, gdje smo proveli svoje djetinjstvo i mladost... Jeste li čitali „Trilogiju“ Iva Vojnovića?

— Ne, nijesam.

— A „Dubrovačke elegije“ brata mu Luja?

— Ni to.

— Onda čitajte, a možete, ako hoćete i poslije podne. Vi ostajete ovdje cio dan? Ja ću Vam ih pozajmiti, nije dugo, pročitajte i onda ćete znati nešto od onoga, što ćutim. Ja sam Dubrovkinja.

— I ja sam iz Dubrovnika — reče Beatrica uvijek s istim smiješkom — i htjela sam pročitati i „Trilogiju“ i „Elegije“, ali mi se učinilo pre m e z a l t a n o, pak sam dovršila čitanje i jedne i druge, negdje u polovini... A ja se mogu obiknuti svagdje i ako mi je žao moga mjesta.

Pavle su se neugodno dojmile ove riječi i taj smiješak, pak je i nehote stisla svoje garave obrve te rekla :

— I moja sestra — ja imam i sestru ovdje, Madu — vi ćete već vidjeti — sasvim se svikla u Ljubecu, nu ona je još vrlo mlada. I sada će biti gdje sa seoskim djevojkama; ja joj ne smetam, kad već uživa s njima: dobra su ovdje čeljad.

— Vidio sam je jutros na potoku s peračicama, ako je to ona, no bit će, jer Vam jako slič.

— U modroj brnjici i bijelom haljetku? Da, to je ona i po svoj prilici ne će ni danas prije objeda doma. Jako je nemirna i nema dana, da nas

ne zabrine. Lani je bila upala u vodu i jedva su je spasili.

Kad se otvoriše vrata i zašuštiše ženske haljine, Stanko se pridigne i obazre brzo, misleći da će to biti Made. No to je ušla udovica, „domaćica“ njihova, sa prijaznim smiješkom na velikim ustima. Bila je u prostom crnom odijelu i bijeloj pregači, s rupcem na glavi i prosijedom kosom. Vidjelo se, da je već sve uredila i spremila za objed, jer je zadovoljno tarući ruke došla u sobu, da pozdravi gosta, pripravna da zamijeni djevojke u razgovoru. I njezino je lice bilo milovidno, pa ga nije nagrdjivala ni velika bradavica na desnom obrazu.

— Dobar dan, gospodine, dobro nam došli — reče klanjajući se više puta samom glavom. Stanko joj se prikaže i kad je Klare rekavši taj kompliment sjela, nije više znala, što bi rekla, a oni su svoj razgovor bili dovršili i šutjeli zamišljeno.

Sunce je uprlo kroz dva velika prozora i u sobi je počelo bivati sparno. Udovica se vrtjela na stôčiću, gledala je po zidovima i napokon izusti :

— Jeste li vidjeli, kako Pavle lijepo slika ? I sve ovo ona radi po pameti : ovo su sve „motivi“ iz našeg Dubrovnika.

Beatrica i Pavle gledale su je ljubezno, ali ipak kao moleći, da ne govori o tim stvarima i kao da se boje za ono, što će reći. No Klara nije opažala njihove želje, jer je bila posve zaokupljena time, kako bi rasprela razgovor, a istodobno, kako bi prikazala svoje gospodjice tome stranome gospodinu u najljepšem svijetlu.

— One uvijek, kad nemaju pravo posla, ili čita jedna drugoj ili slikaju ili pak pjevaju i sviraju, što

mi je najdraže. Beatrica ima lijepu plaću, a Pavli majka šalje i do trista kruna na mjesec, nu one i po četvrtinu toga potroše za knjige i slike. Da Vam je samo vidjeti, kakve su im lijepe pornografije u nedjelju stigle....

Obje se djevojke silno zacrveniše i htjedoše zapriječiti Klari, da nastavi, nu ona je shvatila, da joj one zbog skromnosti ne dadu svršiti i proslijedi još jače :

— Da, i kako lijepe pornografije, gospodine: dva su ih dana uvijek razgledale.

— Ali Klara... Gospodine — ona stalno ne zna, što je rekla ! To su zaista lijepe oleografije i reprodukcije slikâ našega Vlaha Bukovca. Ja ću Vam ih odmah pokazati, da Vi ne pomislite možda...

— Da, oleografije, da kako sam ja rekla ?

I ako je po srdačnom Stankovu smijehu poznala, da je razumio, skoči Pavle, da ih donese, ali se uto stade i sama smijati, zajedno sa Stankom i Beatricom. Smijali su se do suza videći, kako se jedna udovica smela te ih gledala preplašeno i začudjeno, ne razumijući ništa.

— Ah, smijete se, mladića ste dobile ! — vikne na vratima zvonko grlo. No te riječi nijesu začudile nikoga, jer je to bila Made, krasna jasnooka djevojčica, što se i sama smijala, ne misleći ni na što osim na svoje veselje.

Kao da je proljeće ušlo u ružin gaj, noseći svježinu, miris i šarenilo, sve je u sobi zatitralo novom radosti i u novim bojama. Stanko se rukova s Madom, ne kazujući jedno drugom svoga imena, jer je sretan smiješak njihov govorio : ta znamo se — mi smo evo oboje mladost i zdravlje !

Uzalud ih je Klara više puta pozivala na objed, uzalud se ljutila. Oni su se podali sasvim mladenačkom veselju, kakva još ne vidje ta nova osamljena kuća, pa im se nije dalo, da ga prekinu. I svirali su i plesali i pjevali i smijali se neumorno, kao da su znali, kako se teško povraćaju taki časovi.

Made je i po treći put morala pjevati : „O Lola bianca come il fior di spino . . .“ a Stanku još nije bilo dosta toga zvonkog i mladenačkoga glasa. Pavle ih je pratila na kitari, ali ne otvori usta : „Ja pjevam samo onda, kad mi srce plače — rekla je — a danas sam vesela i ne mogu.“

U drugom bi slučaju ove riječi i rastužile i rasrdile Stanka, ali sada je on samo pazio, što se zbiva u Madinoj duši. A Madina je duša u njegovim očima bila bistrija od gorskog vrela i veselija od proljetnog jutra. Ma koliko se on ustezao, nije mogao, a da je ne gleda, kao da želi upiti očima sav taj vitki mladenački lik. A ipak, da ga je tko upitao, kakva je to djevojka, ne bi mu znao kazati o njoj ni riječi. Samo bi doktoru Mirku rekao, da ga vidi : — Kakva „osa“ ! Ono nije nipošto osa, što zlobno zuji i bode, ono je . . . ono je . . . — Made !

Predvečer su pošli njih četvoro u dubravu, na šetnju, i Stanko opazi, da ova djevojčica nije tako vesela radi njega, već da bi se tako radovala s kim bilo, pa makar da je i sama. I nesamo što ga to nije žalostilo, već se radovao misleći u sebi, da je to bijela čaška ljiljana, koja diše svojim vlastitim mirisom i nije se još „napunila uspomnama“.

Unišli su nekim slabo utrtim puteljkom, po kom je tamo i amo izbijala mlada jesenska travica, svježja i zelena kao proljetna, skrećući svaki čas u šumu,

da otrgnu kakvu grančicu, jer nikakva cvijeća nije tuda bilo.

Stanko je više puta htio da ih upita za Vilino vrelo, ali se ipak ustegne, bojeći se, da zastidi Madu, ako se sjeti, da je čuo jutrašnji razgovor na potoku. Ali se nije mogao suspreći, a da ne pogleda njezina prsa, što su jedva stala pupati, no ipak toliko, da su se poznavala ispod tanušne, bijele i po ljubečku vezane naprave.

Medju dvjema velikim jasenima, u kamenom škripcu, punu vlažne crne zemlje i uvelog lišća, virilo je nekoliko rumenkastih miholjica. Stanko ih opazi, šutke ih ubere i savijajući ih radosno u kitu pohita k Madi.

— Ne, hvala, mojoj ih sestri darujte : ona ljubi miholjice i kaže, da je to dubrovačko cvijeće. Meni se ne svidjaju.

— A zašto, gospodjice — zar Vam šumsko cvijeće nije drago ?

— To je cvijet tuge i sjeća me na groblje sv. Mihajla u Lapadu, a ja ne ću da mislim na groblje i smrt. Meni je i šumsko cvijeće milo, na primjer ... na primjer — zelenkada ! Poznate li taj sniježni, mirisavi i krivoglavi cvijetak, što niče proljećem ? ... Evo ovaki ...

I ona iskrivi svoju glavicu, gledajući radosno u lijepoga mladića, koji je srkao očima ljepotu njezinih tamnih očiju i rumenilo krasnih, nasmijanih usta.

No ona se, kao za inad, naglo uspravi i potrča kroz dubravu, što je postajala sve gušća i tamnija.

Kad je Stanko podijelio miholjice Pavli i Beatrici i kad su pošli još malo naprijed, ugledaše pred sobom

stare mrke stepenice napolak sakrivene stablima i grmljem, sa suhom travom te zelenilom u pukotinama, i obilno posute otpalim lišćem.

— Ovuda se ide u crkvu i groblje, podjimo vidjeti !

— reče Beatrica. — Hoćemo li Pavle ?

— Hajdemo, bit će i Made tamo.

No jedva su učinili nekoliko koraka k tim stubama, začu se glas maloga zvona, a nešto kasnije i drugoga, većeg, ali neskladno, na prekide, kao da ih potežu mlade, nejačke ruke.

Svi stadoše začudjeni, a Pavle zavikne :

— To je naša luda Made ! Uzbunit će sve selo u ovo doba. Poslušajte samo, kako zvoni : sve jače i jače !

— Podjimo brže — rekoše i potrčaše sve troje.

Tu je zbilja bila stara i nevelika crkvice sva crna, sa mahovinom i travom po zidovima, te opkoljena golemim brijestima, što su je čuvali od vjetrova i sunca.

Pred vratima od crkve nizak je svod, a više njega malen zvonik „na prešljicu“, u kome su se još njihala dva već pozelenjela zvona i ječala uplašena, što su ih probudili u to sneno popodnevno doba. Svuda okolo crkve pod brijegom i po tihom grobištu ispod gustih krošanja bilo je gotovo tamno, i u tišini se gubili zadnji tužni zvukovi starih prestrašenih zvona.

Sve troje su stajali časak kao ganuti tom neveselom ljepotom i tražili očima Madu u tome sumraku. A ona je stajala pod svodom zvonika, držeći jednom rukom još drhtavi konop i prisluškujući zadnje zvukove stare mjedi.

Kad je i najzadnji tračak njihova umorna glasa umr'o, izidje ona na prstima po šuštavu

lišću, stade gledati preko ograde groblja, smiješkajući se nečemu daleku, i sa dlanom više očiju, jer je sunce na zalazu svojim zadnjim tracima milovalo njezino zarumenjelo lice.

Pavle, Beatrice i Stanko pogledaše se začudjeno i bili bi zaviknuli na nju, da im se nije činila tako ljupka i mladjana, pred mrkom crkvom i u polutami gustoga dublja iza nje. Njezin ovisoki i vitki stas pa mlado lišće sa smiješkom, suspregli su njihov glas i zanimili njihova grla, kao da se nadaju vidjeti još štogod.

— Kako su djevojke zanimljive, kad misle, da ih nitko ne vidi ; još kad su ovako krasne kao Made — pomisli Stanko jako želeći, da ih ona još ne opazi.

Nu ona mahnu veselo rukom i okrene se, a kad ih ugleda onako zapanjene i nepomične, stade se glasno smijati i trčati k njima :

— Ah, da ste vidjeli, što sam ih prestrašila... Da ste ih samo vidjeli, kako su se prestrašili i pobjegli !

— Ne, draga moja sestro, ti si zbilja prava budala ! Što ti to činiš ? Zvonila si ? Tko se to prestrašio i pobjegao ?

— Da vam je bilo samo vidjeti !... Ivanko Mitić i Marta... tamo kod onih jorgovana sastali se... i šapuću... grle se... i misle : nikoga nigdje nema !... Sve se ljube... ljube... da ste vidjeli samo !...

— Muči, stid te bilo, šoko... šta ti znaš !

— A ja sam vidjela ! Dolibim se do zvona... Kakvo su oni samo mjesto izabrali... Ja se dolibim do zvona, pa : din, don din, don — din, don... Bit ćete čuli...

Sve je to ona govorila zadihavajući se i gledajući ih redom sretnim i sjajnim pogledom, kao da pripovijeda o kakvoj čudesnoj pobjedi.

Stanko ju je gledao i gledao, kao da razabira nešto u dalekom modrom obzorju i kad bi se god njihovi pogledi susreli, oćutio je neko čudno i blaženo čuvstvo, osjećajući kako se njihove duše bliže i stapaju. I Made oćuti nešto osobito, kao radost i strah, te se čudila, zašto joj se više ne da onako dugo i bistro gledati u Stankove oči kao jutros, već ih je obarala, no u isti čas i opet podizala k njemu.

I samo da ne učini ondje pred svima koju ludost, sabere se i reče mirno :

— A oni pobjegoše !

Beatrica i Pavle gledale su je sumnjivo, a ona se smete i reče opet :

— Pobjegoše !

A zatim, kao da se rasrdila na sebe, što se zbunila :

— No znate li vi, koja je ono djevojka, ta Marta? To je ona, što se spustila na užetu k Vilinu vrelu . . .

— Što ti to buncaš, moja draga ? I Vilino vrelo, i pobjegli — sve si nešto smiješala ! Idimo prije, nego kogod dodje, da ne budemo svi krivi s tvojih ludosti.

No Made se nijesu ništa dojmile ove riječi, jer je i opet veselo pogledala oko sebe, stalna, da je učinila nešto lijepo i vanredno.

I stadoše se s drugim položitijim putem vraćati k selu, jer je Beatrica htjela da pokaže Stanku i župsku kuću, kad je već vidio crkvu. No za nj nije taj čas imala smisla ni župska kuća ni cijela župa, jer Stankovoj duši ukazivali su se neki novi vidici, nikad i neslućeni, te nada u postojanu sreću.

— Pa da sam je vidio — dosta je samo, da sam je vidio, ima sreće za cijeli život! Ja ću se radovati od same uspomene; da, imaju pravo: uspomene! Ta i mi muškarci možemo eto imati uspomena, a ne samo one.

Tako je mislio i ništa gorko u tim mislima nije bilo, već sama radost i vedrina.

Govorili su putem i ćeretali o svemu, pače i o tome, gdje bi Stanko mogao prespavati, pa ga i naputiše na konak k nekom oružniku u mirovini, a njemu se ni ti razgovori ne učiniše prosti i neugodni kao prije, a tako isto ni sve drugo, što je vidio i čuo te večeri. Nad njegovim životom kao da su se razgalili oblaci i ukazalo se vedro nasmijano nebo, zajedno sa žarkim suncem, mjesecom i zvjezdama, što se ne ukazuje nigda ljudskim očima zajedno.

Made se toliko osokolila svojim junačkim činom, što je potjerala ljubavnike iz njihova skrovišta, da je obijesno skakutala i zadirkivala u sve, a Stanku je postajala sve draža i draža.

Na potoku je htjela, da je prenesu po brvnu, jer da ju je strah vode, otkako je upala; ali Pavle i Beatrica ne dopustiše toga, držeći da je i to djetinjska i luda želja, da se pokaže i istakne, čim bilo, toga dana.

No Stanko nije vidio u svemu tome ništa čudno, već kao da se njegova sudba najednoč preokrenula i sve postalo moguće i lako, kako je to oćutio časkom i jutros, idući uz brijeg, u Ljubeć.

Pred župskom kućom skupilo se mnogo svijeta, a mlad i stasit fratar, gologlav i zasukanih rukava, vrtio se junački medju njima, okolo nekakva golema sanduka, prenašajući mrtvo papirnato cvijeće iz

jedne kutije u drugu. Djevojke su već znale, zašto je taj veliki sanduk ondje, koji se Stanku iz daljega pričinjao, da je mrtvački lijes.

Više postarije čeljadi klečalo okolo sa kralješima u ruci i šaptom na ustima, pa kad su popostali, ugledaše velik drven kip sv. Ante, što ga malo prije donesoše s pošte iz Strmendôca. Mladi je fratar vadio iz velikog sanduka još i više manjih kipova, među kojima poznadoše i sv. Alojzija, sve novih i lijepo oličenih žarkim šarama.

Kad je župnik opazio društvanice, nasmiješi se veselo i reče talijanski :

— Crkvena zvona nijesu za djevojačku zabavu, gospodjice Made, i nemojte mi sablažnjivati puk.

— Nijesam ja to bila — odgovori takodjer sa smiješkom Made. A kako se okupljeni svijet sve jače klanjao, klicao i uzdisao, poklekoše časkom i oni i odoše šuteći, ganuti krotkom poniznosti i ufanjem toga puka.

I kao strijela sjeknu u glavi Stankovoj soba popa Vlade u Kreševu, gdje prespaše on i doktor Mirko i gdje mu reče, da nedjeljom poučava taj pop Vlade narod, ali u isti časak nestade one misli, jer je tik uza nj hodila Made, već malo umorna, pak mu se pričinjalo, kao da bi se željela osloniti na njegovu ruku.

— Da, Vlade je rekao baš „n a r o d“, a ovaj „p u k“ — sijevne mu u mozgu opet, pa se i sâm začudi, kako mu je ta misao došla na pamet, jer — nije li to sve isto ?

Iz duboke doline ljubečke stala se dizati ozbiljna jesenska večer, koja je i Madi začepila razgovorljiva usta, pa je Stanko stao misliti samo na svoju sreću,

što se eto nenadno i brzo bližala odsvuda, baš kao i ta večer. Radovao se sutrašnjem danu i svemu onome, što će biti kasnije, a sada je pače želio, da se što prije rastanu, jer nije mogao za nju naći takih riječi, koje bi joj pred drugima mogao reći, pa i stoga, jer je odlučio, da joj čvrstim stiskom ruke iskaže na rastanku svu silu osjećaja, što su buktili u njemu. A nadao se, da će ga razumjeti, jer kad je malo prije uzdahnuo, uzdahla je i ona, kao da odgovara ili čuti zajedno s njime.

U velikom zajedničkom polju Kreševa i Ljubeća bilo je još dosta svijetlo, no u dubokoj ljubećkoj dolini već je nastala večer, te stadoše na onom mjestu, odakle je Stanko mogao dobro vidjeti put k svome noćištu.

Napokon je došao časak za stisak ruke, s kojim je mislio iskazati svu veličinu onoga, što mu se preko dana skupilo u duši. Ali taj stisak bijaše nešto bojazljiv, jer je oćutio, da joj ručica malo dršće i da nije više vesela, već prestrašena i zabrinuta, zbog nečega, što je saznala.

Sve se naglije spuštala tiha i vedra noć, što je već poklopila i veliko polje, samo je Mali Jordan šumio uvijek jednako, baš kao i jutros, kad su se peralice na njemu razgovarale o Vilinu vrelu.

— „Do vidjenja“ i „dobra noć“ — pa odoše. I to je bilo sve.

Stanko se ipak zaustavi i poslušaj prije, nego što zaokrene u duboku ulicu, i ne uzalud.

— O Lola bianca come il fior di spino... čula se u daljini ova njemu tako mila pjesma, otkada ju je čuo od nje, i začudo, taj mu se poznati glas nije više činio onako zvonak i veseo, već mio i blag.

— Made, dušice moja mila! — reče na glas.

Na visokom i bistrom nebu stadoše se tu i tamo pomaljati zvijezde, te je uski svod nad dubokom dolinom bio još ljepši i veličajniji. Ali Stanko se i ne sjeti, da pogleda prekrasno nebo, jer mu se zemlja činila tako lijepa, i on je na njoj tražio svoju sreću.

IV.

Poslije vedrih i sjajnih dana nastadoše tmurni i kišoviti, a Stanko je još uvijek bio u Ljubecu. No u njegovoj je duši bilo to vedrije i veseliije, što se žarče razgarala njihova ljubav.

Malo zatim proveo je posve nenadano nekoliko tužnih dana, u kojima se čutio opet žalostan i osamljen kao prije.

Zajedno s prvim kišama i prvim tmurnim danima dodje u Ljubeć i stara Mare, Pavlina i Madina majka. Pavle joj se obveseli, a Made i Stanko začuđiše se vrlo, jer nije bilo spomena o njezinu dolasku u Ljubeć. I odmah se sjetiše, zašto je ona došla.

Pavle je opažala, kako se silno rasplamsala njihova ljubav, i veselila se tome, ali je ujedno čutila, da nije više kadra vladati s njima, i pisala je majci sve, što se dogodilo. U Ljubecu je ona sama bila odgovorna za sudbinu svoje mladane sestre i bit će da je znala, kako je žestok plamečak ljubavi, kad se razbukti.

Stara se u početku silno začudi: „Ona djetetina, što sam je ostavila u pustom i dalekom Ljubecu, taj čudni stranac i taka ljubav! Je li to moguće?“

A kad je stigla, što je samo mogla brže, najprije se rasrdi, zatim proplače, a napokon joj se

svidio taj dobri i lijepi mladić, kome se nije dalo iz Ljubeća od njezine kćeri. Kad joj napokon opisa i svoje ekonomske prilike, starica se udobrovolji sasvim, ali mu ipak zabrani dolaziti tako često u kuću i ostajati duže vremena kod njih.

I odonda počese Stanku tužni dani i noći besane.

Razlika mu se činila još veća, što zadnji jesenski dani donesoše i drugo nebo, toliko inačije od onoga, kad je došao u Ljubeć.

Daleko, i negdje u dubinama, muklo je tutnjilo, a silni, teški oblaci puni vode, vukli se preko duboke doline. Na mahove bi zapljuštila kiša, zahujao vjetar i na mahove bi zašumila mutna voda u jarugama, niz strme obronke. A onda se na obzorju sve zamiješalo i nastade samo jedan oblak nepomičan i siv, iz koga je curila voda neprestano i svedj jednako, samo što bi kadikad jači zamah juga pomiješao s kapljicama zadnje, otkinuto lišće.

U takim danima sjedio bi Stanko kod svoga domaćina Lasića, slušajući beskonačne i čudne zgode iz njegove vojničke i žandarske službe, koje bi on sve više kitio, što bi Stanko uzdisao jače i bio tužniji. Htio je ugoditi čim bilo svome bogatome gostu, koji se na tako čudan način smjestio u njega. A znao je i zašto uzdiše, pa ga je htio razabrati i omiljeti mu svoju kuću.

A u kući je njegovoj bilo prijatno i čisto, s nekoliko malih, urednih soba, za one rijetke goste, što bi konačili ondje, kao u boljoj krčmi za gospodu, koja bi, radi kojih mu drago razloga, došla u selo. No sve to vrijeme Stanko ne vidje nikoga, osim nekakva geometra, što je na prolasku večerao i konačio u toj kući.

U sobi, gdje mu je pripovijedao Lasić svoje zgode i nezgode, rano se užigala svjetiljka, jer je ta kuća bila duboko pod brijegom, pa se smrkavalo u njoj vrlo rano i onda, kad ne bi bili kratki i kišoviti dani.

Jedne take rane večeri Stanko se zavalio na nisku divančiću, a kod njega sjedio je za stolom Lasić i nizao jednu pričicu za drugom, kao majka snenom djetetu bajke.

Vani je šumjela kiša i vjetar, štrapajući svako malo teškim kapljama po staklu, i činilo se, da je tako ko zna otkada i da će biti uvijek.

— Što da radim ovdje i koliko će trajati sve ovako — mislio je Stanko, slušajući šum nove pripovijetke i kiše. — Oh, kako ja nju ljubim i kako je želim svom dušom... a ona stara, ipak... Ako se ne dogodi štogod vanredno, bit će ovako, sve ovako, sve samo ovako — govorio je u sebi očajno.

— Idem ti ja u službu, sâm. Noć, kiša, velika kiša, baš kao sada. A zapovjednika smo imali strašno zla, Nijemca, i zvao se Bem. Mi smo ga zvali Bum, jer je uvijek vikao srdito, a glas je u njega bio debeo i jak, baš kao u bubnja, pravi bubanj — pripovijedao neumorno Lasić.

— No ja se ipak nijesam bojao njega. Bio sam mlad i zaljubljen, a Vi znate, što će to reći. K našoj postaji pripadalo devetnaest sela, a nas trojica. No gdje on mene poslao da poslao, a ja u Klenovac! Te sam noći morao biti na Trnovu humcu, a on mene i opet zateče u Klenovcu — pet milja odanle daleko! Što treba i kazivati — strašno se rasrdio! — „Što ste Vi ovdje” — pita on mene kroz zube njemački — a sve mu vatra iz očiju siplje. — Zabasao sam —

kažem ja njemu — izgubio put, strašna je pomrčina bila. — A on sve sikće na me svejednako njemački. — „Znam ja tu pomrčinu, no kako je to, da Vi zabasate uvijek u Klenovac i baš u Staninu kuću!” — A ona, jadnica, i ako nije razumjela ništa, kad začu svoje ime, pobježe k materi za pregradak i stade plakati od pusta straha.

Lasić je opazio, da je Stanko počeo dragovoljno slušati njegovu pripovijetku, pak se nasmiješi zadovoljno i zagleda se u tamni mokri prozor, puštajući hotice da Stanko malo počeka.

I videći da je očekivanje produžio baš koliko treba, zasuče svoj veliki brk i uzdignu obrve, kao da je htio reći: „Lijep sam ja onda junak bio, ali je od toga davno.” — Tada prekine svoj uzdah i poče opet da govori:

— Protjera me odanle odmah i nije me tužio. Svak se čudio, ali nije. I ja sam bio valjan u službi, nu onda je bilo tako: zaljubio se pa zaljubio u nju, tako da nijesam mogao ni jesti ni spavati. Samo sam uvijek pušio i pio. A mislite, da je lijepa bila? Ni najmanje! Kašnje sam se toga sjetio: malešna, plavušasta, a još je imala na licu desetak velikih madeža. On je ostao ondje i ne znam, što je sve govorio, ali otada njezina majka nije mi dala ni blizu.

— Bit će on nju htio sebi — reče Stanko, videći da Lasić napokon umuče.

— Ah da! Nije zato. Oženjen je bio i petoro djece imao. Nego njezina majka meni: „Prstenuj je” — veli — „kao što poštteni momci rade, pa dolazi u kuću, kad hoćeš — a ako je ne možeš vjenčati odmah, a ona će čekati — još je mlada.”

Kad je Stanko začuo te riječi, podignu se i sjede:

— Pa onda? To, da je rukuješ, htjela je ona!

— Da! Ja je prstenujem i odonda sam dolazio, kad bi god mogao, a stara bi se svaki put obveselila i rekla: — „Evo ti došao vjerenik, hajde k njemu!“

— Ah, kako mi to nije došlo prije na pamet! — usklikne Stanko nehotice radosno, i stade gledati oko sebe, kao da nešto traži.

— Došlo mi je, došlo, kako da ne bi — ali ja tada nijesam imao dosta novaca, pa i vjenčani je dopust bilo teško dobiti, ali sam je ipak zaručio... No uto mene premjeste iz Trnjina — a to je ovdje blizu — čak u Boku, i tako se sve razvalilo, srećom. A opet mi je žao i sad nje, i ako mi je žena donijela velik miraz.

— Pak te ona zaboravila i udala se, eh?

— Da, kasnije se i udala za komšiju svoga, a nije me zaboravila odmah. Kazivali su mi, da je i na Vilino vrelo išla, ali nije znala, gdje sam.

— A kakvo je to Vilino vrelo i je li to istina?

— Jest. Ima gore na planini, u Kozjoj jami, voda neka, koju zovu Vilino vrelo, jer se, kažu, neka vila u njoj vidja. Pa djevojka, koju momak ostavi ili ne mari za nju...

— To znam — ali onda bi svaka činila tako i mogla bi zaluditi koga hoće.

— Znate? No, ne bi svaka, jer se tu hoće srca. To je strašno duboka jama, da se k vrelu ne može već niz konop, a unutra buči i tamno je. A izići je još sto puta teže. Lani, kad su bile velike vježbe ovuda, htjela su i dva oficira vidjeti ono vrelo, ma nijesu smjeli dolje. Samo su povirili pa — „Hu — hul!“ rekoše. Jedna se udovica slomila ondje, pa otada, vele, tako strašno zavija, da se kose ježe od straha. Nego

ja ne vjerujem u sve to ništa. A što se Vama čini, je li to moguće?

— Dakako, da nije; to je sve bajka. No ipak, čuo sam, da se taki momak, kome ona dade vodu s prsiju, u nju zaljubi. Kazivali su mi, kako nije davno, što se to ovdje dogodilo.

— A znate li, kako ja mislim, da je to. Kad momak dozna, da ta i ta cura nije štedila života, već pošla u tu strahotu radi njega... eh, morao bi imati srce od kamena, da ju ne uzme. A što Vi mislite?

Stanko nije odgovorio, već se zamislio i kao da nešto sluša.

— Ah i ta kiša! Lijeva i lijeva sve jače. Čini li se Vama, da netko lupa ili je to vjetar?

— Nije vjetar. Rekao bih, da netko jako drma dolje na vratima.

Lasić podje, da vidi, tko je to, a Stanku poče bivati neugodno i kao da ga je bio strah.

Poslušao zatim pažljivo i začuje korake, pitanja, te usklikne nekakva poznata muškoga glasa, ali se ipak nije mogao sjetiti, tko je.

— Stanko! I još si ti ovdje! — vikne na vratima taj glas, a Stanko ugleda doktora Mirka, kojemu se začudio toliko, da nije odgovorio ni riječi.

— Zarobila te — a? Ja sam o tome mislio, ali ipak... No, da si mi zdravo!

— Kako si me začudio! — rekne Stanko radosno.

— Da, i to je tvoje obećanje, da ćeš mi pisati? A ja sam mislio, da si u Sabljarijama ili bogzna gdje, a ti još ovdje!... Muči, pripovijedat ćeš mi poslije sve!...

— Sjedi, brzo će donijeti i večeru, pak ćemo se porazgovoriti nasamu — a kamo ti?

— Starac se neki oklizao i pao s kuka, no već je bio umr'o, kad sam ja stigao — a koja kiša! I noćiti moram ovdje — istom poslije podne došli me zvati. Sreća, da imam dobru kabanicu i čizme. A ti? Zašto nijesi onamo?

— Poslije, ta rekao si poslije — govorio Stanko sve veseliije — a brzo će doći i Lasić s večerom.

— Dobro. No da ti kažem. Što sam se začudio i prestrašio večeras kod mrtvaca!... Dodjem ja pred kuću: Kako je, je li živ? — pitam ja. — „Nije, umr'o je još prije podne“ — kažu mi komšije. A u toga staroga nikoga svoga nema, i bogat je prilično. To jest djece i braće nije u njega bilo. Udjem, da pogledam barem mrtvo tijelo; odem u sobu i ugledam na krevetu nešto pokriveno bijelim mrtvačkim pokrovom. — „Tu je“ — kažu mi — „ako ga želite vidjeti.“ Ja odgrnem platno i uzmaknem od straha i čuda. Pomisli! Kraj njegove mrtve glave još neka stara, sijeda glava, gleda zažarenim očima u mene! A to je bila njegova žena. Legla tik uza nj, zagrlila ga i mirno leži pod istim pokrivačem. Kako me prestrašila vražja starica!

— Ma kako ne bi! A zašto su je pustili?

— I ja sam ih pitao... — „A hoće i hoće“ — kažu oni — i da veli, kako će ona stalno do sutra umrijeti, jer da ne može živjeti bez svoga druga. Nije li to čudno?

— Gospodo slavna, večera! — vikne Lasić još u hodniku i otvori vrata nogom.

Bila je to domaća, topla večera, a rumena i mirisna „hrvaština“ iskrila se kroz čisto staklo, pa im postade ondje još ugodnije i ljepše.

Stanku se činilo, da je dolaskom doktora sviju poteškoća zauvijek nestalo, a doktor se radovao toploj večeri i suhoj sobi, te što je Stanka našao ondje.

Preko večere kao da je utihnulo vani, ali kasnije zapuše i zapljušti jače, no njima je tada bilo još radosnije u duši.

Sjetili su se svoga razgovora i sobe popa Vlade u Kreševu, pa je doktor stao razgledati i ovu sobu, jer mu se činilo, da u njoj nije još nikada bio.

Gvozden krevet, jak drven stô i slični stôčići, a po zidovima sve sami generali i drugi zapovjednici, okolo slike kralja na konju. A onda mnogobrojne fotografije sve ljudi u uniformama, pa bezbrojne dopisnice, oslikane čudnim cvijećem.

Dovečerali su i stali piti, a soba se začas napunila mirisnim dimom cigareta.

— Dakle pripovijedaj — progovori doktor i namjesti se tako, kao da očekuje dugo kazivanje.

No Stanko je bio brzo gotov sa svojom pripovijesti, pa je mirno čekao, što će Mirko, videći ga, da nešto promišlja.

— Dakle ti je misliš odmah prstenovati i vjenčati što prije ?

— Dakako... A nije li to sasvim prirodno ? Nego što si ti mislio ?

— A vjeruješ li, da sam ti prijatelj i da ti želim svaku sreću ?

— No, pa što ? — upita i Stanko nemirno.

— Ja bih odgodio i te zaruke i to vjenčanje. Promisli, prouči i — ne nagli.

Stanko malo problijedi i veoma se začudi njegovim riječima, no još ga više iznenadi strašna ozbiljnost, s kojom je to rekao.

— A zašto? Znadeš li ti možda što o njoj? Ta ona je još malone dijete!

— Zato, baš zato! Ona je, čini mi se, jako vjetrenjasta, promjenljiva, a ti je poznaš od malo dana. Ona živi odavna na selu, i nije vidjela nikakva mladića prama sebi, osim tebe.

— Vidjela je i tebe, pak što?

— Ah, što ja! Ja se ne pačam u take stvari, a pogledaj me, kakav sam: širi nego dulji. Za ovakove ne mare mlade djevojčice. No i ja sam se nekoč htio ženiti, tri sam vjerenice promijenio: jedna je znala francuski, druga je udarala na pianu, a treća je znala sve to i još je slikala! A ja se prekrstim i odem. Pa... što sam ti ono htio reći? Da, ti ne znaš, bi li ostala njezina ljubav stalna i trajna, kad bi ona vidjela i druge, i kad za dulje ne bi vidjela tebe.

— Bi, zacijelo bi! — klikne Stanko.

— Ti si pjesnik, moj dragi, baš pravi pjesnik, nego moraš ipak imati i malo razuma. Prokušaj ti nju malo bolje, jer to nije nikakva šala, što si odlučio. Bolje, da ti se iznevjeri sada nego poslije. Sada bi se utješio i možda zaboravio, a kasnije ostaje samo revolver, nož i otrov...

Nekoliko su časaka mučali obojica, pa se čuo šum stare petrolejke na stolu i daleka tutnjava.

— Ah, zašto si me tako rastužio — govorio je Stanko drhtavim glasom. — Može biti, da je istina, pače sve je tako, ali se ne smije imati ove misli odmah na početku ljubavi, kad smo tako — sretni.

— Nego kada? Kasnije?

— Ti si uopće čudan čovjek u ovim stvarima. Kakve si to mane našao onim trima i ostavio ih banbadava!

— Banbadava? Jedna bi me mogla ismijavati francuski s drugim, koliko bi htjela, jer ja ne razumijem francuski ni riječi, pak bi već ona našla, s kim bi mogla čitati kakav svezak novih pjesama iz Pariza. Druga bi sudjelovala na koncertima, pa išla na „prove“ ovako u večer, od 8 do 11; a treća bi se vucarila sa slikarima po izložbama. Misliš, da ne bi?

— Moguće. A što ti veliš, da učinim?

— Evo na primjer što : ponovi joj svoju ljubav na zgodan način i opet, ali je još ne zaručuj svečano. Pa onda otidji, ali ne daleko, na primjer u Sabljare . . . I onako si govorio, da ćeš poći. Dodji koji put k njima, pazi i — čekaj.

— Pazi i čekaj ! A što ?

— Čekaj, da se povrate u Dubrovnik . . . Ta ti još i ne znaš, zašto su one ovdje, ni kakva je to obitelj, a ne znam ni ja, jer bih ti već rekao. Pa kad ti bude sve jasno, te kad uvidiš, da te ona ljubi i u dalekom gradu kao i sada uza te, na selu . . . tada će ti srce biti mirno. A onda . . . bilo vam sretno.

— A da nisi ti u nju zaljubljen ? — zapita iznebuha Stanko.

— Ha, ha, ha ! Ta rekao sam ti već. U ostalom, i ona udara na pianu, no to tebi ne smeta. Pa kad bi i to bilo, što veliš, morao bi isto učiniti, kao što ti rekoh. Ili mi ne vjeruješ?

— Šalim se. Vjerujem ti !

— Dakle ?

— Ti si pametan momak i bit će, kako kažeš — uzdahne Stanko i stisnu usta kao da pregara nešto veliko i vrlo drago.

U isti časak strašan udarac vjetra zadrma s vratima, prozorima i cijelom kućom tako žestoko, da su se obojica zgledala prestrašeno.

Vani je bila zbilja strašna noć. Silna je voda padala s mrkloga neba u ljubečku dolinu, koja je bila još crnija. Po svim obroncima bučale jaruge, a i u dolini silno je šumio kroz dubrave Mali Jordan i vjetar. Svakog je proljeća i svake jeseni u toj dubokoj i strmoj drazi počinjala voda silnu štetu, nasipljući oranice i livade krupnim pijeskom te potkapajući pojate i kuće ispod brijega.

Selo se budilo ustrašeno, pa se kroz lomljavu čulo dozivanje komšija i na gdje kojem prozorčiću kroz crnilo noćno sinulo je slabo svijetlo.

I ako je bilo kasno doba noći i nije se starala ni za pojate ni za njive, Made je još bdila za stolićem u svojoj djevojačkoj sobici. Cijelo je poslije podne plakala i nije izišla odatle, kao dijete, kome su oteli najmiliju igračku, a mati joj je znala, zašto plače i ako nije govorila ništa.

— Piši mu, da sutra može doći, i reći ću mu, da te zaruči odmah, kad već hoće, da mu taka mala ludača bude žena — rekla je napokon stara.

Bit će, da su je ganule njezine suze i krotki pogled.

A odonda je i skakala i pjevala po cijeloj kući, sve dok se stara nije nasmijala i rekla : — „Baš si mi lijepa vjerenica, kojoj bi trebala kakva mačica, da se s njom poigra, a ne muž.“

Onda je Made nastojala da bude ozbiljnija, kao da je on vidi, ali uzalud. Domalo se navratila grliti i ljubiti Beatricu i Pavlu, no i one je protjeraše : — „Mi već znademo, koga ide ovo milovanje i ti po-

ljupci“ — rekoše joj, braneći se od nje i zbilja kao od obijesne ose.

I odmah poslije večere zatvorila se u sobu, da mu napiše list i pošalje ga, čim svane. Tako ju je zatekla i kasna noć, a ona još nije napisala ništa.

Sjedila je za stolom, kose joj se neuredno spustile na ramena i zamišljeno naslonila glavu na голу tanku ruku. Visoka je starinska lampa odozgo rasvjetljivala njezino dugoljasto lice, zastrto djetinjom brigom, dok je pridizala papir i čitala šapćući napisane riječi.

To je bilo njoj prvi put u životu, da piše taki list, pa je htjela, da reče nešto, barem nalik onome, što je ćutila. A nije znala, kako je nemoguće, što želi : ganuće i ushit, suze i smijeh u duši zaljubljene djevojke od šestnaest godina nije opisao još nitko.

Više započeti pisamaca na ružičastim listićima, što joj je dala sestra, stalo je raskidano po stolu i u svima od prilike isto :

— Dragi moj Stanko, dodjite sutra, t. j. danas, što prije, majka Vam moja dopušta. Dodjite, da Vas ...

I tu bi jadna djevojčica prestala, jer se jako stidila napisati, kako bi ga željela poljubiti i ako je to dosad zbilja i činila veselo i bez stida.

Svaki put bi napisala tih par riječi, pa nije znala dalje. Slušala bi po cijele minute silni vjetar i vodu, što su harali oko kuće, ali se nije bojala, već bi i opet svratila svoje prekrasne zaljubljene oči na papir, uzela pero, nasmiješila se radosno i stala pisati i na desetom listiću iste riječi : — „Dragi moj Stanko, dodji danas ...“

Onda bi odložila pero, pogladila čelo rukom i zajedno se nasmiješila i uzdahnula.

Napokon joj, uz vječito i jednako drmanje vjetra, stadoše padati kapci umornih očiju, i svuče se polako. Malo je ostala tako, kao neodlučna, bi li legla ili ne, i tada se činila mnogo viša i punija, nego što se moglo misliti. A da ju je vidio Stanko taku, zaista ne bi opet rekao Mirku : — „Ti si pametan momak”.

Napokon Made utrne svjetiljku i legne s uzdahom.

— Najbolje je, da mu po krčmarevoj kćeri poručim, neka dodje — mislila je u polusnu — a ja mu pisati ne znam ništa. Poljubit ću ga stotinu puta, a to je dosta, dosta : . .

I zaspe spokojno i tiho, premda je vani svejednako bučila oluja i davila crna noć.

Sutradan je došao Stanko, čim je začuo poruku, ali je bio veoma potresen i uzbudjen, kao krivac, komu će se sad na otkriti njegovo zlo djelo. No ipak, kad ga je stara pozvala k sebi i oprezno mu spomenula svoju želju, nije se začudio, već se savladao i rekao mirno :

— Obradovali ste me vrlo i hvala Vam od svega srca. I ja sam svedj mislio na to, samo što sam se bojao reći. Nego mi za koje vrijeme nije još to moguće, jer moram nekoliko dana biti u Sabljarima, a onda ću u grad, da kupim darove. A onda . . . eto me odmah amo, a Vi medjutim pišite Vašem gospodinu mužu, kao što ste rekli.

— I učinit ću ovako, tako mi Boga — pomisli u sebi — a doktor Mirko neka misli, što hoće. — I neka srdžba zakipi u njemu prama Mirku i prama svemu njihovu razgovoru sinočnjem.

Starica se ljubezno smiješila i potpuno se zadovoljila s njegovim odgovorom i kao za nagradu udešila je, da ostane s Madom nasamu koji čas.

On se pred njom stidio samoga sebe, jer je pokušao da bude prema njima neiskren, a to mu je bilo dosad prvi put, što je taki.

Zapeklo ga još jače, kad se ona djetinskim pozdanjem privila k njemu i nije se usudio, da je poljubi, već je stao uzdisati sve dotle, dok je uzdahla i ona, a tada se taj nijemi razgovor svršio ipak bezbrojnim poljupcima.

I sutradan ode u Sabljare, tješeći se u sebi: „Obećao sam Mirku, a i njima sam rekao, da moram poći, i zadržat ću se tamo što manje.”

Ipak se nije tako lako otisnuo iz Ljubeća, već je više puta upitao sam sebe: — „A zašto ja idem?”

Bio se pače zaputio i opet k njima, pa da će odmah u grad, ali uto stigoše iz Sabljara lijepa nova kola i kočijaš mu predade pisamce od nekog Pekića, koji ga u goste pozivlje. On se veoma začudi, što ga taj nepoznati čovjek zove k sebi, ali pomisli, kako može za par dana i opet biti ovdje, i ode.

Made je nastojala, da bude vesela i poslije njegova odlaska, te je kao i prije željela, da svojom milinom veseli kuću. Htjela je i opet da čuje pjesme, koje su pjevali zajedno, jer joj se činilo, da će ga tako dozvati natrag.

... „O Lola bianca come il fior di spino...” razlijegne se iz njezina grla, ali ne kao one večeri pod brijegom, kad su se rastali prvi dan. Taj je zvuk bio slab i drhtav, pa se i sama začudila, otkada je u nje postao tako opor glas.

— Svejedno, on je već daleko i ne može čuti moje pjesme — pomisli i stade šetati gore dolje po sobi i brojiti glasno korake, samo da ne zaplače.

V.

Mnoga sela na golemoj ravnici sa gdjekojim niskim zemljanim brešćićem i pošumljenim kosama bila su nekoč bogata, a sad su dosta osiromašila. Kazivalo se čak i u Primorju o njihovim volima, livadama i vinogradima, te o bezbrojnim snopima i ovcama.

Ne da je baš ponestalo bogatstva s te plodne ravnice, već kao da se zgrnuo sav imetak u njezinu sredinu : u malo selo Sabljare, što se okupilo pod brijegom kraj zavoja rijeke.

A to se dogodilo ovako:

Čovjek neki, rodom sa kraj krajca te velike ravnice, poslije nego što je obašao pola svijeta kao ni-koji iz te krajine, smislio doći u Sabljare i stao trgovati svačim. Teško bi se moglo nabrojiti, s čim je trgovao taj čovjek, i mnogo bi lašnje bilo kazati, česa u njega nije bilo. A kako se za nikakva trgovca n-daleko i široko nije čulo prije njega, sva ravnica stala raznositi, što joj trebalo i što nije. Raznosili su stvari, kojih bi nestajalo brzo, na pr. lojalnih svijeća, a donosili onih, što su trajale dugo, pače se i množile, kao na pr. novaca.

Dogodilo se isto, što biva na hrastovu listu, kad ga probode nekakva osa, koju u Sabljarima zovu „šiškar“, i kada ona tu snese svoje jajašce : svi sokovi pojure na to mjesto, da hrane novoga crvića, dok napokon nastane ondje velika kvrga.

Baš takovoj kvrzi sličilo je selo Sabljari na toj Ravni, samo što kasnije i drugi novi „šiškari“ stadoše onuda bosti.

I tako su u ovome selu od pedeset kuća na svakim drugim vratima visjele metle, pripašnjaci, crvene kape, svileni rupci i bakalari, ili je stršila zastavica od

lima, sa brojkom 12, 14 ili 16, t. j. sa cijenom litre vina. Po tom se vidjelo, da je u Sabljariima svaka druga kuća dućan ili krčma, a po njihovoj veličini i prostranim avlijama okolo njih moglo se slutiti, da su svi ti krčmari i trgovci bili i bogati, barem nekoč.

Kuće su bijele, gotovo nove, a neke i crvene, osim mrke Pekića kule, opasane drugim još mrkijim zgradama, a to su baš stari kameni zidovi, što ih je podigao djed današnjega Nikole Pekića, od prvih sokova te goleme ravnice. A on je i bio onaj trgovac, što je prodavao stvari, koje malo traju, a zgrtao one, što se množe.

Taj Pekić, dakako, davno je umr'o, ali kvrga ostade. Sokovi su i njegovu unuku pritjecali još uvijek, ali sve manje i manje, kako je sve više siromašila velika ravnica.

Rakitnica rijeka dijelila krajinu, koja se zvala Ravni, a time i nebrojena njezina sela. Kako je ta rijeka bila velika i divlja, teško se moglo iz jednih mjesta u druga, te pametni ljudi smisliše načiniti veći i bolji most. I načiniše ga baš ondje, gdje su sada Sabljari, jer je i prije na tom mjestu bila nekakva stara turska ćuprija, što ju kroz duge godine raskopala voda, pa i stoga, što je tu bućio velik slap, te upalo i klopotalo mnogo stupa i mlina ispod njega.

Pekića se kula uzdizala baš na početku mosta kao da straži, kako ne bi nitko prošao tuda, a da se ne svrati barem na rakiju. A prolazilo mnogo svijeta tim mostom, osobito u starije doba, kad su Bošnjaci više slazili u Primorje.

Kako bilo da bilo, ali se Sabljari podigoše najvećma radi Lukavčeva mosta, koga tako prozvaše po čovjeku, što ga presvodio s jedne strane na drugu

Rakitnice vode. Odakle je bio taj Lukavac, pa da li mu to pravo ime ili su ga tako prozvali, što je bio lukav, nijesu mnogi znali u Sabljarima. No mislili su, da je ipak bio taki, jer su znali, da je silu novaca dobio, gradeći taj veliki most.

Ljudi još pričaju, kako je bilo slavno onda, to jest da se pilo, jelo i pjevalo, sve dok je Lukavac bio u Sabljarima. I što je upravo čudo, tome se Lukavcu rodio prvi sin baš onaj dan, kad su metnuli prvi temeljni kamen, a bit će blizu dvadeset i pet godina od toga znamenitoga dana.

Čim je metnuo zadnju površnicu na ogradu mosta, ode iz Sabljara, ali ga još ne zaboraviše : ta nikada se nijesu više povratili oni veseli i bogati dani, a još manje onaki, kad se započela radnja i rodio Lukavčev sin.

Onda su vino u Rakitnicu lijevali sa stare ćuprije i radili svašta, što pijanim ljudima može pasti na um, ali ne pade među njima ni žalne riječi ; pače su se ljubili i s Lukavcem i jedan s drugim onoga dana. Kako je bilo ljeto, donesoše i tek rodjeno dijete na ćupriju, pa su ga vinom polijevali i zalijevali, a odnesoše ga istom onda, kad neka starica reče, da bi moglo i umrijeti od njihovih ludorija. — „A bogzna, gdje je to dijete” — govorili su više puta među sobom. Ne čuše nikada više za nj, osim što im geometar tu nedavno kaza, da je vidio nekog Stanka Lukavca u Ljubeću, bez posla, i da je to sada veoma bogat mladić. Tome se glasu Sabljari obveseliše vrlo : onome je djetetu bilo dano baš ime Stanko, a Lukavac se i onako zove — bit će dakle, da je to on.

I otada su o Stanku i njegovu bogatstvu govorili Sabljari često kao o svome mještaninu, jer se napokon

ne može oprati od toga, da se rodio medju njima, i nadali su se njegovu povratku, kad bilo.

Računali su, kako je Stanko peti znameniti momak iz Sabljara, jer su četvorica odatle učila visoke škole, a sve do nedavna je i parok sabljarski bio mještandin njihov, pače i dekan povrh sviju sela naokolo.

I tako s mnogih razloga ime Sabljari na toj Ravni bilo je vrlo znamenito, pa da pokažu, kako je ono i u davnini tako bilo, pripovijedali su, da se Sabljari prozvaše, što na tom mjestu izgibe tolika vojska, pa od samih sabalja načiniše preko Rakitnice most.

Prije se ono zvalo Buk, a Sabljari se u istinu prozvaše ne baš odavna, i to radi stanovnika njegovih, što bi za svaku malu ili nožem ili pravo sabljama, kojih je bilo u svakoj kući.

Desilo bi se, da Bošnjaci sa svojim tovarima prenoće u njihovim krčmama, a sutradan se opazilo, da u Bošnjaka i toga i onoga nema. Dosta je bilo, da koji od pokradenih makar spomene, kako im česa nestalo, zamalo bi se toliki sleptali s oružjem svake ruke, pa nesamo što bi pokradeni morali mučati, već i moliti oproštenje, a koji put i novcima se otkupiti, da ih puste žive. Može biti, da im i ne bi bilo ništa, ali toliki je bio strah od tih Sabljara.

Pripovijeda se, da je Pekić, otac pokojnoga popa dekana, učinio nekoč još pametnije, nego što su ostali ikad.

Vraćali se Turci s mnogim kolima i pali u njega na konak. U razgovoru saznade on, da je dukata u njih mnogo, i smisli, da se nije moglo bolje.

Njegovu sinu Nikoli, a bratu pokojnog dekana don Joze, bilo istom pet godina, ali mudar i pametan

je već onda bio. Čaća ga naučio — tako i tako — a mali se Nine, dok su oni večerali, popne na turska kola i legne pod gunjac. Turci se digli odmah iza ponoći, kako im je bio dalek put, i povezu se ne sluteći ništa.

Istom prevale pô milje puta, a Pekić kao lud, s puškom u jednoj, a sabljom u drugoj ruci, kriči i viče kroz Sabljare : „Diž'te se, braćo, odvedoš' mi Turci sina !“

Skočilo se i staro i mlado, pa za Turcima, a kad oni očute toliku graju za sobom, stadoše da čuju . . .

— Nine moj, Nine-e-e-e ! — zove Pekić, a mali ugursuz iz kola, što može bolje : — Evo me, ćaća, odnesoš' Turci, jadan ti sam !

— Amo dijete ili će biti krvi, Muhameda vam vašega ! — grmi Pekić, a za njim drugih stotinu glasova u mrkloj noći, da ti se kosa ježi.

Jadni se Turci čude i kunu, da ni za što ne znadu, ali uzalud. Pod oštricama sabalja i puščanim cijevima na prsima moradoše dati toliko dukata, koliko je glava bilo, jer se pobojaše, ostaviti ih krvave na putu.

Prvih je dana svaki mislio, da se dogodilo zbilja onako kao što su vidjeli na svoje oči. No kasnije počеше sumnjati, te da iskušaju Pekića, pitali su ga, kako mu dodje na um tako pametna stvar. A on im napokon reče, da je smislio onako, sjetivši se, kako je Josip Pravedni sakrio zlatnu čašu svojoj braći u vreće sa žitom, kad su polazili iz Misira.

I sada, svaki put kad spomenu pred Nikolom Pekića ovu zgodu njegova djetinjstva, on se nasmije i reče : — „Bit će se, nesretnici, prestrašili, ali su ono bili nevjerni Turci, pak će dobri Bog oprostiti i mome ćaći i svima nama. To više, što su onda taki zemani bili.“

Ako su u Sabljjarima tako mudrovali, nijesu ni po ostaloj Ravni bili ludi. Imali su i oni svoja pravila, s kojima bi se dobro poslužili u različitim prigodama, no sva bi se mogla svesti na jedno : čija snaga, onoga i vlast, a čija pamet, onoga i kesa.

Da tkogod od njih traži pravice na dalje, nije bilo u običaju : osim svojih vlastitih rondara i harambaša, kolonaca i serdara, što su hodali po Ravni, nijesu željeli, da se itko drugi pača u njihove poslove. A kako je u tih rondara, harambaša, kolonaca i serdara bila snaga, a često i pamet, oni su i pazili najviše, da ostane u snazi ovaj domaći zakon.

A ovaj nije vrijedio samo za imetak, već i za druge stvari, pa i samu ljubav. Ako je bila kakva djevojka na glasu radi bogatstva ili ljepote, ne bi se ona mogla tako lako priljubiti, kome bi voljela, a ni kome bi roditelji htjeli, već bi dopala onome, što bi je prvi smio ili znao oteti.

Nego se ravanjski momci nijesu toliko otimali za ljepotice, koliko za one, što su nosile velik miraz, pa su ga željeli unaprijed priskrbiti za se, o čemu bi nastojala i cijela porodica njihova. Radi toga su „dotarice“ uvijek na oprezu bile, pa se čuvale osamljenih mjesta, što su mogle više.

I da nije ovoga, takovih se slučajeva dešavalo veoma rijetko, jer su i djevojke u Sabljjarima i po svoj Ravni bile mišica jakih i svakoj je visjela obilata britva za pasom, kojom bi se u potrebi dobro razmahale.

Osobito je radi svog imetka bila na glasu po cijeloj Ravni Andjelija, sinovka pokojnog dekana sabljarskog, don Joze. Zvali je i sad „Andjelija popova“, jer se oko pokojnog popa kao dijete neprestano vrzla, a on ju gojio slatkišima i molitvama svojim.

Ta je Andjeliya sada bila u dvadesetoj godini i vrlo bogata, jer je nesamo očevo, već i stričevo pripadalo njojzi, kao jedinoj baštinici Pekića kuće. A očinstvo je njezino bilo veliko, jer je Nikola prikupio još dosta k onome, što je našao poslije djeda njezina, koji ga je onako junački oteo iz turskih šaka.

A udala se još nije stoga, što joj je otac svakako htio, da podje za gospodina, odgojena fino, i to takova, koji bi se htio priženiti, t. j. ostati zauvijek s njome u domu njegovu, pa makar i ne bio bogat. No takova se još nije našlo, a ostale je prosce odbio redom, i mnogi su se bojali, da k njemu za to pristupe, a s Andjelijom se nije bilo moguće nikako naći nasamu.

Zdrav i jak, sa mrkim licem i dubokim brazdama, sličio je više vodji ustaškome, nego kakvu mirnu posjedniku i trgovcu. Radio je samo ono, što bi mu samom palo na pamet, no najvolio je ipak sjediti u svojoj kuli, pa dočekivati prijatelje i poklonike.

Nikola je dočekivao svakoga srdačno i dostojno, osim onih, što su se naduvali pred njim, jer je i sam bio vrlo ohol. Tako bi odmah pošao u vrt ili kamo bilo, čim bi fratri sa Ravni došli k njemu, a samo zato, što su govorili o svojim „provincijama“ i „provincijalima“, pače o svojoj „državi“ i „generalima“, kao da je to bila kakva prava država i pravi generali.

Štijući pomalo je i naučio koješta, ali poznavao je čeljad samo gledajući bistro u svijet. Zalazilo i gospode k njemu, i ako rjedje, pak bi se u takovoj zgodi običavao zagledati u oči svakome od njih, da vidi, kakvo je i što misli to čeljade, a prevario se malo kada.

I doktor je Mirko nedavno bio kod njega, te mu u razgovoru, za čašicom rusike, pripovjedi sve, što

je znao o Stanku, kao i to, da misli doći u Sabljare. Nikola se tada duboko zamisli, a onda se nasmiješi zadovoljno i reče : „Vidjet ćemo, vidjet ćemo...“ Zatim je prošetao, pa još jedanput ponovio iste riječi.

A međutim odmah sutradan pošalje svoja kola u Ljubeć, da dovezu Stanka, i listić nekakav za njega preda kočijašu.

Već je bila nastupila tvrda noć, a kočije sa Stankom još nije bilo, pa je Nikola koji put dolazio na prozor i zabrinuto pogledao još uvijek natmureno nebo. Jugovi s velikim kišama bili su prestali, a popuhnula hladna bura i nebo postalo sivo, kao da će snijeg.

Studen sjevernjak lagano strujao nad velikom Ravni i ne dao sitnim kapljicama kiše da padaju, kako bi htjele. Međutim se te kapljice vidjevahu samo kad bi promicale kraj kakva rasvijetljena prozora, jer je noć bila veoma mrkla. No takovih je rasvijetljenih prozora bilo samo u Sabljarima, a po ostaloj Ravni sve zatvoreno i tamno, jer nitko nije imao na prozorima stakala.

Ipak nije bilo tiho na ravnici, sve što je bila studena i kišna noć : u selima lajali mnogi psi, a iz dalekih se brda čulo zavijanje, kao vučje. Onda po dugim zavojastim putima, među selima, po gdje koji mukli jek pušćanog hitca i beskonačna junačka pjesma, sad bliža, a sad dalja, kroz kišicu, što je sipila neprestano. Rekao bi, da lagani i studeni vjetrovi njiše i tom starom, otegnutom pjesmom, prije nego što zamukne pred djevojačkim vratima, kao i s kapljicama, prije nego što se sliju u već bistre lokvice na jako isplakanoj zemlji.

To su bili momci sa Ravni, što idu na sijelo iz jednih sela u druga. Voljeli su oni, da u dugim noćima

polaze dalja mjesta, i radi toga se sretahu mnogi na Lukavčevu mostu, idući tamo i amo sa Gornjih Ravni na Donje, ili sa Donjih na Gornje Ravni. Kazali bi jedan drugome, kuda idu, pošaptali i nasmijali se malo, pa izmetli nekoliko pušaka, neka se znade, da nijesu bez oružja. Veselila ih prva studen, unutrašnja snaga i djevojke, što će ih vidjeti skoro.

A pucalo se te večeri i više nego drugih, jer je taj dan bio sv. Nikola, krsno ime mnogih porodica na Ravni, a slavio ga je i Nikola Pekić oduvijek, pak se zato i bojao, da Stanko ne zakasni na njegovu večeru.

U Pekića se kući svaki dan spravljalo raznovrsnih jela za desetak čeljadi, i ako ih, ujedno sa slugama, nije u kući bilo već šestorica : taki je u njega bio običaj od starine, a podrum je za vino bio i onako dubok, velik i pun.

A za krsno se ime na dva dana prije počelo spravljati u dvije velike kuhinje i još k tomu u prostranoj drvenoj tezi, pekli se ovnovi, prašćići i tuke, sve sami darovi mnogobrojnih kmetova i dužnika.

Na objedu su bili sve stariji ljudi iz Sabljara i sa cijele Ravni, što dolaze samo na mudar razgovor, nu oni odoše već, kad se stao hvatati sumrak. A za večeru ostadoše jedino dva učenika s velikih škola : dvojica od one četvorice iz Sabljara, s kojima su se ponosili toliko.

Dodjoše oni za krsno ime i za Božić na vrijeme doma, a i da nije blagdana, ti su mladići bili više u Sabljarima nego u Beču. No oni rekoše, da se može učiti i kod kuće svoje, pa su odlazili samo onda, kad bi u roditelja dosta novaca bilo, ili kad bi morali ići, da — kako rekoše — ne prekinu onu zlatnu žicu, što je stadoše izvlačiti iz sebe.

Nikola ih je zaustavio radi Stanka, jer su pravi veseljaci bili i pjevali krasno, pa neka mu u njega bude još ugodnije. A sad je govorio o koječemu s njima i sve češće pogledao kroz prozor, vidi li se što, i ako je znao, da će ugledati samu tminu.

Kad ne bi bio na prozoru, sjedio je domaćin na vrhu dugog i širokog stola, sa dugim čibukom u ruci i u svome običnom odijelu. A to će reći, da je bio u varoškim crnim i uskim hlačama, te prsluku isto takom, a kumparan i kapa bili su na njemu po narodnu. Ali kad bi odlazio kuda, sve je narodno na njemu bilo, osim zlatne ure i golemog srebrenog lanca, preko sve širine prsiju.

— Već se vide fenjeri na Malom Humcu — udje i reče Andjelija. — A čuju se i zvonca na zekanima, pa se to stalno Mile vraća s našom kočijom, jer tko bi mogao biti drugi ? . . .

Govoreći tako sa vrata, smiješila se zbunjeno i radosno, kao da ti fenjeri i ta zvonca imaju kakvo osobito značenje večeras.

Svi se začude od toga jasnog glasa, baš kao da bi začuli slavujevu pjesmu u snijegom zatrpanoj šumi i makar su taj glas slušali dosad toliko puta.

Bila je zdrava i gojna djevojka ta Andjelija, s plavim ali žarkim očima, kao i svi od Pekića kuće. Gledajući joj puno i jedro tijelo u skladnom odijelu narodnom, slutio si u njemu dušu punu snage i dobrote, pa se činilo, da ih može rasipati svukud, a ipak će ostati sva milota u nje. Uza svu jedrinu bila je okretna i gipka, čemu se privikla dvoreći često nebrojene očeve goste.

Nikola joj namigne veselo i podje na prozor, da i sam poviri, a Andjelija se zacrvni i brzo pobjegne iz sobe.

Ona je već znala, kako je njezin otac namislio, da joj priženi nekakva mladića, gospodina i bogata, i da će on za koji čas prispjeti u njihovu kuću. Bilo je već potpuno odrasla i zdrava djevojka, pa se jako željela udati i često je, onako osamljena, mislila o budućem mužu, pa sanjala o grljenju i ljubljenju s njime. Ali sve dotad nije vidjela nikoga, kojega bi poželjela za muža, pa je mislila sada : — „A može biti, da će baš ovaj, što dolazi, biti moj.“

Radi toga je još od prekjučer veoma nemirna bila, i to sve jače, što se više bližao čas, kad će se upoznati s njim.

Stanku je medjutim u poluotvorenoj kočiji bilo vrlo neugodno, jer mu je kiša kroza sav pokrivač smočila noge sve do koljena, te mu je po cijelom tijelu bilo hladno. I put od Ljubeća do Sabljara bio je dug i neravan, pa se kočija nagibala i poskakivala neprestano. Osim toga je uvijek mislio na Madu i korio se, što je pošao iz Ljubeća u najboljem času, mjesto ispuniti majčinu joj želju, pak biti nesmetano kod nje po vazdan.

— O Lola bianca come il fior di spino . . . pokušao je da zapjeva pod glas, no kočija je svejednako drmala s njime, pa mu se činila to neka druga i baš neugodna pjesma.

Onda je nastojao, da ne misli ni na šta i da zaspi, ali mu ni to ne podje za rukom. Razgovora se sa kočijašem okanio davno, pak je htio da svoju srdžbu iskali u misli : — „Kakav je to vražji Pekić, i što mu je palo na um, da me pozivlje k sebi, kad se eto ni po

imenu pravo ne znamo. A možda bih ostao, da ne bude toga glupaka . . .“ I uzalud je povirivao u tamnu noć, ne bi li ugledao štogod.

— Čuje li se barem slap da šumi — upitao je kočijaša više puta. A on mu je odgovarao, da su pod Babinim kukom ili kraj Biukove staje ili uz Krivu jarugu, kako su već gdje bili, a slap da se još ne čuje.

Napokon je pregorio i stisnuo se u kut, da se što bolje zakloni od hladna i neugodna vjetra, i stao se uvjeravati, da su još u prvoj polovini puta, pa se zbilja i smirio donekle.

Vozili su se tako još dosta dugo, kad li začuje nenadano pred sobom : — „Gospodine, evo nas blizu i baš ćemo na večeru prispjeti.“ A Stanko istom sad oćuti, da je gladan, i sjeti se, da nije pravo ni objeđovao danas.

— Porazgovorit ću se s njime samo tako — mislio je opet — povećerati štogod i odmah ću leći . . . Neka samo ne pomisli, da sam teško dočekao njegov poziv i te njegove Sabljare.

No uto mu pade na um, da se on zbilja rodio ondje, te da — kako svaki kaže — ne može biti njegovu srcu bližega mjesta, i da mu je taj Pekić iskazao samo nezasluženu ljubav.

Pače i neko neslućeno ganuće oblada s njime, kad je pomislio, da eto i on ima svoje rodno mjesto kao i ostali, te da će vidjeti za cijelo i onu kuću, gdje se rodio, gdje je progovorio prve riječi i učinio prve korake.

I zbilja oćuti neko dosad nikad okušano čuvstvo kao u nijednom od mnogih mjesta, gdje je sve bio bez posla, bez cilja i bez nada.

— A meni je u Ljubeću bilo lijepo samo radi Made i gdje bi god ona bila, ja bih bio radostan i sretan, ali ne bih oćutio ovo drugo... ovo drugo... i ne ovako... A zatim poviče glasno :

— Milane, potjeraj brže ! Vidi li se kuća ?

— Eto nas, gospodaru, kod nje odmah, sve je svijetlo...

— Sve je svijetlo ! — ponovi Stanko radosno i uspravi se u kočiji, da poviri i vidi tu svjetlost.

I zbilja, crnila se tik pred njim velika skupina čudno spojenih zgrada i kula, poput kakve sredovječne utvrde, a samo kroz mnoge male prozore sipalo je rumenkasto svijetlo u tminu.

Istodobno začuje i šum vode : — „Bit će, da to Rakitnica buči ispod mosta, što ga je sagradio moj otac, a majka me provodala po njemu barem jednoč.“ I stao se spremati, da izidje i pogleda sve te čudesne stvari, misleći već na sutrašnje jutro.

No kočija ne stade još, već se uveze kroz golemu vrata u dvorište, iz koga se išlo širokim kamenim stepenicama u kulu. On je te stepenice dobro vidio, jer su podno njih stajale dvije zaogrnutе osobe, a jedna od njih sa visoko podignutim fenjerom u ruci.

Konji se ustaviše pred njima i sami, a Stanko skoči iz kola, ali se odmah i zaustavi pred onim zaogrnutim čeljadetom, što je svijetlilo.

Bila je to Andjelija s nekakvom kukuljicom na glavi, od koje joj padaše sjena na gornji dio lica, dok je donji bio jasno rasvijetljen od uzdignutog fenjera. Na tome donjem dijelu, malo poštrapanu kapljicama kiše, smiješile su se svježе i rumene djevojačke usne, a pod kukuljicom su se velike njezine oči rastvorile

širom, no Stanko ih nije mogao dobro da razabere pod tim zaslonom.

— Dobra vam večer... A gdje je gospodin Pekić? ... Ja sam Lukavac — govorio je Stanko ponešto zbunjen i začudjen, kao da se zbiva s njime nešto vrlo neobično.

— Dobro mi došli! — progovori kod njega Pekić srdačno, svojim dubokim glasom, te ga odmah zagrlji i poljubi dva puta u lice s jedne i druge strane, kao što je to običavao svakoga, čijemu bi se dolasku obveselio.

Stanko je znao za taki običaj u Zagorju, pa se nije iznenadio dočeku, već je i sam uzvratio zagrljaj i poljupce.

— Ovo je moja jedinica Andjelija — reče opet Pekić, a tada joj Stanko pruži ruku i pogleda joj bolje u oči. A one su bile nasmijane, isto onako iskreno i mило kao i usta, na kojima su se iskrile sitne kapi.

— Meni se čini, da sam Vas ja već negdje vidio, i ako znam, da to nije moguće — reče joj Stanko, ne znajući ni sam, zašto je tako rekao, ali je oćutio onako, kao što reče.

— Ja ne idem nikud iz Sabljara, no i Vi ste meni vrlo obični — odgovori ona mirno, svejednako ga gledajući svojim ljubeznim očima.

I Stankovo crnomanjasto lice, takodjer kapljicama poštrapano, činilo se preobraženo prema crvenkastoj svjetiljci, koju je držala Andjelija i obasjavala ga. Čuperak crnih i vlažnih kosa padao mu ispod modre putne kape niz glatko čelo, a cijelo lice bilo mu mladjahno, ali odlučno i krepko.

Sve se troje još jednoč pogledaju i nasmiješe, kao u čudu, što se i prije nijesu našli.

Upute se uz stepenice, mokre i svjetlucave, a kad dodjoše pod strehu nad vratima, domaćin stade i okrene se :

— Sad ćete vidjeti kuću, gdje ste se rodili, pače ćete i spavati u onoj sobi, gdje su stanovali roditelji Vaši.

— Ja sam se dakle rodio u ovoj kući ? !

— Da, i dvije prve godine svoga života proživjeli ste u njoj. Podjite, molim Vas, naprijed.

Stanko udje gologlav i tako polako, kao da ulazi u svetište kakvo, i ne misleći, što čini, ali s nekim ganućem, koje mu je bilo veoma ugodno.

U dugom hodniku bilo je svijetlo, kao i u rastvo-renim sobama, a svuda se ćutio neki osobiti i ugodni miris, što ga imaju stare kuće bogatih posjednika na selu. Na mnogim mjestima, o kukama za oklaćenim gredama, visjeli su žuti kukuruzni klipovi, paprike, napolak suho groždje, ogranci s oskоруšama ili du-njama, te drugi plodovi jesenski.

U velikom blagovalištu, a u Nikole je bilo i jedno manje, stol je bio već prostrt i odmah se po namještaju vidjelo, kako se sprema obilata večera.

Andjelija je već negdje skinula svoj ogrtač, te ju je Stanko mogao sada vidjeti još bolje. I ovaj put mu se učinilo to lice domaće i vedro, s malim rupi-cama s jedne i druge strane ; vidio je svijetle smedje kose i plave, vesele oči, što su ga i sada gledale povjer-ljivo i sa željom, da ga razgledaju dobro.

Pekić je takodjer ljubezno upr'o u nj svoj pogled i tukao ga po ramenu svojom velikom i žilavom rukom, dok ga je upoznavao s ona dva mladića, Sabljara, s velikih škola. I kao da im je time htio reći : — „Evo vam pravoga momka, što mi se dopada : budite kao i on !“

Stanku nije bilo drago, što ih je našao ondje, i začudio se vrlo, no kad je opazio, da ga Andjelija svejednako motri svojim ljubeznim pogledom, prodje mu odmah to malo zlovolje. Ali se u isti čas i prekorio u sebi, kad se spomenuo Made, koja je bila njegova prva i najdraža ljubav.

Zamalo dodje i Andjelijina majka, čista i prijazna starica, lica ponešto plačljiva, pa ga i ona poljubi, čemu se zbilja začudio. Ali ona reče i po drugi put — „kao sina“ — pa mu je i to bilo vrlo drago.

To mu je prvi put u životu, da su ga pričekali baš srdačno i po domaću, te je bio veoma radostan, kao da je došao u svoju, davno zaboravljenu obitelj, bez koje je i bio uvijek tako zamišljen i tužan.

Zamalo mu donesoše svakojake okrepe : mirisna meda u saću, jabuka, groždja, čuptera i dvije tri vrste rakije različitih boja i mirisa. Pače i jedan morski šipak donesu, a on okuša svega. I što mu god dadoše, bilo mu je ugodno i slatko, kao i kasnije sve, što su donosili za večeru, koja se otegla dugo.

Pače to nije bila jedna večera, jer su na mahove i po dulje vremena prestajali donositi jela i pića, a tada se metalo i opet na stô, pa su uživali svi, makar u samom mirisu i obilju tople i bogate kuće. No Stanko se radovao najviše srdačnoj ljubežljivosti, koju su mu iskazivali cijele večeri.

Svako malo donosili su druga vina : sad resko i mirisno, sad oslatko od sušena bijela groždja, sad pak neko drugo, što se iskrilo i kipjelo, i od koga bi opet postajali svi gladni.

Mladi Sabljari imali su i zbilja dobro uho i dobar, izučen glas, te bi učešće zapjevali po koju krasnu bosansku ili slavonsku pjesmu, koje su Stanku dovo-

dile pred oči i šume i ravnice i snijeg, pa kolo sa djevojkama u jasnom suncu i djerdanima zlatnim, kao i tihe snene večeri, pune ljubavi i čeznuća. Sve, što mu je dosad bilo daleko, nedostižno i tudje, postajalo je njegovo i blisko.

Čutio se u središtu narodnog života, pa je bio potpuno sretan, kad je opazio, kako je moguće i njemu, da postane domaće čeljade i ne bude uvijek suvišni tudjinac.

I baš radi te radosti i ljubavi, što ju je osjećao za sve okolo sebe, njegovo je lice postajalo sve to milije i draže svima, pa su se natjecali i nehotice, da budu što srdačniji i da se što više približe jedno drugom.

Kad su se napokon kasno iza ponoći rastali, Stanko je sa smiješkom razgledao sve po svojoj sobi i legao s nekim slatkim umorom, ali mu se zaspiti nije dalo.

Nastojao je da usne, jer je odlučio dignuti se što ranije, da piše Madi sve, što je oćutio i vidio, te kako želi što prije s njome započeti ovaki domaći i radostan život u svome domu i gdje bilo u narodu, samo od grada što dalje.

Ali mu san nije htio na oči, pa je mislio i opet o Madi, pak o Andjeliji i njezinoj kući, o roditeljima svojim, a onda i o svom dosadanjem skitalačkom životu po nepoznatim gostionama i kavanama. Žalio je za uzalud potraćenim godinama, što su bile tako puste, bez prijateljstva i ljubavi, a ispunjene samo glupošću i dosadom.

Čuo je konjare i volare, kako se već dižu i dogovaraju, pa topot i zvonca u dvorištu i napokon Andjelijin glas, što nekoga zove na posao.

— Što se ona već digla — mislio je u polusnu — i ne bi li pametnije bilo, da i ja ustanem ?

Ali je počeo osjećati u tijelu jutarnju studen, pa se bolje pokrije i domala zaspi čvrsto, ne misleći više ništa i ne čujući, kako se sve, što je bilo mladje, diže na svagdanji rad.

A zora je istom počela blago rasvjetljivati rijetke i bjelkaste oblake, što su navješćivali vrijeme sunčano i vedro.

VI.

Po svemu se vidjelo, da se naglo stala bližati zima : kad bi kišilo, sa sitnim bi se kapljicama miješale krupne pahuljice snijega, a zatim bi bura razvedrila nebo, a osušila i još većma ostudenila zemlju. I poslije takih dana sve bi planine naokolo zabijelile novim snijegom sve niže i niže, i sve ranije se spuštale sve studenije noći.

Što su god polja i bregovi bivali tiši, u selima je postajalo sve bučnije i življe : vino se pretakalo, ubijala se pa udila krmad i vunjač, dovozila drva i sve se spremalo za Božić, zimu i pirove. I na Ravni i u Koviljevačkim selima bijaše u to doba svatova najviše, jer su im kuće pune svega i nestalo je svakog rada izvan praga kućnoga.

Povrh mnogih krovova, na dršcima s jabukama, vijale se marame svilene, a kubure i pjesme ječale su veselim komšilucima.

Kako posvuda tako i u Ljubeću — samo u Madinoj kući bilo je sve tužno i zabrinuto radi nje od onoga dana, kad je otišao Stanko.

Svaki su dan očekivali njegov povratak radi obećanih zaruka, ali bi primili samo pismo, u kome je

obećavao skori dolazak ; opisivao nadugo veseli život u Sabljarima i po Ravni i svaki bi put spomenuo, kako žali, što i Made nema u tim radostima, da ih vidi.

A Made bi hodala po sobama kao sjena, sve mršavija i bljedja, i u zadnje doba nije se više ni češljala ni umivala, a odavna već nije radila ništa.

Ponajviše je stajala naslonjena na onom prozoru, s kojega se mogao vidjeti komad puta iz Sabljara, pa gledala i prisluškivala strepeći, ne će li se pomoliti kakva kola. Gledala je i po drugim cestama, nadajući se Stanku odsvukud i ne jedanput se ustresla, kad bi na kojem putu vidjela, da se što vozi. A kab bi se uvjerila, da ju je očekivanje prevarilo, sjela bi gdje u kut, spustila na koljena glavu i plakala dugo, doklegod sestra i majka tješeći je ne bi i same zaplakale.

Tada bi Made brzo osušila suze, zagrlila ih i nastojala, da im se nasmiješi.

Napokon je prestala plakati, te je samo hodala i hodala po kući ili sjedila gdje u kutu, gledajući nepomično u kakvo tamno mjesto. A taka je postala, otkada počеше dolaziti iz Sabljara neki čudni glasovi : — „Stanko Lukavac se ženi za bogatu Pekića Andjeliju.“

Pripovijedali su seljaci, što su tamo bili, da Pekića kula neprestano gori od zdravica i pjesama, da je Stanko uvijek s Andjelijom, te da se i sam Pekić hvali, kakva je stekao zeta.

Madi se nije dalo vjerovati u tu strahotu, jer je znala, da bi ova ženidba bila njezina smrt, a nije moguće, da tako mlada umre. A osim toga je još i sad primala od njega po koje ljubavno pismo i odgovarala mu u strahu po nekoliko jedva razumljivih riječi, što bi ih napisala tankom i dršćućom rukom.

No što je više odmicalo vrijeme i što su češće pripijevali iz Sabljara taki glasovi, očajavala je sve više i stala smišljati, što da učini.

— Majko ! — zazvala bi plačnim glasom djeteta, što su ga ostavili u tmini.

— Što ti je, smiri se, milo moje — rekla bi joj ona i metnula je na koljena kao nekoč, kad je malena plakala.

— Ništa mi više nije, majko, jer još tebe imam. A hoće li ikada on doći ?

— Doći će stalno, ta pisao je i jučer, da će doći, a ti ne vjeruj svijetu, što kaže.

— Kažu, majko, da je vrlo lijepa i bogata, pa mi kaži, što da učinim ?

— Pričekaš, dušice, i umiri se, jer ti ne možeš učiniti ništa.

Ali se Made nije umirila i sve je smišljala u svojoj ljubavi i očajnosti nešto, a međutim je mislila, kako je on više ne ljubi i počeo vjerovati, da ju je odlučio ostaviti sasvim.

A nije bilo istina, što je mislila ona, jer ju je Stanko ljubio još uvijek i s jednakom silom, ali se u Sabljarama zbivalo s njime nešto čudno, tako da ni sam nije znao, što će to biti. Odgadjao je svoj povratak u Ljubeć tješeći se, da vrši pametan savjet doktora Mirka i da Madina ljubav prama njemu postaje sve veća baš zato, što njega nema, a tako je u istinu i bilo. Pače stao se i ponositi, što ima toliko snage, da ispuni zamišljenu odluku, pa je bio zadovoljan sam sobom i sa svime, što se događalo s njim.

Znao je za želju staroga Pekića, pače i to, da se Andjelija zaljubila u nj, ali to mu je samo ugadjalo i veselilo ga, jer je bio željan mazenja kao dijete i

jer mu je pošlo za rukom pričiniti se tako, kao da ne razumije, što oni žele od njega. Barem se njemu činilo, da je sve, kako misli.

Bilo mu je u Sabljarima i preveć lijepo, a da se udube u tudju nevolju, i pomalo se stao uvjeravati, da se udes njegov preokrenuo sasvim, te kako su svi ostali samo zato ondje, da mu ugadjaju i da ga ljube.

Njemu, koji je od dosade bio vičan lijegati s prvim mrakom, pa se prevraćati od besanice i bespotrebnih misli, mililo se na osobiti način u Sabljarima dočikati zoru, među čeljadi, što mu se dive i što ga ljube, s pjesmom i obijesnim zdravicama mladome suncu. Jer kao što se muhe na med kupe, skupljali su se na Nikoline gozbe učitelji, učiteljice i župnici sa cijele Ravni, sve mlada i obijesna čeljad, željna ljubavi i vesela života. I kao da je to sve bilo radi Andjeliše i njega, pa kad bi jedno od njih nestalo, činilo mu se, da bi nestalo i svega toga života. Kad su se pjevale ljubavne pjesme, spajali bi ih očima, a igre su bile uvijek takove, gdje su njih dvoje morali da zajedno nešto čine.

Andjeliša se rascvjetala i žarila od radosti i zdravlja i nešto opojno strujalo je iz nje, baš kao iz plodnog ružina grma na početku ljeta. A Stanko je u tom životu, punu strasna mirisa, omaglice i topline, želio Madu i dozivao često u dušu njezino vedro i djetinje lice. Želio ju je, kao što se želi za žarkog podneva ljetnog svježi dašak iz zelene šumice, da te razbudi i prene iz čudna snenog maštanja, kome se ne otimlješ, jer ti je ipak ugodno.

Često je otvarao zadnje Madino pismo, u kome je bolno zvučio njezin očajan poziv, da odmah dodje, pak bi ga svaki put i poljubio, ganut, ali u isto doba

i radostan od misli, da ona radi njega prebalja slatke jade prve ljubavi.

Božić je bio blizu, a on je već odavna obećao, da će ostati u Pekića za ove dane. Ali je ipak čvrsto odlučio, kako će odmah iza blagdana u Ljubeć, da je iznenadi i naužije se Madine radosti te da joj poljupcima naplati njezine suze.

Na badnji dan u jutro dovezoše iz planine Pekićevo volovi goleme badnjake : dva bukova debela, što su se veća mogla naći u cijeloj Vještića gori. Vratit će se i momci iz Primorja s košarama smrznute ribe, jer je te godine bilo tiho i vedro, ali jako studeno vrijeme : „bila je čiča“, kao što kažu ljudi na Ravni.

Nego se pred večer Badnjega dana nadula bura, a povrh dalekih planina na sjeveru slegli se glatki, nepomični i bijeli oblaci, koji su takodjer imali posebno ime i zvali se „kora“, jer su i zbilja kao tvrda ljsuska oklapali visoke vrhunice. Takovi su oblaci značili osobito jaku buru, koja će trajati dugo. Ali bi nebo ostajalo jednako vedro, samo što bi taj strašni vjetar donosio sitne pahuljice snijega s planine i tjerao ih silnom brzinom, gotovo uporedo sa zemljom i zabijelio ponešto samo ona mjesta, gdje bi ih ustavljali zidovi, grmlje ili nasip zemljani.

Gdje je god bilo i kapi vode van kuća, skamenila se još prije nego je nastao taj jaki vjetar, pa je zemlja ječala, kad se koračalo po njoj, kao da je ispod praznina kakva. A zvijezde, rekao bi, da su drhturile od leda, poput sirotinje na Ravni, sa suzama, što su se caklile u krajevima očiju, i ne bi se obarale, kao da su se smrzmle i one.

A u Pekića se kuli veselo radilo, po onome što se smislilo još odavna, ne bi li Božić nadmašio sve

mnogobrojne i obilne gozbe, koje su se spravljale one godine.

Stari se Pekić nadao, da će Stanko baš ovih dana zamoliti u njih Andjeliu i da bi se već o pokladama pirovati moglo, te bi mu kadikad namignuo veselo, kao da on već mora razumjeti, što to znači. No Stanko se odavna nije čudio ničijem veselju, jer je i sam bio radostan, pa mu se činilo sasvim prirodno, da tako čute i drugi.

Badnja večer nije ipak bila toliko vesela, jer bez gostiju, a i Stanko je bio zamišljen, više nego ikad, što je u Sabljarima.

Davno prije večere, dok je još vidno bilo, dodje u Pekića kulu ona stara ciganka, što je gatala Stanku, kad je s doktorom Mirkom išao u Kreševo. S njome je došao i nekakav momčić, po nošnji iz Ljubeća, a ona je bila ogrnuta u lijepu krznenu kabanicu, koju je Stanko još jesenas vidio iza vrata u kući Madinoj, pak se zamislio i zabrinuo vrlo, i to još više, što ga je stara ciganka vidjela, a nije mu rekla ništa, već ga pogledala na osobit način, kimnula mu glavom i prošaptala nešto. A Stanku se činilo, da je rekla „poslije”, te nije više sumnjao, da je došla samo radi njega. Zamolila je konak za sebe i svoga pratioca, pa se smjestila dolje u velikoj kuhinji kod badnjaka zajedno sa Pekića slugama i kmetima, što su običavali zajedno s obiteljima doći za tu zgodu.

Gore u sodi bili su samo njih četvorica : Nikola sa svojom staricom s jedne, a Stanko i Andjelija s druge strane, a na stolu bila je zataknuta u žito medju jabukama i kolačima velika božićna svijeća.

Strašna je bura drmala s cijelom kućom, a oni su za stolom šutjeli i gledali Stanka čudeći se, što

tako muči i prestrašeno pogleda na vrata, čim bi vjetar zadrmao malo jače.

Andjelija se iz početka smijala njegovu čudnu strahu, pa u šali otvarala vrata, da mu pokaže, kako nikoga nema, i odlazila po nova jela i pića, što bi joj na stepenicama dodavale sluge.

Baš je bilo još pô sata do ponoći, a stari Nikola, žena mu, kmeti i sluge, stadoše se spremati po svom davnom običaju u nedaleku crkvu. Andjelija je ovaj put imala ostati kod kuće, pa je Nikola i sada veselo namignuo Stanku. Tako je isto namignuo i kćeri, potpasujući se i trpajući na sebe nebrojene ogrtače, i dometne :

— Tko zna, što ćete vi sada ! Ali budite dobri i pomolite se, kad već ne idete na misu.

No Andjelija je sada bila bljedja, ruke joj se malo tresle i vidjelo se, da će Stanku nešto reći, čim oni odu.

Baš kad se umotana povorka s fenjerima uputila kroz avliju k izlazu, stadoše pijevci kukurikati jedan za drugim tako često, te se činilo, da su ondje sakupljeni pijevci cijelog sela.

Izvan dvorišta začuše se nekolike puške, ali se njihov glas činio veoma kratak i slab, jer ga je brzo kidala i raznosila strašna bura. A zatim se opet začuše pijevci, mnoštvo pijevaca, s visokim i niskim glasovima.

Andjelija i Stanko ostadoše časkom sami, a oboje nemirni i blijedi.

Stanko je gledao preda se i nije dizao očiju, jer je blizu sebe čutio, kako Andjelija brzo diše, pak ne bi znao, što će učiniti, kad bi podigao oči k njoj. Očekivao je svaki čas, da će ga ona zagrliti ili barem sjesti blizu njega, ali se ipak nije začudio, kad je ona ostala podalje od njega i rekla :

— Ona stara ciganka želi svakako govoriti s tobom nasamu.

A on je podigao brzo glavu, da pogleda, tko to govori, jer je njezin glas bio mukao i čudan.

— Hoćeš li, da dodje, a ja ću otići odavle, dok me ne zovneš? — reče i opet ona.

Stanko je prihvati za ruku i pogleda je zahvalno u oči, što je njoj bilo vrlo drago, i tako su se mučke gledali nekoliko časaka ne govoreći ništa, jer nijesu razumjeli jedan drugoga.

A Andjelija, ne dočekavši od njega ni riječi, podje iz sobe i reče :

— Ja ću ti je poslati gore, pa neka ti kaže, što ima.

I zbilja, za malo časaka udje kroz vrata ona ista stara ciganka, bojazljiva i pognuta, ali lica svejednako ozbiljna i tužna.

Kad je pomnjivo zatvorila vrata za sobom, pozdravi ga mučke i stade ga gledati tako zagonetno, da se Stanku počela ježiti kosa na glavi.

— Dakle — zapita Stanko jedva dišući — što se dogodilo ?

— Tebe, sinko, očekuje velika nesreća, i to baš ovo dana, pa sam došla, da te izbavim. — Tako reče i sjede kraj njega.

— Nesreća! ... A kakva ?

— To ti ne mogu reći, jer ne znam. Ja sam opazila već onda na tvojoj ruci, ali ti nijesam htjela kazati, ne znajući kad će se dogoditi ono, što te čeka. Nego evo ima zaredice tri noći, što mi se sniva isti san. Ukaže mi se nekakva žena u bijelu, lijepa kao andjeo, i svaki mi put kroz plač veli : — „Ajde k Stanku u Sabljare, jer mu se može dogoditi velika nesreća,

ako još ondje ostane. I daj mu, neka popije ono, što nadješ sutra sebi kod glave, jer se drukčije izbaviti ne može. Zamoli ga, neka to učini za moju ljubav i svoju sreću, jer ja sam njegova majka!" — Tako je rekla tri noći zasebice, a zadnji je put još i plakala, i ja sam evo morala doći.

Stanko je slušao i spustio nisko glavu, jer su mnoge nejasne misli i čudna čuvstva ključala u njemu. Činilo se, da počinje vjerovati, što ona veli, sjećajući se, da je u kući, gdje se rodio, i da je sveta noć, kad se događaju čudne stvari.

A bura je tako strašno lupala zemljom i pijeskom u prozore, i kroz buku čulo se zavijanje nekakva psa, pak opet pijevci i zvona, sve pomiješano i čudno, kao da su sve to duhovi s onoga svijeta.

— A je li ti rekla, što mi se može dogoditi i jesi li našla što kod glave ?

— Ništa mi nije o tome rekla, a kod glave sam našla. Nego mi daj malo vina, a napij se i ti, jer si sav blijed kao krpa. Izmlatila me prokleta bura, po ono pustoga puta.

Stanko natoči sebi i njoj, i kad su se napili, upita je opet, ali radosnije i drukčijim glasom, kao da mu je neka nova misao došla na pamet :

— A odakle ti dodje večeras ?

Ciganka je mučala, pa je Stanko odmah opazio, da mu ne će odgovoriti na ovo pitanje. No to ga je obradovalo još više i potvrdilo njegovu misao :

— Pa što si to kod glave našla ?

— Našla sam evo ovu staklenku, punu vode, bistre kao rosa. I stara ciganka izvadi nešto zamotano u fini bijeli papir i kad ga razmota, zasja joj se u ruci mala staklenka od kristala.

— Ti dolaziš iz Ljubeca ! — vikne Stanko i lice mu se zasja od radosti i sreće, jer je i tu staklenku već jednoč vidio. Uzme je u ruku, oči mu se zališe suzama i nadoda nježnim glasom :

— A ovo je voda s Vilina vrela !

— Ja ne znam, što govoriš. Ali znam, da ti moraš ispuniti želju svoje majke ! — reče ciganka ozbiljno i strogo.

— I hoću ! — klikne Stanko, pa izlije vodu u drugu čistu čašu i uz radostan smiješak gledaše u nju, kao da će se tamo zabijeliti i zatalasati Madine prsi.

Zatim se digne kao da vrši neki svečani obred i lice mu postade ozbiljno, ali blago.

Digne se i ciganka i kao bojeći se, da se ne bi predomislio, gurne ga lagano u ruku :

— Pij ! — reče i podignu svoje vino, da se kucne s njime. Ali uto se vrata naglo otvore, a kroz njih uleti Andjelija, kao da ju je bura unijela, i u dva skoka nadje se kod Stanka tako, da nijesu mogli razabrati, ni kakvo joj je lice u taj čas.

Još se ne snadjoše od prvoga presenećenja, kad li Andjelija zgrabi Stanku čašu iz ruke i baci je svom silom u kut. Čaša zazveketa, zakotrlja se, ali se ne razbi, a voda se razlije po podu. A onda se obori na ciganku, vičući kroz plač :

— Odlazi . . . odlazi odmah ! Ja znam sve, što si ti htjela . . . Ubiti si me htjela ! . . . Niti prenoćiti ovdje ne smiješ . . . Odlazi !

Ona nije pravo ni dovršila, a ciganka zbilja pobjegne iz sobe, lamajući rukama i obazirući se ustrašeno.

A kad je otišla, baci se Andjelija na divan, pa stade tako očajno ridati, da se Stanko zbilja prepao, ali nekoliko časaka nije mogao ni da se makne.

Najprije se vrlo začudio, onda se razljutio, a napokon mu je na licu zatitrao onaj prijašnji radosni smiješak. A stoga, što je eto na svoje oči vidio, kako ga i ova djevojka žarko ljubi, žao mu je bilo i nje. „A ipak — reče u sebi — kako je uzaludna njezina ljubav!”

— Znao sam, da mi hoće dobro, ali nijesam znao, da je zaljubljena ovoliko, i baš zato ne ću je zavara-
vati više ! — govorio je u sebi dalje, smišljajući što da učini.

Andjelija je sada u jednom kutu niska divana, s rukama na licu, jecala tiho, isto kao da nikoga uza nju nema, a Stanko se napokon mače i pristupi k njoj. Sjedaajući i dižući joj ruke rekne nježno :

— Prestani, dušice . . . Ta što sam ti učinio ?

A ona, kad je čula njegov mili šapat, slabo krikne i podiže ruke, da ga zagrlji, a niz lice joj potekoše i opet suze, ali je Stanko opazio po vedrini lica i sjaju njezinih očiju, da to više nijesu prijašnje suze očajanja.

No promislivši i nehotice, da je to odlučan trenutak, prihvati je za obje ruke i ne puštajući, da ga ogrle, reče brzo :

— A znadeš li ti, što je o n a učinila radi mene ?

— Ona ? — klikne Andjelija i problijedi kao smrt. Ali sustegnuvši se progovori tiše :

— Zna dem. I ti je ljubiš samo radi toga ?

— Ne samo radi toga ! Ja odavna nju ljubim !

Andjelija naglo istrgne ruke, podiže se na noge i reče suho :

— Bilo bi i još djevojaka, koje bi učinile tako . . . ali ja ne bih ! Jesi li me razumio ? . . . Ja ne bih ni za šta na svijetu, niti za ikoga . . . A najmanje za Vas, jer ste Vi čovjek t u d j i n, i bogzna, otkuda ste se doskitali Vi . . .

Stanko ju je gledao zapanjen, pa ustade i on, i htjede nešto reći, no ona se stade smijati tako suho, da su mu cijelim tijelom trnci prošli.

— Idem se malo našaliti s cigankom ; prestrašila sam je luda. No meni više puta dodje volja, da se sa neznanom čeljadi malo porugam, ma kasnije mi je ipak žao !

Tako reče i svejednako se smijući čudno ode. A Stanko htjede poći za njom, ali se povрати i sjede, pak stade slušati urlanje bure.

Ostao je tako dugo i dugo sâm. A onda začuje izvana nekakvu buku, koja ga prene.

To su bili crkvari, što su se vraćali s ponosne mise, pjevajući uz puškaranje i dozivljući jedan drugoga.

Stanko istrča na vrata sobe i stade više stepenica, jer je začuo, kako Andjelija nešto više kroz smijeh.

— Znadeš, ćaća, ona je stara ciganka pobjegla ! I ode po svoj buri u Ljubeć, odakle je i došla !

— A da nije ukrala štogod, pogledajder ! — vikne Nikolino krupno grlo iz dvorišta.

— Ne, nije mogla ukrasti ništa... Bit će se dobro najela i napila našega, pak joj više nije ni stalo !

— Kako ti to govoriš večeras ? Ili nije badnja večer ! — reče Nikola, kad je već u kući bio i opazalo se, da se pravo čudi svojoj kćeri.

— Ti imaš pravo... U Pekića kući nije nikada bilo slabo i nijesmo nikada brojili tuđe zalogaje. Neka ih Bog nosi !

— A gdje je Stanko ?

— Ne znam. Zadrijemao je i bit će već legao.

I dalje se nije ništa čulo, jer odoše po svoj prilici badnjacima u drugom krilu kuće.

A njemu se gore na stubama od svega, što je čuo, počela vrtjeti svijest, i malo što nije pao, te se brzo povrati, uzme sa stola kristalnu staklenku i pobježe u svoju sobu, kako se ne bi te čudne noći susreo s kime od njih.

Sjedio je dosta dugo, ne mogući nikako da sabere misli. Čas bi mu gorjelo čelo, a čas bi ga uhvatila zima, te odmah leže, čim je začuo korake po stepenicama, i zapade u nekakav polusan, u kome se čudno miješahu događaji prošlog dana.

Činilo mu se, da vidi ciganku, gdje trči putem, kako je baca bura i kako se žuri sve više javiti Madi, što se dogodilo u Sabljarima. Začuo je Madin krik, kad joj je ciganka rekla, da je njezina žrtva bila uzalud, i kako joj je srušena i zadnja nada, pa onda grohotan Andjelijin smijeh, od koga se sve treslo.

Tada se probudio od straha i čuo, da to bura drma s kućom i škripi drvljem, pa je sio u krevetu i stao otirati sa sebe obilan znoj.

Sjeti se, da mu je pod jastukom Madina staklenka, uzme je i poljubi, pače nagne i na usta, misleći u polusnu, da će biti ostala još barem suza vode, što je kapala s njezinih prsiju.

Htio je, da okusi svakako one vode, jer mu se činilo, da bi onda bio mirniji, a da bi i Madi lašnje bilo, ali je staklenka bila posve suha.

— I kako je ona po ovakovoj zimi na vrelo išla ? Kako je odoljela ? . . . U Ljubeć ! Odmah sutra u Ljubeć ! — odlučio je prevrćući se nemirno.

Ali bura, kao za odgovor, sa silnim praskom baci komad krova s kule, i kamene se ploče s velikom bukom sasušu u avliju. Onda iznova sjede, no kako nije čuo, da se tko diže, legne i opet, ali ga više nije ostavljao prijašnji nemir.

Kadgod mu se činilo, da sve ovo nije istina, već da to u vrućici sanja, i svaki put bi metnuo ruku na čelo, što je i zbilja gorjelo kao vatra.

Svitala je i studena božićna zora, ali Stanko ne zaspi, jer je bio sve nemirniji. Bura je postajala sve jača i sve se okolo njega treslo, ali nije htio da se digne ni onda, kad su već poustajali svi.

Čutio se tako slab, kao da ga je zbilja napala bolest, pa i zato, što je nastojao odgoditi svoj sastanak s „njima”, koliko je god to bilo moguće.

Već od svanuća čuo je nekakav usiljen i ružan smijeh, radi koga je začipao uši, želeći se uvjeriti, da se Andjelija ne smije tako. Zatim je smišljao, kako bi što skorije pošao odatle, da se izbavi ružnog položaja, u koji zapade, a kakova nije očekivao ni u snu.

Ali je znao, da po takovu vremenu putovati nije moguće, i da mora učiniti sve, što se može, da njegov odlazak bude običan i tih. Zato je napokon odlučio, da će pričekati još, jer nije mogao smisliti ništa pametno onoga jutra.

Kad je pogledao kroz prozor, vidio je silne oblake zemlje, što ih je bura svuda dizala i vukla po Ravni, a i nebo se bilo nadušilo. Nije se znalo, da li su one sniježne sitne i guste pahuljice iz onih oblaka, što su se nadvili više Sabljara, ili ih je donosila bura iz svoga legla : s onih dalekih planina, što se propinjahu daleko na sjeveru.

Kad se sjetio tih planina, spomenuo se Stanko i one noći, kad je išao u Ljubeć, pa mladoga kirijaša, što je pjevao kroz polje. Pače i toga, kako je pomislio, kad je zamukao štropot kola : — „Odoše medju daleke planine domu svome.”

I postade mu veoma teško, jer on ni sada nije imao doma, da k njemu ode i smiri se ondje. A kad je pomislio na Ljubeć, sjetio se, da će se vratiti kao krivac : da ipak ne može tamo doći veseo i mirne duše već zato, što će onamo stara ciganka stignuti prije njega.

VII.

Stanko se zavukao u se, pogleda na nebo i na planine, da li je još burna kora ondje, i sve šuti.

Andjelija blijeda kao nikad, nemirna, i sve se smije, no samim ustima i grlom : u očima joj neka čudna vatra, a gdjekad i suze.

Svi ostali kupe se, zgledaju i čude, pitajući jedno drugo, što se dogodilo, da je od Badnje noći nestalo veselja iz te kuće.

Tako je bilo za tri dana, a četvrti, kad se utišala bura, zamoli Stanko kočiju, ne za Ljubeć, već do grada, gdje je odlučio na brzu ruku kupiti zaručne darove i odmah sutradan k Madi, da ispuni davno obećanje.

— Ta što si mu učinila, kad smo mi u crkvu pošli ? — pitao je dolje u kuhinji stari Nikola svoju kćer.

No Andjelija se opet stala smijati usiljeno i suho :

— Ja njemu ništa, a ni on meni. Nastao se dosta, pa je već vrijeme, da ode !

— Kakve su to riječi ... ili ne znaš ... ta svi smo mislili ... što ? — čudio se Pekić, kao da se preokreće sve okolo njega.

— A je li ciganka govorila s njime? — pita Nikola dalje i sve hoda po kući za njom.

— Ne znam, ja nijesam čula ništa... Pa što su to naši poslovi? — odgovara Andjelija oporo sa čudnim smijehom u samom grlu.

Pekić se napokon uvrijedio na taki govor, a još više na Stankovo bježanje i njegov muk, pa mu je na rastanku jedva pružio ruku, a nije ga ni pitao, zašto ide.

A on brzo i zbunjeno zahvali svima i duboko odahne, kad se kočija makla iz kule.

Još je popuhivao sjevernjak, a sunce je s vedrog neba sipalo obilnu svjetlost na svu zemlju, ali se nije čutila njegova toplina. Ledena ga je struja posvuda štipala, i lokvice, tu i tamo kraj puta, još su smrznute.

Konji su se, pa i kočijaš, razlijenili ono božićnih dana i jedva premetahu noge, te mu se put do grada činio beskonačno dug i jadan, sa gdje kojom krčmicom, pustom i tužnom s desne ili s lijeve strane.

Ravnica se pružala na sve oko, samo na desno vidjela su se siva ljubečka brda sa gdje kojim tamnim biljemom. To su se crnile smreke, jedine u ono doba, s kojih ne otpade zelenilo, osim bršljana, što se i kraj puta penjao uz koje ogoljelo stablo. Ali se jasno vidjelo i njegovo sivkasto i zmijoliko stabalce, što je čvrsto obavijalo hrapavu i suhu koru, pa je Stanku bilo i opet tjeskobno i tužno na srcu.

Znao je, da se udaljuje od Ljubeća i Made, ali i to, da mora, jer nije bilo moguće, da i ovaj put dodje bez zaruka i darova zaručnih.

Vozili su se i vozili cijeli dan, ustavljajući se kadikad pred niskim i pustim krčmama radi konja, a i „radi njih dvojice“, a to je bilo uvijek, kad bi se ko-

čijaš stao češće obazirati na sunce. I svaki put, kad bi se on obazro češće, ukazala bi se krčma, a konji bi i sami stali pred njom.

U sami mrak ugledaše s nevisoka brijega more, za kojim se vidjelo nešto rumenila od sunca, što nedavno zadje, a malo kasnije i svjetiljke tu i tamo po višim dijelovima grada, kojemu su se spuštali niz brijeg.

Još malo ravnice i bili su na mjestu.

Stanko obilato nadari kočijaša, no ovaj ga ipak pogleda mrko još u čudu, zašto on iz Sabljara ode.

Mjesto da mu se zahvali, ne odolje i upita :

— A kada ćete, gospodaru, u Sabljare opet ?

Stanko i nehotice uzdahne i brzo ode rasvjetljenom ulicom, da opremi što brže ono, radi česa je došao.

Novaca je još odavna imao svu silu, pak su se i zlatari čudili, kako taj mladić bez duga pogadjanja kupuje mnoge i najskuplje stvari, smeten i nemiran, kao da želi što prije dovršiti posao i otići.

Tako je zbilja i bilo, jer mu se činilo, da će, što prije legne, i svanuti prije, a po tome i zaputiti se u Ljubeć, pa dokončati sve muke ovih dana, što ih ludo zadade i sebi i onoj, koju je ljubio najviše.

Grad mu je bio tuđ, pa mu se pričinjalo, da ga svaki sumnjivo gleda, i predao je, da ga još ne bi i zapitali štogod. Pa i za sve ostalo bilo mu neugodno ondje, jer se već davno odvikao živjeti u gradu.

Naruči kočiju za samo granuće sunce, da se mora dignuti, dok svane, da i na taj način prikrati noć.

Ali je i ona bila ipak tako duga, te se diže, dok se još ni vidjelo nije, pa je sve do odlaska preglédao darove, pa razmatao i zamatao različite baršunaste kutijice.

Za sreću našao je lijepu kočiju sa dva velika i čila konja, što su odmicali brzo, pa se tješio, da će još za visoka sunca stići u Ljubeć.

I zadnji dašak bure bio je prestao one noći, te je svanulo prekrasno zimsko jutro, pa ni studeni nije više bilo. Vozili su se drugim putem, nego što je došao u grad, ustavljajući se na ciglom jednom mjestu, gdje ih je zateklo podne.

Kako se bližao Ljubeću, nestajalo je sve više tjeskobe iz Stankova srca, a čežnja i ljubav za Madom preobraziše mu i zaniješe dušu.

Već je naslućivao izdaleka prostranu dolinu koviljevačkih sela po okruglim brdima, što su se nizala okolo nje. Zaklanjala su ta brda jedno drugo, kako bi oni zaokretali desno ili lijevo, da obadju kakovu kosu ili šumicu, u kojoj se sakrilo maleno selo, pa mu se činilo, da se premještaju dalje i brže, mučeći ga i onako nestrpljiva i brižna.

Napokon eto zadnjega brijega do kreševske i ljubečke ravnice, a napokon se ukaza i samo polje, sivkasto i žuto, ali pozlačeno suncem sa zapada i posrebreno razlivenom vodom Malog Jordana i Kravog potoka.

Napokon se prevezoše preko drvenog mostića ispod Kreševa, a domalo eto i potoka Ljubečkog.

Pa kad je Stanko začuo njegov šum i ugledao bistru vodu, na kojoj su lomeći se treptjeli sjajni sunčani traci, sjeti se peračica i njihova razgovora, te Vilina vrela i Madine ljubavi.

Sve je okolo njega bilo vedro, bistro i sjajno. Kočija zujala, a konji su veselo grabili ravnom cestom. pa se Stanko ovaj čas ne bi mijenjao ni s kim na bijelome svijetu.

A kad su već ušli u ljubečku dragu, htjede Stanko svakako, da se kočija odanle vrati, jer je želio doći tiho, pa ih iznenaditi sasvim.

Plati kočijašu te krenu stranputicom k školi, sve postajkivajući i zadihavajući se, i ako je staza bila položita i glatka. Bio je veoma uzbudjen, ali mu je i to uzbudjenje bilo ugodno.

Sve do gore nije bilo gotovo nikakve misli u njegovoj glavi, i ako je nastojao sabrati se i utišati udaranje srca. Nije ni pokušao smišljati, što će reći, kad dodje, jer se uzdao, da će njegov dolazak reći sve, pa i to, da ne treba pitati, zašto nije došao prije.

Pred samom kućom postaja malo, čudeći se dubokoj tišini u njoj...

— Jesu li gore? — upita krčmaricu u prizemlju.

Ona ga najprije čudno pogleda.

— Da, gore su! — odgovori napokon krčmarica oštro i uzmahne čudno rukom. Promrmlja zatim nešto i pogleda ga tako srdito, da se časkom zaustavio pitati je za razlog, ali se predomisli i uzadje uza stepenice, što je mogao tiše.

Pokucao je lagano, pak jače, sve prisluškujući i trneći s te neočekivane tišine, a ruka mu je drhtala na kvaci od vratiju.

Začuse se napokon dvostruki koraci. Kada se vrata otvoriše, ugleda pred sobom udovicu i Beatricu, ali mu i odmah zape veseo usklik u grlu, jer obje gotovo zajedno mahnuše rukom i pogledaše ga, baš kao malo prije krčmarica pred kućom.

Beatrica mu kimne glavom i podje pred njim, ali tako tiho i važno, kao da ulazi k mrtvacu. Napokon se u hodu okrene k njemu i usklikne :

— Sada ste došli!

Stanko nije znao ni kako je došao u sobu, niti je progovorio, jer je očekivao nešto strašno i slutio, da će on biti kriv onome, što se dogodilo. A da se zbila nesreća kakva, nije sumnjao više.

Pa i čuo je bez pitanja, sve što je htio, a bojao se čuti, jer je Beatrica stala sama pripovijedati, čim je sio, misleći, da je on došao baš zato, da čuje, što je bilo.

Slušao je utrnutih uda i zamrle duše, bez uskliku i uzdaha, samo što se kadikad pogledao u velikom zrcalu pred sobom, u kome se vidio sav, baš kao da se želi osvjedočiti, je li to zbilja on. Kosa mu je bila nakostrušena, a lice blijedo, izobličeno, ali drhtanje i nemira nije više ćutio, kao čovjek, kojemu je već za vratom smrt, pa se pregorio i mirno je čeka.

S početka nije dobro razumio, što mu je pripovijedala Beatrica, jer je svoje kazivanje prekidala čestim uzdasima i plačem, no kasnije se umirila i govorila nešto spokojnije, kao da je nanovo preturila prve muke.

— Mogle smo slutiti, da ona nešto snuje, jer je češće izlazila vrlo zabrinuta, pa i nekakve su djevojke dolazile iz sela dolje u hodnik, na nekakav dogovor k njoj... Najviše je mučala, a obrve joj se kao same od sebe stisle, no činila se ipak zadovoljna i vesela. Tako vesela, da sam i majci i sestri govorila, neka je samo puste u miru, pa da će izići sve, kako treba! A baš tada od Vas nijesmo dobivali nikakova pisma, nego su nam pripovijedali...

— Molim Vas, ne spominjite toga... već znadem... ah!

— Dobro! Samo što sam htjela, da znate i to, zašto je ona sada u bolnici, medju životom i smrću — i da ne mislite, kako smo mi čemu krive, nego...

Beatrica je morala prekinuti svoje tumačenje, jer Stanko uskliknu tako bolno, da se smilila na nj, zamukla, uzdahla, a onda i opet prihvatila započeto kazivanje.

— I sve je tako bilo do onoga dana, kad je pošla k ciganima, što za nesreću dodjoše i po drugi put u Ljubeć. Mi smo svi mislili, da ona uzimlje za šalu, sve što je bilo, čim joj se mili, da joj gataju, a znali smo, da je za to pošla. Još bolje smo se uvjerali, da je tako, kad se povratila mirna i još veselija, samo se začudismo, što je preko svoga običaja pošla onako rano leći.

Beatrica se stala opet uznemirivati, jer odmah zatim usklikne žestoko :

— Ah, kako mi se učinila lijepa onu večer ! Vi ne možete ni zamisliti, kako je imala sjajne oči i kakav smiješak na ustima . . . A gdje ste Vi tada bili !

Stanko je ovaj put ne prekide, već obori glavu polako, pod utiskom tih riječi i toga prijekora te gluhe tišine, što je iza toga nastala u cijeloj kući i svuda okolo nje. Podiže oči i zapazi pred sobom suzno lice i ukorni Beatričin pogled, kao da čeka odgovor ili opravdanje kakvo.

A on se nagne, kao da će prihvatiti njezinu ruku, ali se sustegne i klone u prijašnji položaj.

— Promislite, kako nam je bilo, kad u jutro ne nadjosmo Made i ako smo se digle vrlo rano ! Njezina je soba bila samo pritvorena, uredjena kao da nije ni spavala, a nje ni u sobi ni u kući . . . Nigdje ! Nijesmo htjele praviti buku, pa smo se pričinjale mirne i oprezno ispitivale čeljad, ali ne znadoše nam o njoj kazati ništa ! . . . A na to vražje Vilino vrelo ni pomislile nijesmo ! . . .

Dan je bio jako studen i ako je vjetra bilo malo, pa smo u zagrnjačima hodale i po kući. No i njezina velikog zagrnjača nije bilo, te smo se veselile, što se barem toga sjetila... Istom pod večer ugledasmo na dno ulice hrpicu ženskadije, a kao da je i nekakva ciganka među njima bila. No brzo se razbježaše, a eto ti nje same doma, zamotane tako, da joj se vidio samo komadić lica... Zagrlismo je, izljubismo, a i ispsovasmo — ni sama ne znam sada, što smo joj tada rekle — ali kad je dovedosmo u kuću i vidjesmo prama svijeci...

I tu Beatrica zamukne, kao da se grozi pred onim, što je vidjela onda, i pokrije oči.

Stanko je htio zavikati i učiniti nešto, ali se ne usudi da išta reče, već pogleda na Beatricu, ali je ona još držala ruke na očima, a prsi i ramena joj se tresla i vidjelo se, kako nastoji zagušiti žestok plač, što je trzao s njom.

Zatim pogleda rastreseno na prozore, koji su zadnji put sinuli u jarkom svijetlu od sunca, što se spuštalo za Javorovu kosu, pa onda nastade u sobi sumrak. U isti čas, kad je zapalo sunce, kroz jedan otvoren prozor zapiri studen vjetrić i zašušti prevrćući papire na stolu.

I baš kad je ugaslo zapadno svijetlo, skine Beatrica ruke s očiju :

— Bila je u licu blijeda i modra, a po vratu i ramenima vidjelo se mnogo zgrušane krvi... Kriknusmo i odstupismo časak od nje uprepašteni, jer nam se nije dalo vjerovati, da je to ona! Ali su njezine oči i njezin smiješak bili kao i prošle večeri. Radost i ponos nekakav, što smo vidjele na njezinu licu, tako su nas iznebušili, da bi se gotovo i obveselile bile, da

još ne bude progovorila tako neobičnim glasom, da smo protrnule i vidjele, da je ona teško bolesna! A ona je tako čudnovato i muklo rekla: — „On je napokon moj!”

Beatrica se strese i htjede da opet prinese ruke k licu, ali ih spusti u krilo i ponovi:

— Bile bi se obveselile njezinoj radosti, ali je tako izgovorila one riječi, kao da ti jedan ludjak zaviče: „Ja sam car cijeloga svijeta!” — Odmah smo vidjele, da je na njoj već onda bila žestoka vrućica!

Od takova pripovijedanja zamrači se Stanku u glavi i nije se mogao ni maknuti, jer mu se činilo, da bi se odmah prevalio na pod. Ali videći, da je ona i opet zamukla kao da nešto razmišlja ili čeka, što će on, Stanko je zažagrenih očiju i otvorenih usta potegne za rukav.

Kroz onaj otvoreni prozor dopre nenadani glas dalekog večernjeg zvona, i odmah uskrsoše u Stankovoj duši uspomene prošle jeseni, kad je ono Made zvonila, da prestraši ljubavnike, što se sakriše u grobištu.

Kao da je jeka zvona zaniжела i Beatricine misli, mučala je prisluškujući još koji čas, a zatim se uspravi i poče govoriti suho i oštro, kao da se prevršila mjera nepravde.

— Legosmo je tada i oprasmo krv... A da li Vi znadete, gdje je ona bila? ... I što je učinila radi Vas? ...

— Znao sam još... u Sabljarima, ali nijesam ni slutio, da se tako dogodilo! — reča i Stanko grubo i prosto, kao da se ne boji osude niti želi smilovanja, jer je pomislio, da on ljubi Madu više nego oni, pak se ta nesreća za pravo njemu dogodila. A ta mu je misao sinula u glavi, kad je oćutio neizmjernu ljubav,

što je zavládala s njim i uvjerila ga, da baš on ljubi Madu više nego majka, sestra i Beatrica skupa.

A ona ga pogleda, no njezine su oči kao i uvijek bile krotke, i reče mirnije :

— Čuli smo već i odavna, kako čeljad radi ljubavi poludi, ali da se što ovakvo dogodilo, nije se još čulo ! U nas ih je već toliko i niz Boninovo skočilo, ali to je nešto sasvim drugo . . .

— Nije se čulo ? A ipak tu nema ništa čudno ! Ona je živa, i to mi je zasad dosta . . . i ja ću sutra k njoj ! A ona će mi oprostiti — pa ako ne oprosti . . .

— Vi ne smijete poći — vikne Beatrica i pruži ruku, kao da ga zaustavlja. — A ne bi Vas ni pustili, jer Vi još ne znate, što se dogodilo kasnije ! . . . Su-tradan je došao liječnik i — žestoka upala pluća — veli, pak joj pustio krv i poslao neke lijekove odmah istu večer. I njoj odmah bilo bolje : zgrijala se, oznojila, i rana na glavi poznavala se sasvim malo. Barem se nama činilo tako, jer kaže, da nije pala spuštajući se niz konop u jamu, već je udarila glavom u klisuru, a onesvijestila se istom onda, kad je iz studene vode izašla . . . Promislite, kakav je dan onda bio ! . . . A ipak od velike neke i čudne radosti počela se oporavljati, pak smo se počeli nadati, da bolest nije tako opasna . . . Vrućice je dakako imala, pak tamno rumenilo i modrilo još nije sašlo s njezina lica — ali ni ono veselje . . . A bojala se i stidila nije ona pred nama ništa ! Kažem Vam . . . i sjedila je u postelji i jesti počela i svedj očekivala nešto — gledala je i prisluškivala i po noći . . .

— No i dočekala je ! — vikne iznenada Beatrica i pogleda zlobno u Stanka. — Došla je stara ciganka i rekla joj, kako je Vaša Andjelija bacila onu vodu,

koja će ju možda stajati života . . . Kako je bacila i nju protjerala usred noći vanka, i kako ste Vi ostali sami u kući s njom . . . A tada . . . Ah, ne ću Vam pripovijedati, što je bilo tada . . . jer ne ću ni da mislim na sve ono, što smo doživjele ! Ja sam zaista pomislila, da je sirota sasvim izgubila pamet . . . Sutradan dodje opet liječnik, pa kad je rekao : „Ne prepadajte se još, ali — znate — ona može lako” — i mahnulo rukom, mi smo već znale, što nam je htio reći. A proplakao je i on. Vi ga poznate ? Doktor Mirko je liječio nju, dok je ne odvezosmo u bolnicu . . . Nije se smjelo ni spomenuti Vas pred njom, odmah bi poplavila još više i trzati bi se stala jako — pa i liječnik je zabranio ! A sad je u bolnici čuva majka, a Vi i ne sanjajte zasad poći tamo.

— Ali promislite — reče Stanko krótko i tužno — kako je to moguće, da ja . . .

— Pa ako toliko želite, da brzo ode, a Vi hajte, hajte, hajte ! — stade Beatrica vikati dižući se sa stôčica, pa stade hodati gore dolje po sobi, pogledajući ga kadikad s nekom smjesom srdžbe i smilovanja.

No kad je ugledala njegov kao u djeteta ustrašeni pogled te očajan kret ruku, što ih je sklapao prama njoj, prevlada u Beatrici smilovanje sasvim i pristupi k njemu.

— Ne mislite, da Vas je zamrzila ona — reče mu — ali baš zato ona Vas još za koje vrijeme ne smije vidjeti. Njoj sada treba mira, mira . . . Ta dosta se izmučila zbog Vas . . . A Vi ? . . . Što ste Vi radili sve do danas tamo ?

— Meni se sada čini, da sam prospavao sve ono vrijeme . . . i ako je ikako moguće, molim Vas, da me ne pitate za to ! Ali ću Vam ipak nešto reći . . .

I sada joj pripovjedi savjet doktora Mirka, da se odaleči od Made, dok ne prokuša njezinu ljubav i ne sazna što potanje o njezinoj obitelji, u kojoj da ima zagonetnih stvari...

— A — tako ? ... Onda ste Vi još manje dostojni njezine lude ljubavi, jer prava je ljubav zbilja luda, kao što je eto njezina, a ne razmišlja i ne računa, kao eto Vi ! ... A sad ste eto doznali, sad ste doznali !

— Imate pravo, imate sasvim pravo ! — reče Stanko bolnim glasom i nadoda : — Ali ja nijesam pomislio prvi tako : bio je to moj vrug, moja zla sudba, što mi sreću ruši !

— A biste li Vi željeli čuti, zašto su one bile ovdje ? Nema sumnje, da ste Vi mislili mnogo i o tome.

— Ne, ne ću da čujem, poslije onoga Vašega prijekota ...

— No ipak, Vi morate sve znati, jer ne ću, da mislite ... A pripovijest je veoma jednostavna i kratka ... Samo ću još užeci svijeću ...

— Ja ne mislim ništa ... i ne ću da čujem išta ! — klikne Stanko. — Ja samo znadem, da je ljubim, tako ljubim, kao što zaista mladić nije ljubio djevojke ... A za drugo mi nije stalo ! Ja idem ! Zbogom !

— Dajte mi barem riječ, da ne ćete poći k njoj, dok se ne oporavi.

Stanko je časak oklijevao, jer nije znao, što da reče.

— A je li zbilja dobro i potrebno, da bude tako ? Ta kako mogu pustiti, neka misli ... ono, što misli ... Ne bi li bilo bolje, da sazna ? ...

— Da, baš je potrebno, da ne podjete — radi njezina zdravlja ! Čna se u duši sada smirila, otupila,

pa ne smijete ovaj čas raspirivati u njoj onaj srtašni plamen, koji ju je dotjerao gotovo do smrti. A ona će se, ufam se, domala oporaviti, i čim bude mogla, poći će u Dubrovnik, pa i Vi hajte tamo... A zasad je pustite u miru sasvim.

— Dakle, poći će? A da joj pišem... Bar to!

— Ah ne! To bi bila gotovo ista stvar, pa i uzaludna, jer joj majka ne bi predala Vašeg pisma, a ona je uvijek kod nje. Podjite Vi u Dubrovnik i čekajte tamo... Dakle, obećajete li?

— Strašno mi je teško, ali — obećajem, kad je tako! Zasad obećajem... Zbogom!

— Zbogom, Stanko, i vjerujte mi, da mi je vas oboje jako žao! Nego se nadam, da će sve ovo sretno proći, pa vam želim sreću!

— Eh... i ja se uzdam... Bog i Vama dao!
Zbogom! — — — — —
— — — — —

Vani je bilo nešto svjetlije nego u sobi i večer je bila studena, ali vedra i tiha, no Stanko niti je čuo ni vidio, već je srljao putem k svome starom noćištu, obazirući se kadikad na rasvijetljene prozore školskog stana, kao da je još Made ondje.

Zapitkivanja njegova domaćine potjeraše ga s pola večere, i on se zatvori u sobu s odlukom i u misli, da će ranim jutrom k Vilinu vrelu.

Tamo mu se činilo neko svetište ljubavi i njemu drago mjesto, koje će ga ispuniti milinom i ganućem, te kao da će se nad tim vrelašcem sastati i nježno poljubiti njihove duše.

I čim ostade sam, izvadi utaman kupljene zaručne darove i dugo ih je promatrao suznih očiju...

Kad se razbudio i pogledao oko sebe, iznenadi ga neka ne sasvim obična svjetlost, što je ispunjala cijelu sobu. Bio je već dan i čudna tišina svuda naokolo, ali nijedan tračak sunčani nije padao unutra, i ako su prozori gledali na onu stranu, gdje se već moralo pomoliti sunce.

A kad se napolak obukao i otvorio prozor sasvim, uskliknu iznenadjen, jer je ugledao, kako pada tako gust snijeg, da se niti na stotinu koračaja ništa nije moglo vidjeti od treptavog zida sniježnih pahuljica. Na ono malo prostora, što ga je mogao pregledati kroz pahuljice, bilo je već za pedalj snijega i na nj su se slijegali sve novi i novi lapti, uz taku tišinu, da su se i sa suprotnoga brijega čuli veseli poklici djece i mukanje goveda. A drveće, što se dizalo prama prozorima, već je počelo spuštati svoje ogranke pod težinom naslagana snijega, koji se nije topio, već se kadikad obarao sa lakim šumom na meku površinu. Ptčice njišući se prolijetale su uplašeno i zabrinuto cvrkutale, tražeći zaklona u rupama na zidu i pod strehom : baš pravo zagorsko, zimsko jutro.

Stajao je tako dugo vremena, udišući radosno onu osobitu svježinu i snježni dah snijega, što ga bockao u nosu i grlu, te je upijao i očima ljepotu one jedine djevičanske boje. A vječno treptanje i brzo promicanje nebrojenih pahuljica zanosio ga i sada u neki novi svijet, gdje se opet stala javljati njegova tuga i jačati čeznuće, ali i vjera u beskrajnu snagu i moć njihove ljubavi.

Čutio je, kao da mu izniču krila te postaju sve snažnija i veća, a on sve laglji i sličniji tim sniježnim pahuljicama, kroz koje bi htio poletjeti, da zagrlj zemlju s ljubavi, baš kao i taj nenadani snijeg, što ju zagrcé i pokoji.

I Stanko je osjetio, da je svemu onome, što vidi i što mu se u duši zbiva, uzrok ljubav, koja ispunjuje neasmo njegovu i Madinu dušu, već i srca, koja za to ne znadu, pa i to svježje i snježno zimsko jutro.

A baš radi toga učini mu se čudan Beatričin savjet, da ne reče Madi, što mu je u duši, kao i ono, što joj obeća, pa i samo Vilino vrelo. I zaželi svom snagom, da klekne kraj Madina loga i reče joj sve, što je čutio onaj čas, gledajući kako tihe, snježne pahuljice spokojno zatrpavaju ljubečku dolinu.

VIII.

Stankove se nade ne ispuniše, i sve njegove molbe, da ga puste barem za čas k Madi, bile su uzalud, ali dopustiše mu, da govori s njezinom majkom.

Starica je proplakala, kad ga vidje, i ukora nije čuo iz njezinih usta, jer je zaplakao i sam, čim ju je ugledao na hodniku i zagrlio je tako žestoko, da je ona isti čas pojmla svu snagu njegove ljubavi i njegova kajanja.

Osim toga joj se pričinio veoma jadan, a i vidjelo se, kako je izmučen u tijelu i duši, jer još od prve trećine puta iz Ljubeća stade snijeg padati sve kosije i sve više zasipavati put i prosta seljačka kola, u kojima se vozio.

Bura je jačala i zrak se sve više punio smrznutim snijegom, jer to više nije bio samo onaj, što se spuštao iz tamnosivih oblaka, već su se novi snježni valovi s planine kotrljali po ravnici. A i sa zemlje ga je dizala sve jača i studenija bura i s njime zabušivala svaku rupicu, kovitljajući ga po neizmjernom obzorju, nad velikom bijelom ravnicom.

Mršavi seljački konji propadali su u smetove i svaki čas silazili s puta, pa kad je osjetio, kako mu se udovi sve više mrznu, a konji se zaustavljaju od napora, i kako se Ljubećanin, što ga je vozio, sve nemirnije obazire, pomislio je, da se ne će više ni dokopati grada.

Ali zajedno s prvim ranim sumrakom ugledaše s poznatoga brijega nizinu, gdje se more talasalo, no ona je takodjer bila sva u jednom dimu: velika snježna oluja sa sjevera bila je zahvatila i primorje, što se događalo rijetko kada.

A sada je u velikom hodniku bolnice tiho i toplo, te blago rasvijetljeno velikim fenjerima od blijedog stakla.

Razgovarajući pogledao je u daleka vrata, odakle je izišla majka Madina, što je stala baš pred njim, kao da će mu zakrčiti put, ako podje još naprijed.

Glava i ruke jako su joj drhtale, valjda od uzbuđenja i neprospavanih noći.

— Njoj je mnogo bolje, i sad ju je počeo hvatati san, a vidjeti je ovih dana ne možete nikako — govorila mu starica.

— A čim prestane ovo strašno vrijeme, poći ćemo u Dubrovnik — tamo je u nas i sada kao proljeće — a ja ću joj već reći o Vama, što treba, ali ne sad, ne sad ...

— Ah, molim Vas, recite joj, što prije ... Recite joj ... da je nikada nijesam zaboravio ... ni prestao ...

— Ostavite sada taj govor ... ah ... ona je još vrlo slaba ... I suze joj se počеше same obarati niz staro izmučeno lice.

— A baš malo prije — reče opet — primila sam od Beatrice pismo ... O Vama mi je pisala. A što Vi mislite sada ?

— Ja ću u Dubrovnik, što prije ... kad već ne mogu ...

— Da, podjite ... No ja Vas moram sada ostaviti, jer sam se zadržala i preveć dugo ... Zbogom !

— Do vidjenja — i oprostite mi — reče Stanko tužno, pružajući joj ruku i pogledajući na vrata Madine sobe. Oprosti se, ali počeka, sve dok je stara unišla, kimnula mu lagano glavom, i opet vrata zatvorila, što je mogla tiše.

— Majko ! — zovne Made, dok je ona ušla — tko je to došao k tebi ?

— Nitko, dušice, zaspi ... Razgovarala sam malo sa sestrom Rozalijom ...

— Onda sam sanjala ... Samo sam sanjala, majko ! — reče i malo se uspravi, podižući ruku k čelu, da popravi razasutu kosu, ali je i ne takne, već je spusti lagano na pokrivač. Zatim sjede i stade gledati u majku tužnim pogledom, no kao da ipak nešto očekuje. Oči su joj bile i sada onako čarobne i sjajne kao i prije, samo su se činile nešto veće prama blijedom licu, što je smršavilo i postalo plemenitije i više djetinje. A prekrasna njezina usta, koja je Stanko na Vilinu vrelu gledao najviše, počela su se i opet rumeniti, ali bez onoga prijašnjeg smiješka, što je uvijek treptio na njima.

— Bit će, da si sanjala, ali ... Nemoj sanjati — htjede joj reći, no ipak se na vrijeme sustegne i ne izreče tu čudnu želju, pak je stade ogrtati i nuditi s ljekarijom, samo da i opet ne bi počela govoriti o svojoj tlapnji.

Made ne odgovori, već se zagleda u tamni kut sobe te poslije duge šutnje počne i opet :

— A meni se pričinilo, kako je došao Stanko, da me vidi . . . i da o n o nije istina, što je bilo . . .

Stara se nije mogla suspreći, a da barem tiho ne usklikne, jer je ovo bilo prvi put, što je Made spomenula njega, i to onako tužno, ali mirno, kao još nikad od povratka s Vilina vrela.

— Dakle, nije on to bio . . . Je li se oženio već ? . . .

A majka je mjesto odgovora tiho zagrlila i već joj htjede priznati, da je to bio Stanko, no predomisli se i reče, što je mogla mirnije :

— Kako si mi, dušice, čudna večeras ! Ti si sanjala . . . No čula sam, da je Stanko u Dubrovniku, a oženio se nije . . .

Na te riječi Made podignu pak spusti svoje tanke ruke i spuštajući se na uzglavlje odahne duboko i ne progovori.

U sobi je bila posvemašnja tišina i jedva se čula huka snježne mećave, što je motala oko osamljene bolnice, a niz blijede Madine obraze stadoše se valjati krupne suze, kojima se stara toliko čudila, ne mogući da ih odgonene — — — — —

A u Stanku se kovitljale čudne misli, jer se suko-biše u njemu radost i tuga ; pa ljubav i nada sa sum-njom i strahom borile se u pustoši, što je nastala u njegovoj duši, otkada nije našao Made na svom po-vratku iz Sabljara.

Dražili su ga nenadani događaji, kojima se već odvikao bio i kojih zapravo u njegovu životu nije nikad ni bilo, jer je istom pola godine prošlo, što ga je zahvatio vrtlog zbiljnog života. Ali je ipak pojmio, da je on u tom vrtlogu samo treščica, s kojom su pri-like vitlale po svojoj volji, te da on nije učinio ništa, da s njima okuša svoju snagu.

Pa kad je izišao iz bolnice, promislio je, kako su svi oni, što ih je poznao u zadnje doba, učinili nešto protiv struje i nijesu plivali jedino niz vodu, te i on začu smišljati, što bi mogao da radi.

Ali je samo hodao i hodao po praznim gotovo gradskim ulicama, kroz koje se strašno tiskala bura, lomeći se na uglovima takvom snagom, da bi zatutnjila pak zašumjela poput pljuska i tuče iza groma.

Svi uglovi prozora, vrata i ulica, bili su zalijepljeni snijegom, što ga je bura tjerala svojom punom snagom, i Stanko je pomislio na daleke planine i poljane, preko kojih je dolazila ova snježna mećava poput srdita diva, što se nasladjuje svojom moći.

Gledao je zasute prozore, kroz koje prodiraše mutno svijetlo, ali mu nije padalo na um, da traži zaklona i topline, jer mu je duša htjela svom silom, da i on učini nešto. No baš nikakve prilike nije bilo, gdje bi mogao iskaliti tu svoju želju.

Pa kada je, boreći se sa snijegom i vjetrom, napokon došao u luku i doznao, kako će se domala uputiti parobrod za Dubrovnik, odlučio, da će s njime i on.

— Tamo je i sada kao proljeće — pomisli u sebi, sjetivši se Marinih riječi — a tamo je i komadić Madine duše i trag njezinih dječinskih stopa... Pa kad i ona domala dodje...

I nije ga uplašilo pripovijedanje blijedih i slomljenih putnika o grdnom putovanju s ovakvom burom, jer je njegova duša baš željela i trebala oluje, da se umiri...

I zbilja, svaki put što bi se podigao parobrod, pak grohotajući zaronio u talase, oćutio bi, da se u njemu budi neka snaga i želja za borbom, te ponos radi vlastitog junaštva.

Zamišljao je, da ga Made gleda, pa kušao, da se i na palubu popne, ali tu bi ga dočekaao svaki put grdan pljusak studena mora i silan udarac bijesne bure, što bi taj pljusak pretvorio u kapljice, u dim.

Iz početka ga jačala i veselila ta strašna igra, no napokon ga stala i umarati sve više, pa i strašiti se počeo, kad bi se parobrod nagnuo vrlo, ili kad bi gore začuo viku muklu ili neobično trkanje.

U salonu prvoga razreda bio je samcat, pak je nekoliko puta htio da ga obadje, držeći se koječega, ali bi ga silno ljuljanje prisililo svaki put, da se povrati na divan.

Da se svuče i legne u krevet, bilo ga strah, a prvi razred u parobrodu uzeo je samo stoga, što je mislio, da će ondje biti više stalan za svoj život negoli na kojem drugom mjestu.

Nije mu se dalo više misliti ni na što, već je radi svedj jednake buke vjetra i mora kao otupio, pa se čvrsto držao za naslon, da ne padne, i samo brojio udarce valova u rebra parobroda i u blize okrugle prozorčice.

Dosta je dugo ležao tako, pa od neko doba i ljuljanje i urnebes oluje stadoše mu se pričinjati sve manji i kao da se već ne nalazi na uzburkanu moru, već u čvrstom i nepomičnom domu, okolo kojega sve nemoćnije bura hući.

Svuda su okolo rasli golemi smetovi, iz kojih je jedva virila mrka šuma, a on je slušao, kako od vjetra i leda škriplju i pucaju jedra debela i njihovi ogranci.

Iz polumračnoga blagovališta, gdje je on s Madom sjedio, vidjela se prostrana kuhinja s niskim ognjištem, na kome je plamsala velika vatra, i kod nje kuhari i sluge, gdje se bave okolo gospodske večere. A

u blagovalištu su bili visoki gotski prozori, do kojih nijesu mogli doprijeti ni nasipi snježni, pa se zagledao u neoklaćene zidove od golemog, tesanog i već crnog kamenja, što bi odoljeli i najžešćem potresu, nekmoli toj mećavi, čija se snaga lomila već u gustoj šumi za kućom.

Odmah do blagovališta bile su čvrste i presvođene prostorije, pune svakovrsna jestiva i svega, što treba, da se bezbrižno provede ljuta zima u osamljenu dvoru sred šume — a pod njima duboke, kamene konobe, što čuvaju slatke i žarke sokove s njihovih vinograda.

U kutu žarila visoka, starinska peć ugodnu toplinu medju debelim i čvrstim zidovima, a iz kuhinje dopirahu mirisi zimnjih jela, što ogrijevaju i vesele na povratku s lova ili s puta kroz snijegom zatrpanu šumu.

Na stolu su već bile jabuke, orasi i drugo voće iz domaćeg vrta, pak saće iz njihovih košnica. Time će kasnije osladiti i ublažiti žestoka i krepka zimnja jela, što prijatno klokoću medju ostancima debelih badnjaka, koje liže bezdimni, jarki plamen.

Kadikad se začuje, kako snijeg pospe visoke prozore, što su tako zamrzli, da se kroz njih ne vidi ni tamna, studena noć. A propuštaju samo toliko huke vjetra i snježnog šuma, koliko treba, da toplina bude ugodnija i prijatni mirisi da jače podraže.

Made ga je promatrala zaljubljenim pogledom, nesamo radi toga, što je mlad i lijep, već i zato, što ju je doveo u tako ugodan i topao dom, u kojemu se ne boji ni urlika zime ni zavijanja vučjeg, što se eto i sad iz šume čuje.

No Stanko se pričinja, kao da se ne obazire na zaljubljene poglede Madine, već dozivlje iz kuhinje

najmladjeg momčića i pita ga, da li su psima stražarima dali večeru. Pa onda volare, konjare i ostale svoje sluge pita o stajama, pojatama, ambarima i drvarnicama, što se redaju oko njegoa toplog i čvrstog dvora.

A svi mu oni odgovaraju, kako je posvuda čvrsto zatvoreno i namirena stoka, pače i momci stražari da su na svojim mjestima. Svi su već večerali, pa toplo obučeni i zadovoljni obavljaju svoju službu, samo njih dvoje još čeka i smišlja, bi li pošli i oni k ognjištu, da večeraju uz vatru, slušajući pjesme, šale i vesele pripovijetke sinova i kćeri svojih kmetova.

Pa i na te je svoje kmetove pomislio sa zadovoljstvom, znajući da već mirno spavaju u tvrdim i toplim kućicama, podno brežuljaka i sred voćnjaka zamrznutih.

Snijeg i opet kadikad zašumi posipljući ledom okovana stakla, no onda postane u svim prostorijama i toplina ugodnija i svijetlo ljepše, a Made mu stišće ruku i smiješi se ljupko, ne znajući, kako bi mu drukčije pokazala svoju radost.

Istom je minuo drugi Božić, otkako su se vjenčali, i već uz njih, u kolijevci pod toplim crvenim pokrivačem tiho diše maljušno čedo, i oni ga čuju, kako se u snu miče, pa blaženi stišću jedno drugome ruke.

Zatim dolazi stari kuhar sa dvjema kmetskim djevojkama, noseći topla i mirisna jela, i žarko vino postaviše pred njih.

I nenadno poče taj stari kuhar kazivati priče o Stankovu pradjedu i djedu, što sagrađiše i utvrdiše ovaj dvor. A Stanko se sve čudio u sebi, što on to kazuje, jer dosad nikada toga ne ču.

Sve su te priče bile ugodne, jer su im kazivale postanak sviju onih golemih i tvrdih zidova, što su ih daleko naokolo štitili od snježne mećave. I kako su od davnina i pomalo namaknuta ona prostrana polja, pa velike šume i vrtovi, odakle je još jesenas napunjen ovaj golemi dom svakim obiljem — i to im kaziva.

Kako bi stari kuhar dovršio koju priču, tako bi Made udivljeno i zahvalno pogledala obojicu, a i Stanko bi nju zamilovao pogledom, jer drugo nije mogao od široka stola, što je među njima.

I videći njezinu sreću, ne odolje, već je zapita i sam razblažen : — „Pa nije li ti ljepše među ovim našim poljima, među šumama i u ovoj čvrstoj kuli, negoli u vašem Gradu... I nije li sve ovo ljepše, negoli vaše More, gdje zime nema, a doma i ne treba... već barka... ona barka, o kojoj je pripovijedala tvoja sestra...”

Jedva je to izrekao, kad eto odnekud mrka, stara, jako stara čovjeka, u prekrasnoj crvenoj kabanici i starinskim zlatnim gajtanima. Pogleda ga strogo i stade govoriti :

— Pa zašto lažete tako, mladi gospodine ! Ovo je dom moj... a vašega djeda i pradjeda nije nikad ni bilo, već je to moj djed i pradjed bio. A ovakav dom, kad nema nasljednika, stoji pust i duše se njegovih gospodara vraćaju u nj....

Stanku je od srama i užasa zatrnulo cijelo tijelo, a osobito kad je ugledao, kako ga Made prijekorno gleda i kad ga je zapitala : — „Što, zar nije ovo tvoja kuća ?”

— Ne, gospodjo — reče onaj starac — ovo je moj dom.

Stanko ga pogleda sa gnjušanjem, a u Madu sa strahom, jer ga je gledala mrka, začudjena, i počela se već spremati, da ode. I baš je pošla k zipci, da uzme svoje beskućno dijete, kad starac u crvenoj kabanici i zlatnim gajtanima opet reče strogo :

— Dižite se i vi, gospodine, jer znate i sami, da ova kuća nije vaša !

No on se skamenio i nije mogao da se makne.

— Dižite se, gospodine, dižite ! — začuje i opet jasan glas više sebe.

A kad se uto Stanko probudio, stade protezati zatrnuta uda i ugleda kraj divana poslužnika s ubrusom preko ramena. To ga je on zvao i videći da se još ne diže, zaviče opet :

— Dižite se, gospodine, evo nas u Gruž !

Kad se razbudio sasvim i pogledao kroz najbliži prozorčić, začudi se, što je more tiho i što se lašti na sjajnom jutarnjem suncu, kao da oluje na njemu nije nikad ni bilo.

Brzo se umije i popije kavu, samo da što prije izidje na brod, sluteći da je prispio u sasvim drugi svijet, kakva još nije vidio.

Žurio se i stoga, ne bi li se oslobodio i zadnjih tragova neugodna sna, što ga je pečalio i sad, i ako se baš potanko nije sjećao zašto.

I doista, ono što je ugledao s palube, rastjera sve nejasne osjećaje i tjeskobne slutnje, što mu ih tmurni san ostavio u duši.

Mjesto oluje, snijega i crnih talasa, što su se sinoć kotrljali i hućali u tmuni, ukaza se pred njim tih i veličajan kraj, dosad nevidjen, ali o kome je slušao pripovijedati te mislio i sanjao o njemu više puta.

Iz modrine, zelenila i plaveti mirna mora dizala se čudna zemlja visoko, k svuda jednakoj plaveti neba. Veliko je sunce sve svoje zrake zasulo na onu obalu, što se njegovim očima pokazala u čistim i jasnim crtama. Ali je njegova duša odmah stala tražiti po njoj ono, što se ne može vidjeti, čuteći, kako je zagonetan život na tome laptu zemlje, kao u nijednom kraju, što ga je dosad vidio.

Pitomi se obronci spuštahu mirno k obali, da zaronu u glatku površinu neizmjerne vode, i obasjane glavice bacahu k zapadu svoje tamne sjene, kao ositanke teško prospavana sna. A od njih je more, dokle su god dopirale, postajalo tamnozeleno, crno, ali se odrazivalo i tuda bjelilo gje koje kućice, što se smjestila mirno na njihovu podnožju.

Desni se bregovi od uvale pa sve do vrha ozbiljno zagrnuše plaštem, nakićenim s mrkim borima, a bliže, pak još naprijed, stršili su osamljeni i zamišljeni čempresi, pak u hrpama, i sve gušći.

— To će biti dvije Petke, a tamo u uvali groblje sv. Mihajla, gdje počivaju Gospari — pomisli Stanko i nehotice uzdahne.

A lijevo opet mirna i ozbiljna brda, gdje zelena, a gdje kamena — pa iz okrilja visokih i strmih obronaka pružala se k moru neka druga voda, koja se laštala, poput ugladjena čelika u hladu.

— Ovo će biti Rijeka — mislio je dalje, tražeći na ono malo njezine obale, što je mogao pregledati, stare vlasteoske dvorce. I kad ne ugleda nijednoga, već mu zabuši pogled oštra bjelina zidova i jarko crvenilo krova nove željezničke stanice, odvratila nezadovoljan glavu.

No desno, eto nekog starog vlasteoskog dvorca, osamljena i siva, sa biforama, terasama i dvorištima

nazubljenih vrhova. I kapelica je uza nj sa bršljanom sve do malog zvonika bez zvona, a okolo borovi, masline, šipci, oleandri, gdje koji čempres i gdje koja vitka pôma sa čudnom krošnjom.

Svi su prozori bili čvrsto zatvoreni i nigdje živa stvora, osim nekoliko golubova, što su se mučke nadvijali više pocrnjelih krovova.

— Kako je sve tiho i tužno — i kako se ovdje drukčije ljubi — mislio je Stanko, i njegova sjetila skupiše svu snagu, da im ne umakne nijedan zvuk, nijedna boja i nijedan miris iz nepomičnog i bistrog uzduha.

Zatim još tiši i čudniji dvorci, novi vrtovi i nova brda — zeleno, bjelkasto, obasjano, na suncu i u sje ti — a svuda spokojna tuga i bezimena ljepota.

Parobrod je ulazio u luku grušku, obustavljajući klopotaње stroja i plovio tiho, kao što se zapanjen putnik na prstima šulja u staru katedralu, da uhodi čudno izvajane stijene i goneta davne natpise.

I nije mu se činilo neobično, što se taj čas sjetio Križara pred Jerusolimom, jer je pomislio, da su i oni ovako drhtali, kad ugledaše zidove svetoga Grada.

Jedva je otale naslućivao uvale i hridine, gdje su počivali dubrovački miri, ali je ćutio, kako mu već sada s tim vazduhom, mirisom i svijetlom ulazi u dušu nešto i sveto i ganutljivo i sjetno. Opajala ga i zanosila ta obala, kao što to čine samo one zemlje, što su posvećene ljudskom krvi ili veličinom ljudske duše.

Ali s takovim ćuvstvima počelo mu se šuljati i nešto gorko u srce, jer je sva ta milina i ćudna poezija samo njihova, dubrovaćka, pak će mu donijeti duši novih patnja i nepokoj, za koga dosad još nije znao.

Tužnim i nejasnim slutnjama ispunjala ga ta neobična ljepota :

— Doći ću, vidjet ću, pak otišao ili ostao, bit će mi sve ovo i milo i tudje — i poklopit će me čemer, koji se ni sa suzama ne će moći da isplače : uselit će mi se u dušu čežnje, koje se ispuniti ne mogu, jer se ne može živjeti u svim vijekovima, ni uživati ljepota svega onoga, što je sada.

A novih se čežnja stala bojati njegova duša, jer ih je i onako bila prepuna.

Sve putem do grada išao je kao u snu, sustižući hrpice djevojčica i mladića sa knjigama, notama i spravama za risanje, što su čavrljali i šalili se u svome ljupkom narječju.

To su gruške i lapadske djevojčice i drugovi njihovi u školu išli u Grad.

Ti pokliči i smijeh mladosti pričinjahu mu se pjesmom one ljubavi, kakva samo cavti na hridinama, što ih plače duboka pučina i obasjava južno sunce, baš kao što i one trave samo na takim pećinama mogu da prosiplju onako žestok miris.... Još nikad nije vidio pučine, kako se dotiče neba, pa ga navrh Boninova zabliješti neizmjernost prostora i obilje svijetla, i nije znao, kuda će pogledati prije.

Ovamo strme klisure, što su se okomito rušile u tamnu pučinu, osamljene crkvice medju borima, pa zeleni bregovi, kraj kojih je doplovio, a dolje jedva vire zvonici i kupole, te crni okrunjeni miri snenoga Grada.

No to, što se vidjelo, bilo je sasvim mlađo, jer su ostalo zaklanjale lake uzvisine, sa čempresima i pao-mama, poput zavidne koprene, što krije tajne ljepote odaliske oku tudjinca.

Onda se zagleda u kameni krst, što je stršio pred njim, na klisuri više pučine, pa se osloni na nizak zidić više ponora i baš kod ploče, na kojoj su takodjer udubli znak krsta.

I sjetio se, da je to ono mjesto, gdje su tolike dubrovačke djevojčice pošle u smrt, jer su samo tako mogle upokojiti svoju zaljubljenu dušu.

Onda zaviri u ponor, te ugleda na hridini, duboko u dnu, dva mrtvačka vijenca, oba od živog cvijeća i sa bijelim vrpcama. Desni je bio već napola razvijen, jer ga je jugovina s valovima isplakala, a lijevi još sasvim svjež, i bit će, da ih tu postaviše njihovi kao zadnji spomen. A može biti i oni, radi kojih se skršiše te djevojčice na oštroj hridi, ovjenčase ju, a možda i poljupcima obasuse.

Dolje se more lagano, lagano uzdizalo, kao da će pomilovati onaj spomen na stijeni, što je čula zadnji uzdah i zadnji kucaj vjernih srdaca.

— Kako se ovdje mora ljubiti... na ovim hridima... a ovo je Madin zavičaj! — reče na glas, da olakša prepunu dušu.

Dolje je u gradu neko zvonice zazujilo tiho kroz mirni uzduh, pa kad se okrenuo, ugleda dvije ovisoke, vitke djevojčice u lakim modrim kabanicama.

Svaka je od njih uz snopić knjiga nosila veliku hrpu prekrasnih tea ruža, kakovih Stanko ni u svibnju nije vidio, a i na prsima svaka je imala po kiticu različna cvijeća. Približiše se laganim i hitrim korakom i jedva ga pogledaše jasnim očima, kakve imadu samo mlade djevojčice, i u njihovoj se dubini jedva tek mogao naslućivati budući žar. Ali su obje imale prkosno stisnute obrvice, kao da hoće time pokazati, kako više nijesu djeca.

Stanko se začudi, što stadoše blizu njega, a još više, kad prosuše svoje ruže u ponor k onim vijencima.

Stadoše malo i podjoše, no veća se od njih povrati, te skine i onu kiticu s prsiju i baci je dolje.

— Ovo su one Ljubavi žrtvovala svoje ruže i ova kova je njihova molitva bila — pomisli idući za njima kroz cvjetne vrtove Pila, jedva susprežući suze, što su mu stale navirati na oči, i ako nije znao uprav zašto. A on je želio, da bi i ta mrtva ljubav pod Boninovima bila njegova.

IX.

Petnaesti dan, malo iza podne, i kada je sunce najžarče sjalo, Stanko je sjedio u džardinu pred Madinom kućom, s ocem njezinim i Pavlom.

I ako je to bilo u mjesecu siječnju, smjestiše se iza kratka objeda u sjenu velike naranče i dviju paoma, pa su mučke uživali prekrasan zimski dan.

Kuća je njihova bila gore visoko ispod Srgja, baš na srednjem Konalu, a dolje pod njima mrki krovovi i bedemi Grada — desno zeleni Gradac i Lovrijenac sivi, a dalje i lijevo tamni Lokrum, pa neizmijerna, tiha i modra pučina.

Sve što su jedno drugom imali kazati o Madi, već su rekli, pače joj je Stanko već u dugu pismu razgalio svoju dušu, pa i odgovor njezin primio. A sada su radosno i spokojno očekivali, da se povrati.

O tome povratku pisala im je ona jučer i spomenula, kako preporodjena dolazi kući, koja će joj biti to milija, kad u njoj nadje Stanka. I malo što se nije stala opravdavati, da je posumnjala u njegovu

ljubav, jer je obećavala u tome pismu, kako će nadoknaditi vječitim pouzdanjem svoju časovitu slabost.

On se malo stidio ove dobre čeljadi, ali se nadao, da će s Madinim dolaskom nestati i zadnjih nemilih uspomena iz njegove duše, te se podao sasvim radosnu očekivanju.

Neobična klima, pa jaki i nenadani utisci uspavali su mu dušu, i njemu se život pričinjao više kao san nego zbilja. A san je njegov bio čaroban i živ, da mu se cijelo biće pravo stapalo s okolinom, što je bila isprva tako čudna i malo pojmljiva njegovoj duši.

Sjedili su i promatrali sve dolje pod sobom, zadovoljni i mirni, kao da slušaju priču poznatu još iz djetinjstva, no koja im dodijati ne može, jer u njoj uvijek nalaze novih misli i novih ljepota.

I nije im se činilo neobično, što eto muče, jer su osjećali, da bi bila suvišna svaka riječ u sjaju toga podneva i u onoj tišini više Grada i Mora.

Ne progovoriše ni onda, kad je donekle zastrujao topao vjetrić, napunio vazduh novim mirisom i s lozom zanjihao zvonice na vratima od d ž a r d i n a. No kad je ono predljivo zazujalo, sjeti se Stanko prvoga dojma, kad je drugi dan iza svoga dolaska dršćućom rukom pozvonio na tom ulazu i kako je ugledao vitki struk Pavlin na srednjim vratima kuće, pa čuo njezin pridušeni usklik, toliko sličan djetinjskom Madinu pozdravu u Ljubeću.

Otkako je došao u Dubrovnik, istančala su mu sjetila toliko, da bi na svaki šušanj i svaki zuj oćutio u duši novi akord, što bi ga zanio i pobudio u njemu nove osjećaje, kakvih ne oćuti ni onda, kad bi začuo Madinu pjesmu.

Vrata su od džardina bila stara, iza njih nekoliko izlizanih stepenica od prosta kamena, a desno i lijevo grmovi ruža, što i zimi cvatu. Odozgo na žicama, preko svoda nad vratima, više kamenih stupova i zidova — prebacivala se loza i neke druge penjačice, kakvih još nije vidio. Sve se to splevalo pred njegovim očima, kao da mu nastoji sakriti baš ono, što bi najviše trebao da zna.

— Pa ova čeljad ne mogu zaista ni misliti, ni čutiti kao mi — pomislio je tada — jer ovdje govore i mrtve stvari, ali ne na oči i uši, već odmah nekako ulazi u dušu i ono, što ne može da vidi nijedno oko, niti ikoje uho da čuje.

Zvonce je zazujalo, pa se njemu učinilo još onda, kako medju onim zelenilom i u onoj tišini odsvukud diše i miriše ljubav, pozivljući na skrovite sastanke, koje zakriljuje neki dobar duh, mio poput onoga, što u Zagorju za snježnih noći smiruje od igre, grudanja i smijeha umornu djecu. Samo što je ovaj ovdje bio duh odrasle zaljubljene djece, što kiti cvijećem njihove radosti i sakriva njihove boli.

Činilo mu se, da vidi zamišljene djevojčice, kako nesvjesno trgaju istom rascvale ruže i opet ih bacaju medju drugo cvijeće — kako prisluškiju tajnom šumu i dozivlju u pamet šapat milih riječi i cvrkut sinoćnjih poljubaca.

Pa kad se zanio s misli u svoj prijašnji pusti život, zahvati ga neko smiljenje nad samim sobom i stade govoriti tako nesuvisle riječi, da ga je Pavle pogledala začudjeno i plaho, kao da unaprijed znade, kako će sve ono, što reče, biti suvišno, a može-biti i neugodno, da se čuje u onome času. Ali od onoga, što reče, razumjela je samo, kako se tuži na

neku bezimenu bol i na to, kako mu vrijeme prolazi utaman.

No stari Mato, kao da je jedva dočekaio taki govor, poslije duga muka i tajna mišljenja, pa reče :

— I vi govorite tako? A što bih ja istom mogao reći, koji provodim mučne dane — bez pravoga zdravlja, izlomljen od oluja na moru i raskidana srca od toliko... Pa da nije već sama ona jedna nesreća bila, kad mi jedinca sina proždrije Ocean zajedno s mojim lijepim brodom, na kojemu sam plovio unakrst cio svijet!... A kamoli vaši izmišljeni jadi!

— Razumijem — reče Stanko — to je bilo strašno... Ali imade i nekih bolova, čisto duševnih, koji čovjeka kine, baš zato, što ih izreći ne može, jer se čine besmisleni i...

— A što mislite vi, da ja i takovih nemam?... Pogledajte dolje grad, koji za me nije više onaj, ni kakva ga se sjećam u svojoj mladosti... A vjerujete li vi, da je već deset godina prošlo, kako nijesam dolje bio, samo da ne vidim taj njihov novi život! Gledam ga samo odozgo, njega i pučinu, odakle mi se kroz stare uspomene čini isti... Ah!... Taj sadašnji svijet i ti novi, mladi Dubrovčani! — vikne prezirno i pogleda Pavlu tako zlobno, da je Stanko odmah razumio i zašto.

Starac se počeo rumeniti, te je samo po vratu i čelu ostao kao i prije žut, a rijetka mu se i sijeda kosa nakostušila, kad je skinuo kapu. Vidjelo se, kako se počeo uznemirivati i kako nije daleko do prave srdžbe.

Stanku je sad bilo žao Pavle i riječi, što ih izlanu, jer je slutio, kako će Mato teško obustaviti svoje prijekore. I zbilja se malo uspravi u naslonjaču pa nastavi žestoko :

— Mi nemamo u svemu pravo, što žalimo prošlost i vlastelu, ali mi je ipak teško, što eto šuteći izumiru i zadnji njihovi ostanci, jer nije nikoga ni izdaleka dostojna, da ih zamijeni. Ono, što sada hoće da vrijedi, ili ište sam novac radi novca, ili luduje, samo da luduje, jer misli, da će mu se kogod diviti radi toga! — i pogleda opet Pavlu, koja je blijeda i suznih očiju smatala i razmatkala na krilu nekakav papir.

— I ne mislite, da ja sam tako ćutim i trpim! Ovo je rana teška i duboka, od koje boluju svi Dubrovčani pravi, a nesamo vlastela, koja gledaju nemoćnom staračkom mržnjom sve one, što bez počitanja tiču u našu prošlost. Nemaju pravo, što mrze, ali bi trebalo mrziti one... one, koji hoće da od časnog Dubrovnika naprave cirkus!

Pavle ne izdrža, već suspregne plač, što joj je već u grlo dopr'o, otare suze, i progovori brzo:

— Vi ljubite Dubrovnik... ali zašto ne dopuštate, da i u njemu može biti junaka? ... I ja ljubim našu starinu, ali zašto da se svi dubrovački mladići ogrnu u t o g u i samo ponosno šeću...!

Na ove riječi starac se kao pomamio:

— Odlazi, odlazi i ne govori mi više! On je dakle junak! Dakako junak — a ne a r l e k i n!

A kad je Pavle otišla u kuću, pogleda nekoliko puta mrko za njom i poče opet, no malo tiše:

— A što se Vama čini, gosparu Stanko? Letjeti na automobilu ili na konju, da svijet od straha lomi vrat bježeći u jarke... plivati na Lokrum po oluji... skakati s tolikih hridina u more, samo da se svijet kupi i krsti — to je junaštvo!... A čijim se to novcem on gizda, pitam ja Vas? Take li se brige zadaju ocu i tako se čuvaju njegovi trudi?

Stanko je već bio upoznao mladoga Vlaha, vjerenika Pavlina, na kojega se stari Mato toliko srdio. Stanko pak, čim ga je vidio, zaljubio se u nj, kao djevojka kakva. Nije smio da ga pred starcem brani i zato nije odgovorio ništa.

— Penjati se na konju, bez puta, k Srgju... slomiti konja i sebi ruku — to je junaštvo! Dakako, gospojice moja, junaštvo! U ono bi doba take strpali u Bokar, pa i sada... jer ima li igdje u Gradu, ne velim takog, već barem slična mladića? A naše se djevojčice za njim mame, pa eto se mami i ona... moja kći... pfuj!

Stanko je mirno gledao srdita starca i nije mu bilo baš neugodno, što tako ruži Vlaha, i ako mu je želio dobro, jer mu je donekle zavidio na ljepoti, mladenačkoj obijesti i na zaljubljenim pogledima, kojima su ga dubrovačke djevojčice obasipale.

Radi toga samo potvrdi glavom Matine riječi, a u srcu je svome želio, da bude baš onaki, kakav je „Vlaho lijepi“ ili pak „Vlaho ludi“, kako su ga neki Dubrovčani zvali.

Sluškinja, krasna i mlada Konavoka, pronese kraj njih košić nekakva zelja k točku, što je šumio nedaleko, i dva tri goluba poletješe za njom. A u isti čas zabružiše iz kuće isprekidani glasovi klavira, kao da prsti na njemu traže ili se boje da pogode neku dobro znanu i milu pjesmu.

Starac se namršti, vidjelo se, hotice, mahne rukom, i ljupko zujanje umukne, kao na zapovijed.

Odozdo iz grada i s mora nije dopirao nikakav glas, a s tihog je neba svejednako sipala obilna svjetlost, mirno trepteći na pučini i prosipljući se medju rašćem i kućama na brijegu.

A stari Mato, kao da ga je ukrotilo ono par zvukova ispod prstiju njegove kćeri, poče i opet govoriti o istoj stvari, ali polakše i tiše, kao da ih ne bi želio prekidati, ako se i opet pojave.

— Ne razumijem, što mu treba obijesti i vratomije, kao da mu je omrzlo živjeti, te i poslije nego je ruku slomio kladiti se s Inglezima za takove stvari, koje ga mogu stajati života . . . ! Vidite, kako se može uživati u ovoj ljepoti i tišini i ne tražiti nesreće, kad je nema . . . još čovjeku, koji hoće da se ženi !

— Kad se oženi, bit će miran — izusti Stanko, samo da nešto reče.

— Jest — samo kad bi se našao koji ludjak, pa mu dao svoje dijete ! A on se ipak ne bi smirio . . . Nego se smirila ona nesretnica pod Boninovima, što se skončala radi njega !

Iza ovih riječi poče stari Mato soptati na nos i gužvati svoju kapu, da kako mu drago iskali svoj jad.

On je to govorio o Pavli Boničevoj, lijepoj djevojčici iz Grada, koja se predlanjske jeseni strmoglavila na Boninovu, jer ju ne htjede Vlaho lijepi. Tada svi graknuše na nj, ali on nije bio kriv. No nije ni ona. Zaljubila se u nj, a on u nju nije, i to je sve. A već tada je ova druga Pavle bila u njegovu srcu.

Stanko se sjeti onih dvaju vijenaca na dnu ponora, što ih je ugledao prvoga jutra na svom dolasku u Grad, i pomisli, da će onaj, što ga valovi već rastrgaše, biti Vlahove nesudjene ljubavi.

I onaj čas nije znao ni sam, koliko bi pregorio, da je on taj Vlaho, i nije se spomenuo Vilina vrela.

Već je poznavao i prošlost Vlahovu donekle, jer ne bijaše čeljadeta u Gradu, koje ne bi znalo pri-

povijedati štogod o njemu : bio je ljubimac sviiju, koji vole ljepotu, radost i smijeh.

Kućom se zvao Bogdan i rodio se negdje na pučini, kad mu se majka s ocem iz Carigrada vraćala. A iz Dubrovnika bio mu i otac i majka, samo što su tamo imali trgovinu neku i stekli prilično. Onda je otac htio, da nastave trgovanje u zavičaju i da mu se prvo, dugo očekivano dijete, rodi u djedovskoj kući.

Ali majka rodi na putu i odmah umre. Ukopaju je negdje u Grčkoj — i mnogo brige preturi otac, dokle ga odgoji.

Mali Vlaho postade dječak neobično krepak i lijep, ali tako neobuzdane čudi, da je još kao dijete cio Grad nagonio u čudo. Nije htio da znade ni za savjet, a kamoli zapovijed, pa u svakoj školi najgori u vladanju, ali u nauku prvi.

I srca je bio meka, ali samo onda, kad bi ga milovali ili molili za štogod. Otac ga je silno ljubio, pa mu ispunjao želje redom, a kadgod se i dičio njegovim ludorijama, koje su bile nebrojene i nikad čuvene u Gradu. A mladić nije hotice škodio nikom, nego je onako od objesti počinjao vratolomije, i sve zato, što je ljubio život i svijet, pa mu nikad dosta vilovanja i užitka.

Mlada se Konavoka vraćala od točka s istim putacom i opranim zeljem, prigibljajući se lagano gornjim tijelom, kad je bila pored njih. A golubovi su je slijedili nejednakim letom, lepršajući za njom, kao da bi htjeli sjesti i počinuti na njezinim pruženim rukama.

Stari se Bonić već počeo u sebi jediti i na Stanka, što muči, jer mu se nije dalo govoriti samu. Ali mu se usjekla u dušu njegova djetinja odanost, pa udivljenje za Dubrovnik, što je već od prvog dana opazio na njegovu licu. I držao je, da muči samo radi toga, što

misli na Madu ili što promišlja o njegovim dubokim riječima. Radi toga pogleda prijazno, kako je duboko spustio glavu i ne izreče prijekor, što ga je već bio šmislio.

Onda se i opet stade tužiti na svoju sudbu i novi Dubrovnik, te govoriti, kako bi želio, da brzo umre.

— Moje uspomene blijede, pa ne mogu više ni da u njima utjehe nadjem — rekao je ovaj put Stanku. Dok bi svojim vršnjacima kazao istu stvar na posve drugi način, pa ni njemu ni onima, što bi ga više puta čuli, nije se činio ni čudan ni smiješan taj način, kojim bi očitovao svoj jad. A ovo bi rekao ozbiljno i kao molitvu kaku, služeći se riječima starca, bogonosca Šimuna : — Sada otpusti s mirom slugu svojega, Gospode, po riječi svojoj; jer vidješe oči moje spasenje tvoje, koje si ugotovio pred licem naroda; vidjelo, da obasja neznabošce, i slavu naroda tvoga Izrailja.

I bogzna, kakvo je on sve značenje davao tim riječima i baš stoga ne htjede ponoviti pred Stankom ove simbolične stihove, jer je znao, da ih osim njegovih starih drugova ostali razumjeti ne mogu.

Morem će biti zastrujio nekakav vjetrić ili nastadoše druge struje na površju, jer su sada na njemu bile druge boje i drukčije je titralo svijetlo i uz obalu i na dalekoj pučini. Ni jedra ni dima na njemu ne bješe, pa se činilo još veličajnije i moćnije, kao da je odmahnuo sa svoga lica nametljive ljude.

I nesamo da je Stanko gledao s udivljenjem blistavu površinu, koja mu je svaki čas pokazivala nešto novo, već je i starom Matu učinila, da časom zaboravi na obijesnog Vlaha, što mu je zaludio kćer.

Negdje se, dolje na Pilama, začuje nejasna krika djece i kratki neugodni glasovi, kao od trublje auto-

mobila ili od glasa gusaka iz duboke izbe. U isti se čas otvori na gornjem spratu prozor od Pavline sobe, a stari Mato pogleda gore, pak u Stanka :

— Sve da crkne i da leti više, nego što leti — dok ne promijeni pamet, moja su mu zatvorena vrata ! . . . A Vi izvršite, što ste naumili, kad već ne pristajete na ono, što Vam rekoh . . . i neka Vas blagoslovi dobri Bog. A on neka gleda . . . i neka vidi, kako se bez pameti i s prkosom uza sav novac i sa svim ludovanjem ne može ništa.

Pak natuče kapu duboko na glavu, kao da zadnju presudu izriče i želi, da baš time završi ovaj sastanak.

Stanko se nasmiješi radosno, jer se ponosio, što nije htio primiti Matovu ponudu, da se nastani u njegovoj kući i uzme je kao svoju. Kad mu je otac Madin ljubezno ponudio svoj dom, on još ljubeznije zahvali i preko Vlaha stade ugovarati sa vlasteoskom porodicom Sadi, da kupi u nje dvorac u Rijeci sa vrtlima i cijelom baštinom okolo.

I ocu se Madinu milila u srcu odluka njegova, jer je častio mladiće, što žele imati svoje ognjište, i ako nije znao, što će biti kasnije s njegovim, kad umre.

Čekali su samo Madu, da dodje, da ih zaruče, pa da i ona pristane na kupnju toga dvorca, jer ga Stanko i uzimlje samo radi nje. A na proljeće već bi mogli proslaviti vjenčanje u vlastitom domu.

Čim je Stanko ugledao one samotne dvore u Rijeci, učiniše mu se prekrasni baš zato, što su zapušteni bili i jer nadje u njima toliko one romantične ljepote, o kojoj je snivala i dosad njegova duša. A kad je doznao, da se prodaje, obveseli se vrlo, te odluči da ga kupi za sebe i Madu, pa da se nikad više ne odijeli od toga divotnoga kraja. To više, što je cijena bila

daleko ispod prave vrijednosti onoga imanja, jer su se vlasnici selili radi bolesti glavara obitelji u Grad, gdje su i kuću novu kupili, a i drugih su dvoraca imali po nekadanjoj dubrovačkoj državi. Ali im je ipak trebalo nabrzo novaca, a te je Stanko imao odmah gotove, što drugi kupci nijesu.

I sada stade on govoriti starome Mati, što sve misli učiniti od preostalog blaga, kad kupi Sadijevo imanje u Rijeci, a preostajalo mu još vrlo mnogo.

— Onakih lovorovih šumica, onakog jezerca i vidika s trijema na rijeku nema nijedan dubrovački dvorac — veli radosno Stanko. A popravljati ne ću ništa, što ne bude od prijeke potrebe... Pa ni proljeće nije baš tako daleko i kako će istom tada biti ondje...!

Stari Mato odgovori teško ustajući, no ipak sa smiješkom :

— Eto tebi i Madi... Vi raspravite o tome — ja ne znam ništa, ne znam ništa... A ona evo može doći već sutra — pa činite, kako znate! Na meni je sada red da opočinem... A ti hajde ili ostani : eno ti Pavle gore, samo Vlaha ne spominji... ne spominji... i manje hajde s njim... jer ćeš mi omrznuti i ti! Zbogom! — — — — —

No te iste večeri bio je Stanko s Vlahom u Gružu i vraćao se s njime pješke u Grad.

Nebo je ostalo jednako vedro i more tiho, a miran vazduh samo toliko hladan, da osvježi i uzbudi zdrave i mlade ljude.

Išli su pustom obalom i gledali tihi i mračni od čempresa Lapad, a više njega jasno, zvjezdano nebo. Gore je Petka stršila mirno uvis sa svojim tamnim

borima, a niže iz tmine medju nijemim vilama pokojnih Gospara virile su rijetke svjetiljke, prosipljući uzalud okolo sebe žutkasto svijetlo.

I brodovi su po mirnoj luci snivali, te se činili viši, i onako zbijeni u tmmini, kao da nijesu oni sadašnjeg naraštaja, što mirno prevaža obične stvari, već kao da čekaju u potaji, da zaplove u noćnu bitku, radi čije ljubavi ili radi zavičaja njihova, slave.

Pa i ako je more tiho bilo, tu i tamo zlatni i rumeni pramovi svijetla s obale titrali su nemirno na glatku površju : rekao bi, da i taj mali zaton hoće pokazati, kako i u tišini osjeća vječni nemir velike vode, što obuhvata zemlju.

Išli su i mučali obojica, slušajući samo zveket svojih koraka po tvrdim kamenim pločama : Stanko tonući u zakutke mračne i prisluškujući daške prošlih vremena, a Vlaho misleći o radostima, što su ga čekale te večeri i drugog dana.

Bio je samo malo viši od Stanka, ali mnogo krepčiji, pa skladan i lijep, i svaka je kretnja njegova harmonična i čila. Ali odlučnost ujedno i spokojstvo na njegovu i onako krasnom licu činili su ga još više simpatičnim. A kad bi progovorio, postao bi u srcu drag i onima, što su govorili, da ga mrze : tako je bio zvonak i mio njegov glas. Samo što se ne bi uvijek svidjao smiješak u njega, jer bi često iz toga smiješka virilo nešto podrugljivo, a kadikad i zlokobno, pa bi ga se stao bojati i onaj, što mu nije kriv.

Kad su im koraci u tišini zatutnjili još jače ispod svoda t a r a c e Sorgove, Stanko malo uspredne i obazre se na Lapad i uvalu Mihajla, pa kad ugleda onu spokojnu tminu i još crnije hrpe čempresa, uzdahne duboko.

A Vlaho mu poče govoriti o svome novome konju, kako se plaši, kad prolazi s njime ispod toga staroga svoda, što zaječi na svaki topot.

Išli su dalje i starim putem, pa se zaustavili malo na Boninovu, da vide tamnu pučinu. I Stanko se namjesti, da čeka, hoće li Vlaho pogledati dolje u ponor i hoće li reći što. Ali je Vlaho već počeo gledati na onu stranu, gdje je bio Kono i Pavlina kuća, a pokojne Pavle ne će se biti sjetio.

Ali Stanko nije odolio, već pogleda u dubinu i reče:

— Zar se zbilja ne makne u tebi ništa, kad prodješ ovuda ?

— Bi prije malo, i ako nijesam kriv, ali sada . . . Pa što misliš, da je to bogzna kakvo junaštvo skočiti odavle . . .

— Kako da nije junaštvo ? A ona ljubav . . . zar ništa nije ?

— Ja bih skočio i bez ljubavi . . . samo onako . . . da ti pokažem, kako se tu ne će tko zna što ! Hoćeš li vidjeti ?

I kad ga je Stanko počeo svom snagom vući sa zidića, stade se Vlaho tako srdačno smijati prestrašenom Stanku, da se nasmiješio i on, ali ga je ipak nešto zazeblo u duši, i Vlaho mu onaj čas nije bio više drag kao prije.

Pa silazeći kroz tihe vrtove Pila prema Gradu, reče Vlaho opet :

— I zbilja bih skočio — onako za ništa . . . ali bilo bi sad zbilja ludo, kad će domalo Pavle biti moja. Sad vrijedi, da se požive još nešto !

— Domalo ? . . . Kasno ili nikad, mislim ja ! Mato se i danas radi tebe srdio jako, pa veli, da o Pavli i ne misliš, dok ne promijeniš pamet.

— Ja pamet ? ... Zaista nemam razloga mijenjati svoje pameti ni s kim, ali će on promijeniti svoju, i Pavle će biti moja, možda i prije negoli ti uzmeš Madu !

Stanko se čudio, kako to on čvrsto i s posmijehom govori. No kad ga je pogledao i vidio na njegovu lijepom licu odlučnost i radostan mir, već je i sam vjerovao, da će biti onako, kao što kaže. Pak da još bolje sazna, kako baš misli, zastade kod svjetiljke na uglu i zapita:

— Možda i bude tako ... Ali ako možeš trpjeti, a da se ne sastaješ s njome, i kako ? ...

— Ne sastajem ? ... Ta ja ću i večeras biti s njome u d ž a r d i n u njihovu ili dolje u prizemlju, ako joj hladno bude, i ja nje nijesam željan, kako ti misliš Zar kao ti Made ?

— Ti se nje sjećaš dobro ? Bit ćeš se družio s njom, dok je još bila dijete ?

Vlaho ne odgovori, kao da i ne ču, što reče, već korači dalje i zapjeva pod glas :

„Ve una piccola giardiniera, chiamata Concettela.”

Stanko je već čuo, kako je u njega divan glas, ali je ipak zadržtao, kad je oćutio u njemu toliko miline i strasti skupa.

„Ella possiede un piccolo giardinetto,
Ove fiorisce la rosamarina ...
Concettela, ascoltami, non venire,
A svegliarmi cosi di buon mattino !”

To je bila neka čudna melodija i slične Stanko nije nikada čuo. Ali je ćutio, da taki napjevi niću samo na žarkom jugu, gdje lako radi ljubavi zabljesnu noži i često smrtni hropot zamijeni taku pjesmu.

A Vlaho, kao opojen i sam ljepotom melodije i svoga glasa, uspori korake, ali svejednako strasno

i tiho izvijaše pjesmu ljubavi, zadojenu žestokim mirisima južnoga cvijeća, kad u nj pripeče sunce :

„A vederti con le tue guancie di foglie di rosa,
Con i tuoi occhi che hai rubati alla notte,
Io potrei credere che il mio sogno . .
Non e bene ancor terminato . . .
Concettela, ascoltami, non venire
A risvegliarmi di cosi buon mattino !

Stanko je slabo razumio talijanski, ali ga ipak zanesoš e one riječi u pjesmi, pa zaželi, da je čuje svu.

Sjeli su na ogradu mosta pred starim gradskim vratima i kao da je sve drukčije postalo okolo njih, radi noćnoga šapata i te pjesme.

Više njih je stršila, gore visoko k nebu, crna kula Minčeta, još sva u mraku, ali je dolje Lovrijenac, dižući se kraj pučine, već zaronio svojim vrhom u blijedo mjesečevo svijetlo. Ono se tihano prosipalo odozgo više Srgja, na jedva namreškano more, čiji se žamor slabo čuo od šuma krošanja, što su se lagano njihale u opkopu pod bedemima.

Vlaho je znao, zašto je Stanko sio kod njega mučke, i opazio, kako nestrpljivo čeka, te proslijedi nešto jače s istom pjesmom :

„Perche vedendoti entrare nella mia povera cameretta
Io credo che vi entra l'aurora ;
E come apro le pupile alla luce
Potrei aprire a te le mie braccia . .
Ed allora ti darei piu baci che il cielo non ha stelle . . .
Ascoltami, Concettela, non venire
A risvegliarmi di cosi buon mattino !

Njegov je glas bio tako mek, a ujedno pun sile i strasti, da Stanko nije pohvalio ni pjesme ni njegova glasa, već je zaronio cijelom dušom u carstvo neke

poezije čudne i ljubavi strasne, koja je otvarala pred njim svoje vrtoglave dubine.

No kao da se i Vlaho zamislio u nešto, i Stanko ga zapita istom kasnije, kad su prolazili kroz crne utvrde medju gradskim vratima :

— A odakle tebi ona pjesma ?

— Čuo sam je u Napulju toliko puta, ali je treba čuti u onom dijalektu, u onom zalivu i od onakog zbora . . .

— Ti si bio i u Napulju !

— Da, i malo što se nijesam oženio ondje.

Stanko nije htio pitati dalje, već je želio da od njega ode što prije.

I otišao je duboko zamišljen, i sve s onom pjesmom u duši, preko osvijetljene p l a c e, pa uz tamnu ulicu na stepenice u svoj stan. I gledao je dugo s visokog prozora, kako mjesečina sve više poplavljuje tihi i mrki grad.

Gore je na Konalu bilo još sve tamno, samo se gdje koji prozor rumenio od svjetiljaka, što su gorjele unutra. Ali je velika Matina kuća bila u tvrdom mraku i gaju visokih drveta.

Stanko pokuša ponoviti melodiju večerašnje Vlahove pjesme, i zbilja je nadje, ali to nije bila ni izdaleka ona topla i strasna pjesma. Njemu se činilo, da se onakom pjesmom mogu otvoriti svaka djevojačka vrata, i kao da ondje više Gospe već čuje, kako se tiho otvara d ž a r d i n, samo da ne zazveči zvonce, što se zaplelo u lozu više praga.

I sad mu je bilo teško, što amo dolazi Made, jer je mislio, da on ovdje ne će više biti za nju onaj, koji je bio u Ljubeću.

Pokuša zapjevati i opet, no tada mu pade na um čudna melodija, što ju je Pavle tražila na klaviru i našla, i sjeti se, da je to baš ona, koju je Vlaho pjevao večeras.

X.

Očekivani brzojav napokon stiže. Made je s majkom dolazila u jutro rano. I bit će, da su se veselile jako, jer nijesu mogle ni brzojaviti bez mnogo usklika i pozdrava.

Stanko nije znao, što čini, ni kako da ispuni vrijeme do sutra, te zadje po dućanima, kupujući sve novo na se. No kad je opazio, kako mu je istom kupljeno odijelo ukočeno i nespretno, skine ga, te obuče i opet jedno od nošenih.

Svaki bi čas otrčao na Kono k Mati i Pavli, pa kad bi vidio, da su uzbudjeni i oni, rekao bi im po koju ljubeznu riječ, kao da zahvaljuje, što se njegovoj Madi vesele. Silno je želio, da poviri i u sobicu, što je pripraviše za nju, ali radi stida nije, već bi otišao, pogledajući iz d ž a r d i n a na prozor one sobe. Bio je i u crkvi već dvaput : ni da moli ni da zahvali, već samo onako, da umiri svoj nemir. Uputio se pače i u Grušku luku samo zato, što će ondje sutra u jutro ona doći, no to mu se učini zbilja smiješno, i ne ode.

Mislio je potražiti Vlaha, s kim bi mu vrijeme najbrže prošlo, ali je htio, da ne dozna za dolazak Madin, želeći, da na sastanku samo domaći budu. Pače, da je pričekao sam — i to je htio — ali promisli, kako to ne bi bilo lijepo i da je nemoguć taki sastanak.

Medju susret njihov utisla se još jedna večer i cijela noć, no znao je odonda, kad se iz Sabljara vraćao u Ljubeč, kako bi uzalud bilo, da legne rano.

I ako se toliko veselio dolasku Madinu, nije se mogao oteti nekoj bojazni čudnoj i drugom nemiru, sasvim različnu od onoga, što se javljao od duga vremena, neispunjena ničim.

Večeri u Dubrovniku bijahu Stanku uvijek tužne, kad bi ostao sam, i prvim sumrakom uvlačile se u njegovu dušu turobne i teške misli. Tako je bilo i ovaj put, no da ih se otrese, ode na Gradac, gdje je zelenila i vazduha dosta, pa svijetla sa zapada do kasnih doba.

Odatle se vidjela čitava pučina i kako ona prima sunce u svoj zagrljaj, pa vječno milovanje zemlje i mora na onoj mirisnoj obali.

Pred njegovim očima ljubile su se ovdje i mrtve stvari : valovi sa klisurama, vjetrići sa drvetima, mjesec sa crnim kulama, i sunce cjelivalo je sve njih. A nije znao, da se stoga i šulja tuga u njegovo srce, jer je čutio, da je ta ljubav vječna, te da će se nastaviti i kad njega više ne bude. Pa će se ljubovnici sastajati ovdje i onda, kad on ostari i oči mu usnu.

Sa Gradca jo doista bio krasan vidik i budio tisuće osjećaja i misli, no zamalo navriješe u njegovu uznemirenu svijest samo one o Madi, pa sve nevesele i čudne.

Znao je, kako će ona, kad dodje, biti na svojoj zemlji, u svojoj kući i među svojim, dok je njemu nestajalo i zemlje i zraka, te pouzdanja u samoga sebe.

Kad su oboje bili na tudjem, imao je veselja te snage, da bude vodič, zaštitnik i branitelj njezin. Ali sada su svi oni stali čvršće na onom tlu nego on, i nikome od njega potrebe nije bilo.

Sve se zapadno nebo ogrnulo u grimiz i zlato, jer sunce baš sada ondje utonu i pučina postade još golemija, što na njoj ne bijaše maloprijašnjeg sjaja, koji je branio, da se pregleda. A ljepota neba i veličine

mora omami Stanka, i činilo mu se, da je sam samcat negdje izmedju njih.

Osjećao je, kako bi se umirio i bio sretan, kad bi imao kakav takav kutić na zemlji, a koji bi mu bio, što onaj njima. Zaista ne bi promišljao ni časa, da li bi ostavio ovaj lijepi i čudesni kraj, već bi što brže zgrabio Madu i odveo je tamo na svoje i medju svoje, gdje bi ona tudjinka bila : imala samo njega i samo njegovu ljubav za okrilje. Ondje se ne bi strašio, da će njezinu dušu privlačiti stotinu stvari i otimati je njemu, niti da će roniti u prošlost, gdje njega nije bilo. Zaboravila bi brzo sve, što ovdje ljubi i gdje ne će nikad biti posve njegova, kao tamo, gdje bi joj on bio sva sreća. Tada bi joj pričao svoje djetinjske i mladenačke uspomene, gdje bi se zagrljeni našli . . . po brežuljcima, šumicama, u gudurama i starim kutima rodnoga doma. I sve bi te uspomene postale i njoj mile, jer su njegove i jer je žena za to, da ostavi i oca i mater svoju i podje za onim, što ga je odabrala. A ovdje sve protivno, sve drukčije . . .

Nebo i more potamniše, maleno zvono sa crkvice na Dančama zazvuči ljupko, pozivljući na molitvu i mir. Stanko ga je slušao nešto malo, pa kad zatutnjiše i druga zvona iz Grada, prekrsti se, ustade i stade moliti. A kad je svršio i oćutio, kako ga zahvaća milina i slazi k njemu utjeha neka, stade i sam da drugim razlozima tjera ona nemila čuvstva, što su se i protiv volje tiskala medju njegove radosne nade.

— A ne bi li ja mogao veseliti se njezinim uspomenama i uživati ljepote njezina zavičaja, kao što bi i ona mogla, da ga imam ?

To bih ja htio, da ona zavisi o meni i da bez mene ne može ništa, a to je nešto drugo, a ne ljubav . . . No

ja nju ipak ljubim neizmjereno, to znam, i baš radi ljubavi ćutim i želim onako . . .

Nu da se raduje njezinim uspomenama i njezinu uživanju u onome, s čime on nije ni u kakvoj svezi, ne mogaše ni da zamisli

Učinilo mu se napokon, da se već jednom bavio sličnim pitanjima, i čudio se, radi čega je i dosad imao take misli.

Ali se spomene, kako je još davno promatrao nepoznatu švelju u nekakvoj radionici pri zemlji. Imala je veliku plavu kosu i krotke modre oči. Bila je jako zaokupljena svojim poslom i svim svojim bićem pokazivala, kako je spravna izvršiti sve, što joj se zapovjedi. I kako mu je onda sunula u glavu misao : Što, zar i ona nije č o v j e k, koji ima svoju volju i vlast, da upravlja sam sobom ?

Onda, kako ga je pogledala prestrašeno i pokorno kroz staklo, kao da je gotova dignuti se i na njegov poziv. Pa da mu se ova ideja učinila vrlo znamenita i nova, te kako je pohrlio kući s odlukom, da napiše o tome čitav roman. Ispisao je zbilja nekoliko stranica i na svoje veliko čudo opazi, da je i nehotice rekao baš protivno, nego što je htio. Osim toga bile su ondje tako duge rečenice, kojima bi na svršetku zaboravio ono, što se na početku reklo. Tako se svrši i ovaj posao, kao i drugi književni pokušaji njegovi u ono doba.

Napokon mu se učini najpametnija misao, da on to sve bez potrebe mašta; odobri sam sebi i počeo nastojati, da misli samo na ono, u što gleda.

Diže se i počeo hodati kamenitim Dančama, pogledajući na Grad i More, što su se već skrivali u tmini. Zatim hodaše okolo bedema, zagledajući se u

nejasne likove Sveca, uzidane tu i tamo po uglovim golemih zidova.

Različite stvari, što bi se pomaljale iz sumraka, zabavljale su ga i potiskivale prijašnje mu nemile osjećaje. I teško da bi se još povratio doma, kad ne bi bilo sutrašnjeg sastanka. A tako je želio počinuti, da u jutro bude veseo i bistar, i uputi se u svoj visoki stan „Ispod mira”.

Domaćica, kod koje stanovaše, bila je stara tepava gospodja, i u nje dvije takodjer neudane kćeri, koje su mu strašno dodijavale, ugađajući mu i nudeći ga uvijek s onim, što njemu nije bilo drago. I kad su ga god vidjele zabrinuta i tužna, varile mu nekakve trave, i to bi morao popiti na njihove oči.

Iz početka je mislio, da su to čari kakvi, ali kako su mu postajale svaki dan to mrže, prestao se bojati i napio se koji put.

I te večeri dočekaše ga s toplom večerom i lju-beznim pogledima, starih šarenih i ružnih očiju. Takovu je dočeku bio već obiknut, ali je srećom svaki put mogao da se i nasmije, što bi ga spasilo od upita i onoga napitka.

Kada je umoran od misli te hodanja bez cilja legao da zaspi i s nadom, kad bude uz Madu, da mu se ne će povraćati crne misli — opazi, da ne će zaspati. I sada mu dodje nova briga, ni izdaleka znamenita kao prve, ali tako jaka, da ga je mučila, koliko i one.

— Eno ja ne ću zaspati cijelu noć i ustat ću slab, blijed, sa vodnim očima i crnim kolobarima ispod njih; činit ću se stariji za deset godina: takova će me vidjeti Made, i u svom mjestu, gdje sve cvate i pjeva. A Vlaho će se eto naspavati i probuditi svjež i krepak kao uvijek, jer on čim legne, zaspi, i nikakove suvišne misli njega ne mute.

I Stanko je počeo misliti, kako će ga Made uporedjivati s drugima, i da će to biti samo na njegovu štetu. Jer je on eto bojažljiv, a drugi su odlučni, bezbrižni i šaljivi, što se djevojkama toliko mili. A bojažljive i sustegnute preziru, jer su i same take.

— Pa nema sumnje, da one uporedjuju, jer drukčije ne bi mogle birati, a da one biraju, to je prirodni zakon.

Tada mu pade na um doktor Mirko i njegove riječi u Ljubeću i primjeri iz prirodopisa : kako se među pticama i ribama mužjaci gizdaju ili šarama ili glasom. I onda, kao da zbilja čuje neku pjesmu, nejasnu i čudnu iz početka, a zatim sve jasniju i ljepšu. — Ta ovo je ona ista... i melodija i riječi : — *Ve una piccola giardiniera, chiamata Concettela...*

— Kako je lijepa : — *A vederti con le tue guancie di foglie di rosa!* ... — pa je htio da i on poprati, ali mu prodre iz grla nekakav sipljiv i ružan glas, kao da ga nešto duši i hvata za grlo.

To ga je već stao poklapati težak san, pa iza nekoliko nemirnih kretnja i uzdaha okrene se i zaspiti, jer sve nemile misli utonuše u tminu i ništa....

Pa i kad se probudio, ne bijaše ni traga sinoćnoj tjeskobi. Kao da je jarka svjetlost jutarnjeg sunca rastjerala i zadnje tragove tužnih misli : baš kao što diže i maglenu koprenu s vlažna polja i pretvori je u visoki, bjelkasti oblak, što ukrasuje nebo.

Sva mu se duša ispunila jasnim i veselim svjetlom i kao da je sve oko njega puno svećanih usklika: *Made dolazi!*

Zbog ranog sata i hladne jutarnje rose stari je Mato odlučio u kući pričekati ženu i kćer, a Pavle

i Stanko imali su se naći u crkvi „Male braće“ na misi, odakle će kočijom u Gruž.

Samo visoki dio Grada na zapadu „Ispod mira“ i daleko more bili su obasjani tracima sunca, a sve ostalo pokrivala su svojom sjenom bliza brda. No i tamo je bilo svijetlo i bistro, i svi zvukovi jasni : sve je okrijepio san i osvježilo jutro.

U crkvi je bilo ponešto mračno uza sav sjaj mnogih svijeća, pa bi Stanko jedva opazio Pavlu, kad ne bi ondje bilo tako malo svijeta.

Ona je prignute glave klečala tik oltara, s koga je sijedi fratar polaganom kretnjom davao zadnji blagoslov. A odmah iza nje Vlaho, ozbiljan, miran i kao da veli: Ne ću smetati nikome; vidite, kako i ja znam biti dobar.

A Stanku, nesamo što nije bilo žao, već se i obveselio, što će i Vlaho doći s njima, i kao da bez njega onaj susret ne bi bio toliko veseo i lijep.

Kad je dovršila misa, nasmiješiše se radosno svi troje, stisnuše srdačno i mučke Stankovu ruku, žureći se na Pile, jer je već bilo ponešto kasno.

Pavle se nemirno obazirala gore na Kono, koreći Vlaha, što ide s njima, premda se jasno vidjelo, kako se raduje, što je kod nje.

Stanko je znao, da se ona boji oca, a ponešto i majke, koja dolazi, no Vlaho je bezbrižno sio u kočiju prama njima, kao da i ne opaža njezina nemira i ne čuje, kako ga kori. Ta vidio je, što mu govori njezin smiješak i sjajni pogled.

— A što će reći majka, kad nas vidi skupa ? reče Pavle.

— Ništa ! Ona ni vidjeti ne će, da smo zajedno došli, a ja ću se stvoriti ondje kao slučajno, i pristupit ću, da ih pozdravim. Još će joj biti drago, vidjet ćeš !

— Ne misli, da je tako ! Kako ti brzo sve zaboravljaš i ne spominješ se, koliko smo oboje pretrpjeli od njih !

— Dakako, i zaboraviti se mora . . . kad treba. Ona dolazi vesela s Madom i još ću vas sve zamoliti, da me povežete u Grad. Malo će se začuditi i ništa više.

Pavle zamukne i umiri se, jer mu je vjerovala sve, što reče i jer je prekrasno bilo ono jutro.

Konji su grabili veselo uz brijeg, još malo ravnicom, i stadoše se spuštati niz Boninovo u Grušku uvalu.

I tu je uvalu već pozlatilo sunce, a šuma sa strana široke ceste mirisala je borovinom te nagnjilim suvarcima i lišćem, što je prošle jeseni posulo zemlju. Prolaznika još nije bilo, pa su golim granama velikog drveća kraj puta te medju zelenim lovorom i borima skakutale i proljetale ptičice, njišući se i cvrkućući. A kada stigoše pod brijeg, nestade šume, ali se ukaza sjajna površina tihog zaliva i jutro im postade još svečanije i ljepše.

Na obali se okupilo dosta svijeta i sve je mučalo, jer je bijeli parobrod već ulazio u luku, pa su gledali, kako se tiho skliže po glatkoj površini mora. Na njemu se nije mogao raspoznati još nitko, ali je ipak Stanku počelo nemirno udarati srce i mnogi su već držali rupce, da mašu na pozdrav.

Parobrod zašumi, zapjeni morem i stade se okretati, da pristane. Sada je bio obrnut kljunom prama njima i nije se vidjelo pogotovo nikoga, ali kako se primicao sve bliže i bliže, pokazujući sve više boka, počеше razabirati i pojedinu čeljad na palubi.

Najednom opaziše jasno Maru i Madu, gdje mašu rupcima. Stara bi jedared zamahnula, pak odmah prinijela k očima maramu, kao što je običavala u

sličnim prigodama uvijek. A Made je stajala uspravno na nekakvu podnožju kod nje, baš kao da želi istaknuti svoj vitki i skladni struk ispod ogrnute kabanice. No Stanko je znao, da je ona i bez toga lijepa, jer eto se vide i prekrasna usta, ona ista, što ih je vidio kod potoka u Ljubeću, pa tamne, valovite kose i tanke ruke sa gipkim kretnjama, koje znadu zagrliti kao ni koje druge. A sve to zaista nije ona željela pokazati ondje, a ne može sakriti svojih ljepota, sve kad bi htjela.

Stanko pogleda u Vlaha i u Pavlu, da vidi, jesu li uzbudjeni i oni: Pavle je s očima punim suza promatrala Madu, a katkad bi pogledala i u majku, a Vlaho je stajao podalje pozdravljajući kapetana, miran, veseo i lijep, kao uvijek. Novo jahaće odijelo od debela sukna, bez kaputa, u čizmama i sportskoj kapi, pristajalo mu neobično lijepo baš zato, što nije mislio o tome ili se pričinjao, da ne haje.

Napokon spustiše most i Made s majkom sidje na kraj. Ona je to jutro bila središte njihove pažnje i njihove ljubavi, jer im se činilo, da je uskrsla od mrtvih i došla ovamo samo po čudu. Osim toga i sam uzrok njezine bolesti, junaštvo radi ljubavi, pa mladost i ljepota privlačili su okolo nje i drugog svijeta, kojemu je bila poznata ona i ono, što je učinila.

Bolesti se na njoj nije opazalo ni traga, samo što je bila ponešto blijeda, valjda od putovanja, nemira i nesna, ali se činila baš zato zanimljiva i više ljupka. I Stanko sada oćuti vanredni ponos u sebi, što ta mila djevojčica pripada njemu i što eto i oni znadu, kako radi svoje velike ljubavi prama njemu nije štedila života.

Pavle najprva priskoči k njoj, zagrli je, izljubi i podje k majci, a Stanko radi pristojnosti oklijevaše

malo, no Made poleti sama k njemu, te ga zagrljivatreno i brzo, kako to čine djeca, kad pred koga istrče.

Stanko joj uzvрати zagrljaj, ganut i potresen, a ona, kao da se malo zastidjela od svijeta, što se okupio iza njih, pa odstupi korak, dva, svejednako ga gledajući zaljubljenim očima.

Stanko je drhtao od dodira onoga gipkog, mladog tijela i šuštanja lake, tamne kabanice na njemu, te je i zaboravio, da je na Gruškoj obali. Njemu se činilo, da je u jednom od onih začaranih mjesta, što bi ih slikao u duši za sebe i Madu, i daleko od svega, što sliči svagdanjoj zbilji.

I prene se istom onda, kad je Vlaho pristupio k njoj, srdačno joj pružio ruku i nasmiješio se veselo, rekavši joj nekoliko po svoj prilici ljubeznih riječi. To ga nije začudilo, ali pogleda bolje u Madu i opazi, da je pocrvenila kao mak, a onda i opet postala blijeda kao prije : nešto mu u prsima uskipi, te oćuti plamen i na svom licu.

Vlaho se približi jednako odlučno i k staroj Mari, pa se pokloni i njoj, ali joj ne pruži ruke, kao ni ona njemu. No ipak zamoli je, neka bi mu dopustila sjesti do Grada s njima.

Stara se najprije začudila i mučke gledala koju sekundu, onda pristala i požalila, što mora ponuditi mjesto uz kočijaša, i podje, da se postara za prtljagu.

— Zaboravljaš, kako sam morala dvije godine stati u progonstvu radi tvoje nametljivosti — reče Pavle, gledajući u Vlaha tako, da njezine riječi nijesu nimalo sličile na ukor.

— A ja sam držao riječ i nijesam pošao za tobom. Ali ovdje —

Uto se starica povrati, a Made se privije i opet uz Stanka. On joj odvrati stisak ruke, ali ne reče ništa, jer mu se činilo, da se dogodilo nešto važno, što je odavna slutio. No taj čas nije imao kada, da po svojoj navadi dube i misli o tome, jer je, dok su se smještali, trebalo pitati, odgovarati, postarati se za to i ono, i sabrati misli, jer je bio rastresen više nego prije.

A zimsko je sunce spokojno i veselo obasjavalo i Gruž i Lapad i more, što je titralo odrazujući njegove sjajne i tople zrake, kao da je proljeće.

Vlaho se vozio s njima sve do na Pile i svedjer okrenut pripovijedao Madi različite smiješne zgode, što su se dogodile, otkada nje nije bilo amo. Nu ona, kao da je izbjegavala njegov pogled, i nije mu odgovarala ništa, već se neprestano izvjedljivo okretala amo tamo, da sve vidi. A pogledala je i u smrknutog Stanka jedva čekajući, da se nadju sami, da ga izljubi, a i upita, zašto je taki.

No on je i radi toga bio uzbudjen, jer mu se činilo, da je u njezinu vladanju nešto neprirodno, kad eto izbjegava i pogled i riječi Vlahove, a svakako radi nekog razloga. Pogledao je koji put i u Pavlu, da vidi, opaža li ona što, ali je Pavle bila bezbrižna i vesela, otkad je vidjela, da joj se majka ne srdi na Vlaha.

Made je taka bila, što joj je Vlaho govorio „ti“, i vladao se prama njoj kao da su bogzna što doživjeli skupa. A jedva se sjećala, kako se nekad šuljao oko džardina i donosio joj slatkiša, da njegov listić preda sestri.

Osim toga gledao ju je nekako čudno i ravno u oči, pa se bojala, da sve to Stanku ne bude ugodno, i smućivala se sve više. Pa i zato, što joj se Vlaho učinio zbilja vrlo lijep mladić, ali jako nametljiv i

nepromišljen u svom vladanju prama djevojčicama. I predala je, da ne učini ili ne reče štogod preko mjere. No i radi sestre nije joj bilo drago, što je taki, pa je htjela, da se vlada prama njemu kao budućoj svojbini. Ali ne mogaše da pogodi pravog načina, te izbjegavaše razgovor s njime, stišćući Stankovu ruku, da mu pokaže svoju odanost.

No njega se i to neugodno taklo i nije mu išao s pameti onaj plamen uz njezino lice na susretu s Vlahom. I postajale sve mračniji i nemirniji.

Taj nemir njegov zarazi i Madu, a to su osjećali oboje, i bilo im je teško naći, što bi rekli jedno drugome.

Ostali su mirno i veselo uživali zbog nemira njihova, jer su mislili, da baš taki moraju biti zaljubljenici iza duga rastanka. — — — — —

Kad se rastadoše s Vlahom, Stanku odlane nešto i sve malo pomalo iščezavaše njegova tjeskoba. I ona pregrada, što se počela dizati među njima, raspline se kao san.

A to oćuti i Made, i videći, kako joj se raduje i kako je ljubi, dade oduška onome plamu, koji je toliko vremena morao samo tinjati. I njezino milovanje postade žarče i drukčije, negoli je bilo u Ljubeću.

Tako se nastavljalo s dana u dan, i kao da obnevidješe od ljubavi, a smetao im nije nitko. Samo što se pobojaše kadgod i skrovito od toga, da se ne bi povratila neprijatna čustva onoga prvog jutra — i pomljivo su sakrivali jedno pred drugim, da su ih imali ikad, pa govora o tome nije bilo među njima.

Stanko se korio u sebi, kako je mogao dopustiti onim osjećajima, da zavladaju s njime, i nastojao je, da ih zaboravi. Pače je želio, neka se i opet sastanu

s Vlahom, stalan, da se ne će obnoviti ni Madino rumenilo ni njegove sumnje. Smišljao je pače, kako bi protumačio onaj pojav i tako da ga izbriše : — Ta Made je bolesna bila, pretrpjela je i u duši mnogo toga, pa se njezini živci još ne upokojiše, a svaki nenadani susret mora da jako osjeti, isto kao i nenadan prasak. Onda je mislio, kako je nemoguće, da ona — poslije „Vilina vrela” — ljubi koga drugog osim njega — i na tu misao zakipjelo je od radosti sve u njemu.

Cjelivao je Madu i htio, da mu pripovijeda „kako je ono bilo”, nu ona ne htjede nipošto, kao ni na prijašnje molbe, već bi se ovila oko njega, samo da ne može vidjeti njezino lice, i molila ga, da je o tom više ne pita.

I svakiput, kad bi mu došla napast, da se dotakne njezinih prsiju, uklonio bi brzo ruku, kao da je vilina voda posvetila tajnovitost onoga čarobnog mjesta.

XI.

Na 19. marta, kad je vlastelin Sadi slavio imendan svoga najstarijega sina Josipa, pozvao je obitelj Bonića i Stanka na gozbu u Rijeku.

Nekoliko dana prije proslaviše zaruke Madine, na kojima se dogodi nešto čudno i nenadano starome Mati.

Kad je on najviše bio razdragan i kad opaziše, kako ne može progovoriti ni riječi, a da ne propлаče od ganuća, pristupe nenadno k njemu Made, Stanko i Pavle, i zamoliše ga, neka se barem pomiri s Vlahom. A istom kasnije, ako se Vlaho pokaže dostojan njegove ljubavi . . . Starac pristane to više, što već odavna nije čuo, da bi Vlaho učinio ludoriju kaku i što je bio onaj čas taki, da nije mogao odbiti ničije molbe.

I poslaše odmah po nj, da se proveseli zajedno s njima, i to je bilo prvi put iza onoga jutra, što se Made opet sastala s Vlahom. No kad je opazila, kako je Stanko pomnjivo gleda, što će ona, kad on udje, zacrvenila se i taj put. I ponoviše se ista čustva i isti nemir u obojega, kao i onoga jutra.

Stanka je znao, koliko ga Made ljubi, pa i to, kako nije moguće, da se na prvi pogled zaljubila u Vlaha, te da ni prvo nije ništa bilo. Ali ipak . . . Želio je doći na kraj ovoj neobičnoj pojavi i htjede je opaziti u što više slučajeva, kako bi napokon našao razlog, ma kakav on bio.

A Made je opazala, da Stanko traži navlaš, kako bi udesio njihov susret, i znala je zašto. Pa kad bi vidjela, kako pomnjivo i uprto motri njezino lice i nemirno čeka, hoće li opaziti što, od samoga straha da pocrveni, zacrvenila bi se zbilja.

— Barem da mi štogod reče, ja bih mu, čini mi se, mogla protumačiti sve, ali kad bih ja prva počela govoriti o tome, učinila bih još gore — mislila je Made u sebi tužno.

Stanko joj zbilja ne reče nikad ništa, već ju je gledao pitajući i ukorno, a ona je samo smeteno stajala pred njim ne znajući, što da učini. Čudila se sama sebi, što je postala taka, kad je prije bila bezbrižna i vesela, i smela se nije nikad. Ali otkad je preboljela, stala se bojati nenadnih slučajeva i sviju mladih ljudi osim Stanka . . . A sad se počela bojati i njega, kad bi u nju upr'o svoj ukorni pogled, jer je pred njegovim očima bila kriva.

Iza svakog novog slučaja Stanko bi prekapao različite romane i domalo našao mjesto, gdje se opisuje, kako se nekakva djevojka zacrvenila, kad je

ugledala mladića, što ga ljubi. I takova bi joj mjesta pročitao na glas, gledajući je pomnjivo i ne veleći ništa. A ona bi pocrvenila i tada, i stala govoriti o čemu drugom, ali bi zamukla brzo i više puta zaželjela, da je nema na svijetu.

Zadubljivala se i sama u vlastitu dušu i počela ispitivati, zašto se pred Vlahom rumeni, ako je i Stanko ondje, pa je gleda. Jer jednoč je susrela Vlaha nasamu, ali ni nemira ni plamena uz lice oćutila nije. Pak sve ovo puta znala je, zašto — ali onaj prvi?

Sjećala se, kako je bila nemirna, čim se uputila kući i tijekom putovanja svega, misleći samo na Stanka. Željela je, da u prvom času dolaska vidi samo njega, i činilo joj se, da će biti samo s njime, kao i u Ljubeću. Pa kad je ugledala Vlaha, onako pristala, gdje naglo pristupa k njoj i veli: — „Nu, tebe je bolest poljepšala — i — dobro mi došla!” — oćutila je, kako joj je zašumjelo u ušima, pa vrućinu u licu, i pobojala se prvi put, kao da je u samoći i nenadano ugledala neznana čovjeka. Stoga se onda i privila k Stanku, i opet zaželjela, da taj čas ne vidi nikoga osim njega.

... I tako su im prolazili dani, sad u ljubavi, sad u pritajanoj duševnoj borbi, no svako od njih htjelo je, da se utješi na svoj način.

— Ta ovo će meni proći i proći će medju nama ovi jadi. Ja ću se ojačati i bit ću, kao što sam i prije bila, pa će nestati ove muke — govorila je u sebi Made. A Stanko se kao i prije tješio, da je onako, kao što je zbilja i bilo, nu odmah zatim bi mu i samo došlo na um pitanje: — A zašto baš pocrveni, kad vidi njega, a radi drugoga nikad?

No da jasno i bistro reče Madi, što mu je na duši, niti bi znao niti mogao reći za cio svijet, jer je mislio ovako : kad bih ja njojzi rekao, kako mislim, da joj je Vlaho drag, pa bila to istina ili laž, raskinulo bi se medju našim dušama zauvijek. No ako zbilja nije istina, što sumnjam, kao što i nije, kakvu bih joj samo nesreću i nepravdu učinio ! Dakle ništa, već čekaj i pazi ! . . . Da — čekaj i pazi — rekao mi je i doktor Mirko one večeri kod Lasića u Ljubeću.

. . . Na 19. marta, kad su bili pozvani na imendan u Rijeku, imao se tamo potpisati i ugovor o kupnji imanja i dvorca te izbrojiti novac. Stari je gospodar poslao svoga odvjetnika, da ga zastupa, jer on nije mogao iz postelje u Gradu, premda je bio prekrasan dan.

Prošle je sedmice pala obilna i topla kiša, a zatim je svaki dan grijalo sunce, i svuda propupaše i procvjetaše rane voćke. Osobito bajami, kojih je svuda bilo mnogo, osuše se rumenilom živim. Pa kako su se širile njihove krošnje prama drugom zimzelenom i tamnom lišću, obronci u luci gruškoj i sve tamo uz Rijeku dobivali su neobičan vid.

U dvije niske, a široke kočije, što ih poslaše iz Sadijina dvorca po Boničeve, uputiše se toga dana kasno u jutro iz Grada put Rijeke. U prvoj se vozio stari bilježnik i Made na zadnjem, a odvjetnik i Stanko na prednjem sjedalu, a u drugoj Mato Bonić sa ženom i Pavlom, te još jedna djevojka, prijateljica njihova.

Sve su ženske bile neobično radosne i dozivale jedna drugu, spominjući kroz smijeh nekakve vesele i smiješne zgode, što im se desiše pod tim mjestima. A Stanko i Mato bili su zamišljeni i tmurni, oba radi istog razloga, i ako ne baš na isti način.

Bili su nezadovoljni i zabrinuti, što na tu slavu dolazi i Vlaho, kojega je pozvao svečar kao svoga najboljeg prijatelja, i što nijesu mogli zapriječiti, da bude tako.

Stari se Mato srdio, jer je mislio, da nijedno veselje ne može dobro svršiti, kad je ondje Vlaho, pa da će se dogoditi bilo što neugodno, a još više stoga, što je držao, kako će mu se rugati čeljad, da je morao dopustiti, neka mu Vlaho ljubi s kćeri, pa izmjenjuje s njome zabljubljene poglede pa riječi — i pred njim.

Stanko je bio tužan promišljajući, kako bi sada, kad su se ispunjale dvije njegove najljepše želje — da ima Madu i svoj stalni dom — mogao biti sretan, kad ne bi bilo one ružne misli, što ga peče. Sada je bio stalan, da je to strašno čuvstvo ljubomor, koji se pojavio baš onda, kad se najmanje nadao, da će oćutiti što slično. Ti su pak osjećaji bili još teži, što nije imao pravoga razloga, da sumnja ni da se muči, pače ni da pokaže svoju zlovolju.

A on eto nije mogao da se savlada i ponizivao se neprestano u Madinim očima i počeo se bojati, da će njezina ljubav postati manja, i onda bi moglo doći i zbilja do onoga, što sada misli, da bi moglo biti. Zato je odlučio, da će se toga dana i odsele uvijek suprezati što više može i biti onaki kao u Ljubeću, pa makar mu srce puklo.

Desilo se nekako, da nije mogao dići novac s banke do toga dana pred podne. No budući da je Stanko htio, da svakako podje u Rijeku sa Bonićevima skupa, a ne kasnije, udesi kod banke, neka Vlaho uzme i donese novac tamo. A svega je imao dati Sadijevima onaj dan osamdeset i osam tisuća kruna.

Vozili su se ispred zapuštenih vlasteoskih kuća, kojima su velika vrata i prozori ukrašeni kamenim

rezbarijama i grbovima, a sada su bili pretvoreni u nečije konjske štale. Među sjedalima i stupovima u dvorištu i predvorju pušile se sveže hrpe gnoja, a naplak uvele paome tužno su prislonile glavu uz razvaljene prozore, kao da vire unutra i vide puste sobe sa isplavljenim slikarijama.

Kad zaokrenuše u Rijeku, cijela je desna strana doline bila još u sjeni, ali se lijeva pravo žarila od sile svijetla, što ga je sunce s istoka sipalo na nju.

Pogled je bio tako krasan, da su svi zamukli i zaboravili svoje prijašnje misli, te mučke promatrali tihu vodu, s jedne strane tamno-modru, a s druge srebrena sjaja, pa visoke bregove i seoska naselja gore visoko, a dolje uz vodu čvrsto pozatvarane vlasteoske kuće u gustim vrtlima, koje kao da su zatvorile oči od prejakoga svijetla.

I kočijaši zatakoše bičeve u stalke, pa stadoše voziti korakom po ravnici, kao da su o nečemu mislili i oni.

Kraj puta s desne prislonio se uz brijeg krasan i dobro sačuvan dvorac sa golemim visokim prozorima, — pače dva dvorca spojena perivojem i ogradom od gvozdenih rešetaka. Vidjelo se, da je to davni d'žardin, jer je bio tako gust i taman, pa se u njemu vidjelo malo što. Samo na jednom čistijem mjestu razabiralo se crno zjalo pećine i nekoliko novijih, bijelih stepenica, kojima se moglo u dubinu poći, valjda k jezercu kakvu.

Duboki muk. — Pa i ako je sve bilo čuvano pomiljivo, nije se znalo, da li je to još jutarnji san, ili je već tuda prohujala smrt.

Nekolike ladjice spuštale su se niz vodu, i vesla kao da siplju srebro; seljak kraj puta razvaljuje ne žureći se stari zid davno izgorjele kuće; hrpa djece sa

suvarcima u naramku izlazi iz guštare — pak opet stari dvorac, mrk i pust.

Prekrasni venecijanski visoki prozori, veličanstven ulaz i stupovi sa kapitelima, pa taraca prostrana i ogradjena niskom kolonadom. Ispod nje obični svod, kuda su se nekad uvozile ladje . . . a sve rasklimano, crno, te zaraslo suhom travom i divljim grmljem.

Od mnogih prozora samo je jedan maleni u prizemlju otvoren, i pod njim na gnjiloj gredi nekakvoj sjedio je ružan starac, gladeći komadićem stakla svoj štap.

Stanko ga pogleda, njega i staru palaču, pa se obrne na drugu stranu. I zagleda se u novu zgradu sumpornoga kupališta sa crveno-bijelom zastavom na pročelju, u koje se jedva moglo gledati od bjeline, i u onu golotinju, što uvijek bude okolo istom načinjenih zgrada. Pak se opet okrene, da još jedanput vidi starca medju grmljem, što je raslo iz samog zida.

— Okladimo se, da znadem, o čemu si mislio sada — reče mu Made milo i sa smiješkom, kao da se veseli, što pogadja njegove misli.

— Ne, ti ne možeš znati, što sam mislio, jer sam oćutio, što ne bih ni sam mogao reći !

— A sjećaš li se, u „Vojni i miru“, kad se knez Andrej svratio na uzmaku od Smolenska u Lise Gore ?

— Ne . . . Da, sjećam se : kako je našao sve izlomljeno i srušeno, pa vidio neke djevojčice . . .

— I starca na drvenoj klupi, kako plete opanke ! I riječi se sjećam . . . Mene su se jako dojmile : — Na drvenoj klupi sjedio je starac mužik još uvijek tako bezbrižno i tupo, kao muha na licu dragog mrtvaca . . . — Eto, tako si nešto ćutio !

— Kako je umna ova moja Made — promisli Stanko — i ja da izgubim njezinu ljubav i njezinu dušu zbog ništa ? Ne, to ne smije da se dogodi !

I uhvati objema svojima njezinu ruku, milujući je nježno, pa je Made znala, da je pogodila, što je mislio.

— Ovako ona zna i sve drugo, što ja ćutim — prestraši se u sebi.

Ali se sjeti svoje odluke i stade razgovarati s odvjetnikom i bilježnikom o nekim potankostima kupovnog ugovora, samo da ne počne i opet dupsti po onome, što je bilo i što može biti, čemu je bio vičan oduvijek.

Sada se ukaza i Rožat : okrugao, visok, strm i osamljen brijeg više ceste na onoj strani rijeke, obrastao šumom, i sa crkvom sred čempresa na vrhuncu. Sav obasjan, miran . . . i u slici činilo bi se kao dodatak samovoljna slikara, s kojim je htio, da još više ukrasi onu čarobnu dolinu.

Pa evo i njega, budućeg Stankova dvorca, sa šumicama, rijekom, jezercima i pećinama u lovoru i divljim šipcima, više njega.

Sa prostrane tarace spuštahu se dolje u tihu i široku rijeku kraljevske stepenice, goleme, položite, široke, i — podno njih privezana prava gondola mletačka.

Sama zgrada, složena od mnogo dijelova, što su se sjekli, nadvisivali, razlazili, spajali — bez reda i simetrije : neki na stupovima, sa plosnim, sa šiljastim krovovima, a jedan bez ikakva krova. Prozori i vrata u različnim stilovima, a neki zidovi bez ikakva otvora ili su bili zazidani još davno, prama unutrašnjem rasporedu, koji je morao biti takodjer zamršen i čudan.

Svuda se penjao bršljan, divoloza i pruće bijelih ruža, hvatajući se i pužući na različite načine, da izmedju drugoga grmlja dohvati sunce.

Tamo prostrani voćnjaci, kud pogledaš, i šumice čudnih stabala usred njih, pa jezerca zaklonjena trstikom i rakitom. No visokih jablana nije nigdje bilo, pak je Stanko već odavna stao smišljati, kako će nasaditi posvuda i njih, pa trepetljike, vrbe i javore, s velikim okruglim lišćem.

A iza svega Šumet sa gustom šumom od čempresa i hrašća.

Odvezoše se na gornji ulaz pod brijegom, gdje je mirisalo lovorovim lišćem, jer je sva ta strmina lovorom zarasla bila, čemu se Stanko čudio najviše, kad je prvi put vidio Rijeku.

On se zagleda i sad u guštaru, udišući njezin opojni miris.

— Sjećaš li se — reče mu Made opet — C v j e t n i c e u Ljubeću i kako se tamo otimlju za grančice s nekoliko listića lovora, da ih blagoslove i zasade na groblje...

— Ne! — reče Stanko veselo. — Ovaj put pogodila nijesi, jer ja na Cvjetnicu u Ljubeću nijesam nikada bio, ali sam vidio istu stvar po drugim mjestima u Zagorju!

— A meni se čini, da smo mi oduvijek zajedno! usklikne Made.

Svi se veselo nasmiju i domalo su iz obiju kočija stali slaziti ispod brijega niza stepenice uz veliko dvorište sa brojnim kamanim sjedalima i ogradjenim šetnicama.

Tu se već igrahu nečija djeca. Malo dalje šetalo nekoliko gospodja i gospode, a dolje u voćnjacima okolo jezerca i kanala sa drvenim mostićima skakala vesela mladjarija, podcikivajući i smijući se grohotom nečemu.

Tu je bilo okupljeno čeljadi razne dobi, a mladosti najviše, te raznih staleža, i vidjelo se, da su mladi gospodar i Vlaho birali goste. No Stanko je poznao malo koga, ali se doskora saletješe svi okolo njega i Made, i kad su se upoznali, saletješe se opet, te nastade vesela vreva posvuda.

Čudno se isticao stari dvorac među svježim zelenilom zimskoga lišća i rumenim cvijecima bajama kraj zidova, pa kao da je začudjeno motrio, kakvo je to veselje okolo njega.

Sličio je tužnom, zabrinutom, djetinjastom i ustrpljivom pogledu starca, koji dogara i čudi se veselju djece, što se igraju okolo njega, jer ga ne mogu obveseliti ni ugrijati niti sjajne i tople sunčeve zrake, od kojih i suho deblo kadgod prozeleni.

Ali se taki činio samo onima, što ga vidješe tek od nedavna i koji ne odrastoše pod njegovim krovom.

— — — — —

U vlastelina Sadija bilo je petoro djece: najstariji Josip od 22 godine, pak dvije kćeri, onda sin, i opet kći — sve po dvije godine jedno od drugog mlađe. To je bio izuzetak među dubrovačkom vlastelom, jer se on oženio, i to sa djevojkom, koja nije bila vlasteoskog roda.

Sve su to bila lijepa, zdrava i vesela djeca, nimalo ohola sa svoga imutka i plemstva. Majka ih je odgojila priprosto, a izgubiše je tek preklani, i mila uspomena njezina titrala im još pred očima, pa kao da se njezina duša i sad krilila onom starom kućom.

Svečar, mio momak sa vranom kosom, hodao gologlav tamo i amo, da razveseli goste. Nu od toga kao da nije potreba bila, jer su se veselili i preko mjere. Već su u voćnjacima i pred dvorom izlomili dosta

cvjetnih grana, a i u kući porazbijali toliko stvari, sve u šali i smijehu. I sestre oblijetavale su okolo, da ponude slatkiša, cvijeća, da pomiluju djecu ili započnu pjesmu u kojem skupu.

Stanko na svoje veliko čudo opazi, kako sestre traže braću i svako malo pitaju za njih, a tako i oni za sestre, pa je mislio, da trebaju jedno drugom. No kad bi se našli, samo bi se nasmiješili, ogrlili, zakinuli, pa se i razišli odmah, da zamalo učine istu stvar.

Osobito je Josip sa mladjim bratom bio gotovo uvijek zajedno, pa je Stanko mislio, da se nijesu vidjeli bogzna otkad, kad se onako miluju. Nije znao, što je bratinska ljubav, pa mu se onako iskrena i dječinska učini tako lijepa, da je požalio još više, što nema koga od svojih, da s njima dijeli bogatstvo i ljubav.

Ali nesamo oni, već i ostali družili su se medju sobom, kao da su od obitelji jedne, i pokazivahu se medju njima dosad nevidljive sveze simpatija, uspomena, zajedničkih misli i osjećaja. Pa i mnogo-brojne sluge u dvorcu bile su s njima jedno.

Stanko potraži Madu, neka bude barem uz jedno sebi blisko čeljade, i nadje je u nekom malom dvorištu medju krilima dvorca s mladjim Sadijevim sinom i djevojčicama nekim, gdje se spremaju da naprave ljuljaljku.

— Ne, nije ovdje kuka bila, već u onom drugom stupu kod zida, baš ispod klina, što ga je ondje zabio Pepi! — vikala je Made mašući komadom užeta u ruci.

Stanko se zaustavi, kad je vidio, da ga nijesu opazili, i sjede u podalju sjenicu, zapletenu gustim prućem nekakve penjačice bez lišća.

— A što se ti, molim te, sjećaš; pa i ne mora biti baš onako kao prije! — reče Bruno i stade vrtjeti drveni stup.

Made i druge djevojčice pomagale su mu i dodavale, što je tražio, i začas je ljuljaljka bila gotova: od nekoliko željeznih kvaka, starog jedra i komadića konopa.

Svi kliknuše veselo i prvo negoli se počеше ljuljati zapjevaše neku pjesmicu, po čijem su taktu željeli da se njišu.

Najprva uskoči u ljuljaljku lijepa crnka, koju je još kod dolaska upamtio Stanko radi njezina zvonka smijeha i nekakva velika, žuta cvijeta u vranoj kosi.

Neka ju drugarica zanjiše, a Bruno iznenada obuhvati Madu oko pasa, htijući da je metne na krilo prestrašene crnke. Made se otimala sa zvonkim i veselim smijehom, koprcajući se u njegovu naručju, a istodobno hvatajući mu se rukama oko pasa, da ne padne.

Stanko je gledao tužno njihovu zabavu kao starac kakav i prisilno se smiješio iz svoga skrovišta. I oćuti slična čuvstva, kao da je s njima bio Vlaho, no vidio je, kako je nevina ta njihova zabava i da samo nastavljaju ono, što su činili kao djeca. Pa njihova mladenačka objest nije ga srdila, već mu tjerala sreću iz srca i suze na oči.

Njihov veseli hihot domami i drugu mladost k ljuljaljci, pa se stadoše otimati okolo nje. Svi su bili nakićeni različnim cvijećem, a i u rukama su imali grane rumenim cvijecima osute.

Da je to bilo na kom drugom mjestu i da se oni svi nijesu poznavali medju sobom, Stanko bi se bez sumnje pomiješao s njima i činio, što i oni. Ali su svikolici govorili jedno drugome „ti”, i vladali se onuda

kao u svojoj kući. A on nije mogao da bude taki, jer nije bio, što su oni.

Čim bi progovorio medju njima, svi bi zamukli, kao na kakav neobičan govor, i slušali ga pomnjivo veleći : — Kako Vi lijepo govorite književnim jezikom ! — No Stanko bi pregorio tkozna što, samo kad bi mogao razgovarati s njima onim ljupkim dubrovačkim narječjem i s onim akcentom, koji se njemu pričinjao kao muzika ljubavna. Pa i zbog toga, da se i u tom ne razlikuje od njih. I kad bi ga molili, da govori, neka samo čuju pravilni književni jezik, oćutio bi mjesto zadovoljstva s pohvale samo to, da je i po govoru tudji i kako ne pristaje u njihovo kolo.

— Ali kamo ja samo pripadam ? — mislio je tada u sebi gorko. Bio sam eto i u Zagorju, i u Lici, i u Bosni, ali sam i ondje bio tudjin ! Ta Andjelija mi je i u Sabljari rekla : — „A najmanje za Vas, jer ste Vi čovjek tudjin i tko zna, odakle ste se doškitali !”

Gledao je Madu veselu i bezbrižnu, ljubeznu, milu i domaću prema svakom jednako. A znao je, da bi onaka ista bila i prema Vlahu, kad bi bio ondje. Pa mu se učini sasvim ludo, što je mučio i sebe i nju „zbog onog rumenila”, kad bi eto morao da se trza svaki čas, na svaki njezin pokret, pogled i usklik, što ih izazivlju u njoj nesamo mila čeljad, već i mile stvari.

Čekao je mirno na povratak Vlahov iz Grada i njegove bojazni nestade. — Jer zaista ne ću opaziti ni oćutiti ništa drugo, osim onoga, što vidim i ćutim sad, i tako uvijek s dana na dan, i kasnije !

Napokon se sjeti, kako bi ružno bilo, ako ga opaze, da ih motri iz prikrajka, pa nastojeći da ga ne ugledaju, odakle dodje, približi se k njima.

— Evo i gospodina ! — viknuše neki glasovi, pak zamukoše i ostaviše igru.

— Ah, Stanko, gdje si ? — klikne Made i pohiti k njemu. — Mi smo se ljuljali . . . Vidi samo, kakvu smo napravili ljuljaljku ! — i pokaže mu sva radosna njihovo djelo.

Stanko se prisilno nasmiješi, da ne kvari njezina veselja, ali ostade smeten među njima, s rukama niza se, smišljajući, što bi počeo.

Sad dotrči plav i nježan mladić, sav zapjehan, i stade redom šaptati nešto djevojčicama u uho, pokazajući im nekakvu limenu kutiju. One su se smješ kale i odobravale glavom.

Zatim htjede pristupiti k Madi, no pogleda u Stankovo tužno lice i stade neodlučan. A Stanko se okrene i poče tobože kušati, da li je ljuljaljka dosta čvrsta, ali je ipak pogledao kadikad na Madu i onoga zbunjenog mladića, koji joj je htio nešto pokazati, da drugi ne vide. Onaj stade tjerati muškarce, što se okupiše okolo njih, i Stanko pogleda tamo baš onda, kad je otvorio kutiju, u kojoj je bila zelenkasta, svi lena marama, zlatom izvezena, i taj mladić stade Madi tumačiti nešto podglas, pokazujući natpis u uglu marame, po svoj prilici izvezen ženskim kosama.

— Ja ne vjerujem, da je to ona ista — meni se čini, da ovoga onda nije bilo. Ne sjećam se više, ali pokušajte ipak — govorila je Made nekakvim osobitim akcentom, i Stanku se pri čini, da nijesu nikada bila tako lijepa njezina usta, kao izgovarajući one riječi.

Vidio je, da spremaju neko iznenadjenje, neku šalu ili što slično, ali svakako takovo nešto, u čemu on ne može imati ni dijela ni veselja kakva.

Made je htjela pristupiti k Stanku, da mu kaže nešto, no drugi je potegnuše za rukav, a onaj joj mladić s kutijom dapače začepi rukom usta, vičući prestrašeno :

— Ne, nitko to ne smije osim nas petorice znati jer ta znadeš, kakva je ona !

A Made ga poslušala i htjede da opet poviri u kutiju, ali onaj mladić pobježe, krijući je pod haljetak.

— Dok svrši objed . . . odmah iza objeda . . . ispod male tarace ! . . . vikao je u trku.

Uto prispješe i neki drugi gosti i podju svi skupa, da ih vide.

U glavnom dvorištu sretoše nevelik skup novih gostiju, i debela gospodja sa muškaračkom kapom zamahne rukom na Madu, čim je opazi :

— Nuti, naše male Made, što je narasla ! Ali si poružnila, draga moja, tamo u Vlaškoj. Baš si došla ružna . . . Hodi amo, da te ljubim !

I svi joj čestitaše, što se vjerila, milujući je po licu i hvatajući je za ruke, i ne sjetiše se onaj čas upitati, gdje je taj vjerenik njezin.

Made se rumenila od radosti i uzbudjenja, i potrčala k Stanku, koji je stajao malo odalje, da im ga pokaže.

— Duše mi, lijep ti je zaručnik — reče opet ona debela gospodja. A mi smo mislili, kako ćemo ti naći vjerenika amo, kad se vratiš, a ti, nu — dovela ga sa sobom ! Lijepo !

— Boga mi, naša Made nije luda. T a j ima novaca ! — reče netko iza nje šaljivo, ali Stanka ubodoše u srce one riječi.

Pod silu je stiskao ruke okolo i kazivao svoje ime, a oni mu se naklanjahu ozbiljno, sa poštanjem,

i odmah se obraćahu k Madi, da je pomiluju ili riječima ili rukom i da zapitkivaju koješta.

Ona je svima odgovarala spremno i veselo, no kad je netko upita, kako je to ona na nekakvo vrelo išla i prehladila se, pribjegne k Stanku, pocrveni i ne odgovori na to pitanje. Stanku je bilo drago, što je došla k njemu, a ne k majci, jer je i u nju pogledala bila. Ali je ipak zaželio svom dušom, da je ugrabi i pobjegne otale s njom. I zato, što mu se činilo, da će se početi nesamo sramiti, već i kajati ovdje, zbog one djetinjarije, što ju je počinila u Ljubeću.

Negdje gore pod trijemom udesiše ljubavnu pjesmu: najprije sitni zvukovi mandoline, a onda tihi glasovi muški i ženski, pak sve jači i krepčiji. Neki ženski glas prihvati krivu notu: zbor umukne. Kad pjevačica osjeti, da je ne prate, zamukne naglo, a onda prasnuše u tako veseo hihot, da su se i u dvorištu stali smijati i pljeskati rukama.

No toga časa zatutnji zvono sa manastirske crkve sv. Frane, podno Rožata. Podne.

Cijelo se društvo uskomeša i stade se okupljati u dvije velike dvorane sa prastarim slikarijama iz mitologije po zidovima.

Veselje se, rekao bi, malo stišalo, ali potajna dobacivanja i peckanja mladjarije ne prestadoše, pa su tjerali i starijoj čeljadi navadnu ozbiljnost s lica.

Kroz goleme prozore sipali su obilni snopovi sunčanih trakova na pod, a bliještile velike trpeze, ukrašene dragocjenim posudjem i cvijećem. Radi toga spustiše bijele svilene zastore, da ublaže to jarko svijetlo.

Sve je bilo pripravno, samo što su još čekali Vlaha, da posjedaju. Ali njega nije bilo, te se napokon smjestiše za stolove kojekuda, osim što Bonića obi-

telj postaviše u skupu i na počasnom mjestu, a kod njih prazno sjedalo za Vlaha, jer su već znali, da se stari Mato pomirio s njime.

I svečani objed započe iz početka tiho, pak sve bučnije i življe. Jela su bila izabrana i slasna, ali ne toliko mnogobrojna, zato, da ne bi gostima dodijalo i neka ostane više vremena za druge zabave.

To je imala biti zadnja gozba Sadijeve obitelji u ovoj kući, pak je mladi domaćin naručio cigansku muziku, priprazio dvoranu za ples, te umjetne vatre za onu večer.

— Razveselit ćemo malko stari dvor, prije nego što Vam ga damo ! — reče Stanku.

No njemu se nakupilo toliko tuge u duši i toliko suza, pak bi najvolio ostati sam te isplakati se, da mu odlane. A da ga je tko upitao za uzrok njegove tuge, ne bi mu znao kazati ni riječi. No za stolom je bilo tako veselo i sretno, da njegove žalosti i ne vidje nitko, i bude mu još teže.

Nekoliko su se puta sjetili Vlaha i čudili se, što ga još nema, no Stanko nije mario ni za što više, misleći u sebi, kako se sve okolo ništa ne tiče njega i kao da je ovamo slučajno zabludio.

Pače i onda, kad se začuše pred ulazom Vlahovi koraci i kako nešto slugu pita, nije htio ni da pogleda u Madu, kao što je to dosad činio uvijek.

Kad je Vlaho ušao, bio je jako smućen, blijed i glas mu drhtao, pa se ne bi reklo, da je to onaj isti veseo i bezbrižan momak.

Čim je pozdravio, obasuše ga pitanjima, a on začas ne odgovori nikome, pa istom malo kasnije jedva istisne, kao da mu je svezano grlo :

— Moga je oca jutros udarila kap, i liječnik kaže, da preživjeti ne će.

Sve je začudila i ganula ova vijest, ali još više način, kako je to izrekao Vlaho. U njegovu glasu i na njegovu licu bilo je toliko iskrene boli, da su ga svi gledali sa učešćem i tako ljubezno, kao da su ga htjeli utješiti pogledima svojim.

— Jedva sam dospio uzeti novac i donijeti ga amo, jer se nijesam uzdao poslati ga po kome, a dao sam riječ . . . Oprostite mi — ja moram odmah natrag . . .

Predade hitro Stanku novac i nakloni se svima, da ode.

— Ti stalno nijesi ni okusio ništa, pa uzmi štogod na brzu ruku ! — reče mu Josip i diže se, da ga smjesti.

— Ah, pusti me ! Moj će o t a c umrijeti, razumiješ ?

I ne mogaše suspregnuti suze, već mu se obo-riše na usnice, što su mu se iskrivile na plač, i pobježe prvo nego je zaridao na glas.

— A ja mu nijesam ni zahvalio, onome dobrome mladiću — reče Stanko Madi, koja je bila ganuta kao i ostali.

I stari se Mato zamislio i kradimice otirao suze radi staroga svoga prijatelja i druga, a možda i radi Vlaha.

Onda započe razgovor o tome nemilom slučaju ; prijedjoše na druge, i tako malo pomalo povrati se prijašnje veselje, osim što je Stanko ostao svejednako zamišljen i tužan. Ali ne radi Vlaha, jer je mislio i o toj zgodi : — Njega svi ljube, on je njihov i utješit će se lako. — Napokon stadoše gosti piti sa sve manje straha, da se opiju, i zaredaše pjesme i zdravice u dimu cigareta.

Stanko je takodjer htio piti, ne bi li se razveselio išta — i bojeći se, da krivo protumače njegovu

tugu. Ali promisli, da radi toga piju samo očajnici, pa mu nije išlo u slast i pio je vrlo malo.

Oči gostiju su se kriješile sve jače, nekoliko mladjarie sa šaptom nestade, nu oni, što preostaše, nijesu se brinuli za to, već nastaviše veseliti se kao i prije.

... Napokon se u dvoranama započe hvatati sumrak, i sluge unesoše svijeće javljajući, da su cigani već došli.

Tada bilježnik i odvjetnik zažele, da se časkom pročitā i potpiše ugovor i prije drugih zabava da se svrši ovaj posao. Stanko i mladi domaćin pristadoše; metnuše kod njih još dvije svijeće i starinsku srebrnu tintarnicu, a bilježnik stade kroz očale čitati ugovor na glas.

Svi u dvorani zamukoše, pa i iz druge dvorane okupiše se tiho okolo njih. Lica su bila ozbiljna i svečana, kao da se izvršuje kakvo tajnovito djelo.

Još odavna je Stanko maštao o tome času i nadao se, da će oćutiti golemu radost i sreću u sebi, kad zazbilja postane gospodar zemljišta i kuće, što dosad nije bio nikad. I sve je očekivao, kad će se pojaviti u njemu takova čuvstva, ali uzalud, jer je osjećao samo tjeskobu i sram.

Sjetio se tada jedne zgođe svoga djetinjstva, kad je s ocem bio u nekog inžinira, tada starješine njihova — ušao u njegovu pisaću sobu, te sio u naslonjač za stô. Kako unutra nikoga nije bilo, uzeo je pero, metnuo za uho i zapušio jednu od gotovih cigareta, što su bile na stolu, nadajući se od toga velikom užitku. Onda kako je ušao inžinir u sobu, začudio se, te ga izveo van, veleći mu, da to nije za njega.

A spomenuo se toga neugodnoga slućaja, jer je i sada oćutio čuvstva stida i razočaranja, kao i onaj dan.

Stanko je još prije vremena izvadio novac i držao ga pred sobom, pa se i radi toga sramio i teško čekao, da se dovrši taj neugodan čin.

No čitanje je trajalo dosta dugo, a Stanko je slušao, kako bilježnik nabraja riječi i pusta imena pojedinih dijelova zemljišta i zgrada, koje on i ne pozna i koja za njega nijesu imala nikakva smisla.

Kad je dovršilo čitanje, iznebuha se začuje hrapav glas starog i malo napitog gospodina sa kraj stola, koji je već odavna uprto gledao Stanka :

— A odakle ste zbilja Vi, gospodine? ... Jer mi to još ne znamo, a nijesam čuo, kad se čitalo.

Stanko se zbuni još više i nije znao, što da odgovori. I nehotice pogleda u Madu, kao da od nje traži spas, a ona opazi njegovu tjeskobu i okrene se starome gospodinu :

— Ta Stanko je iz..... Zar nijeste čuli.... Iz onoga — — pa se zacrveni i umukne, moleći ga pogledom, da on to reče.

Mnogi prasnuše u smijeh.

Stanko se jedva držao na nogama, ali se ipak sabere pa istisne muklo :

— Ja sam tamo..... iz Sabljara! ... Što me mučite!

Stari onaj gospodin htjede ga upitati, gdje su ti Sabljari, ali kad je vidio njegovo izobličeno lice, ne reče ništa, pogleda okolo i vidi, kako svi drugi zadivljeno gledaju Stanka, gdje se trese kao u groznici.

— Meni je zlo — reče. — Evo novac, dajte mi, da potpišem, i ne mogu dulje ostati ovdje.

Dok je on potpisivao, pero mu je skakalo po hartiji, kao da potpisuje osudu smrtnu, ali se nitko nije usudio ili nije znao, što da reče.

Samo se Made nježno privije k njemu, i na silno čudo sviju zaplače glasno. No on je oturine surovo i potrči kroz vrata, a da nitko od društva nije ni pokušao, da ga zaustavi.

XII.

I sutradan rano nastaviše tražiti Stanka sve nastojeći, da se ne sazna, što je bilo, ali ga ne nadju. Pa onda se spremiše, da legnu i da se odmore, tješeći se nadom u njegov povratak, kad se umiri ili negdje ispava.

A protumačiše njegov bijeg još na stotinu načina, a sâma je Made slutila pravi uzrok njegova jada i njegova čudnog vladanja sinoć. No bilo je i takovih, što su se smijali govoreći, kako je bilo na gozbi sve tako veselo i pijano, da se nije znalo, što je tko radio, ni kako je svršila ona gozba.

Stanko je bio zbilja kao pijan, ali ne od vina : sve, što je doživio i oćutio, otkada u Dubrovnik dodje, nije dopuštalo ni časa njegovim žiwcima, da se umire, ni da se razbistre njegove uskovitlane misli. Ćutio je potrebu svježine i zraka, baš kao da se opio vinom, ali ni hladna zvjezdana noć ne osvježi smušene misli, niti ublaži njegovu oćajnu tugu. Sramio se onoga, što je učinio, pa i radi toga ne bi se bio povratio ni zašto na svijetu.

Još su mu zujale u ušima zlobne rijeći napitog starca : — A odakle ste, zbilja, Vi gospodine ? — A on mu nije ništa odgovorio, jer ne znadjaše tada ni sam, odakle je, a eto ni sad ne zna.

— Ta jesam li ja zbilja iz Sabljara... ili iz Milakovine ili Bućavca... ili... odakle ? — mislio je u sebi gorko, koraćajući oborene glave pustom cestom prama Šumetu, i ne misleći, kud ide.

Tiha i tamna je bila noć, a visoko nebo takodjer mirno, ali nešto svjetlije i puno zvijezda. Tmina noćna ispunja svačiju dušu tjeskobom i strahom, a pogotovo dušu strana čovjeka u nepoznatu mjestu. Razabrao bi gdjegdje i kuću u tami, no svaka se od njih čvrsto prislonila uz brdo i ogradila koječim, čuvajući vjerno počinak svojih, ne želeći, da joj se itko približi u to doba. A mnogi čempresi, mrklji i golemiji nego po danu, plašili su samotnoga prolaznika i tjerali ga, da korača brže.

Napokon se našao medju visokim i strmim bregovima, što su zatvarali mrku dolinu, te se uputi ispod njih nekakvom oputinom, što se vijugala k izvoru rijeke, odakle se čuo i mukli šum vode.

Hodao je dugo po tim zavojima, obazirući se i zastajkivajući često te slušajući, kako se pijeveci javljaju s mnogih strana : iz Šumeta i drugih sela, što su se nizala ispod obronaka i penjala se uz njih.

Led, što ga je stao drmati, i često kukurikanje sjetilo ga Sabljara i njegova odlaska po buri, ali se nije mogao ustaviti na toj misli, jer su mu sve nove i nove bez saveza i reda bježale i prestizale se u duši — baš kao što vjetar mota sa starim i novim lišćem ogradjena voćnjaka za tmurnog dana jesenskoga, dižući mrko lišće sa zemlje te kidajući drhtavo i blijedo s izmučenih grana.

Zaželio je topline i takove ljubavi, kao što je majčina, gdje bi mogao prosuti suze, što su ga pekle i ne mogle oduška naći, pa čeljadi, koja bi ga razumjela, a da im i ne kaže, što ga boli. Znao je, da će mu se čuditi svi, kojima dodje, ali požaliti ga ne će, jer je novaca u njega dosta i jer svatko od njih ima i drugih, koje ljubi, pa ne mogu da ga ogrle onako, kao što bi trebalo njemu.

Onda se počeo strašiti i samoga sebe promišljajući, kako nijedan drugi na njegovu mjestu ne bi bio taki, i pitati se, zašto mora da se muči s onih razloga, što ih drugi ne vide. Pa je taki, da se stidi i od Made, pred kojom je najviše želio biti muškarac i junak, i da zna uvijek, što radi. A on je eto plačljiv i čuti se nemoćan pred svima, što mu dodju ususret. Pomislio je i na Andjeliju u Sabljarima i na mnoge druge djevojke i žene, što ih je vidio kao lavice i orle na svom pragu i gnijezdu, pa i kod sviiju drugih osjetio je neku neznanu silu, koje on nema.

Počelo je bivati sve vidnije, kad se približio k rijeci, a sve tužnije bivalo je u njegovu srcu, što je sjajnije potrajalo nebo i dolina ljepša. Nije znao, što bi počeo, ni kuda bi krenuo, kad je eto svijetli dan stao da odgrće zemlju i tjera tminu, u koju se bio sakrio od ljudi. A sada će se morati opravdavati i tumačiti ono, što je i njemu samomu tamno bilo, i to čim susretne one, koji su jučer bili s njim. I poče smišljati, bi li se sinoćnje popraviti dalo, ali je vidio, da je sve kasno i da bi morao promijeniti najprije sebe samoga.

— A otkada sam ja ovaki ?

Već je bio sašao na glavnu cestu, koja se savijala kroz Riječka sela, te konačno lagano k mlinicama, što su još bile u sjeni, mrke i tihe. I vitli nad vodom još su počivali, čekajući udarce jakih mlazova, da se zavrte.

— A ja sam taki oduvijek — reče u sebi — i ne sjećam se, da je kada u meni snage bilo, jer . . .

Spomenuo se tada svoga djetinjstva i roditelja, što su ga prenosali i vodili iz varoša u selo, pa iz sela u varoš . . . I čim bi oćutio onu prijatnu toplinu no-

voga gnijezda, povelu bi ga dalje u nepoznato mjesto, gdje bi se ostudenio iznova, a ljubavi okolo njega ne bi se okupljalo ničije.

Kako se god sjeća, roditelji su mu živjeli uvijek u svadji. Majka mu umrije rano, a otac njegov bijaše čudnovat čovjek. Starao bi se jedino za novac, da sinu pribavi sreću i bolji život, nego što je bio njegov. Pa je i učinio, što smisli, uz naporan rad i trku za srećom.

— Ali nije mislio, da sreću ne treba iskati, već da dolazi ona sama, ako se na jednom mjestu postojano čeka! — sunu mu u glavu žestoko, jer se srdio i na onoga, koji mu pribavi s trudom življenje bez posla.

Spomenuo se, kako mu otac nije htio da žeže na Božić svijee, pa kako se svadjao s pokojnom mu majkom, ženom svojom, kad je ona jednoč u Jagodnjaku razasula po kući slamu, te htjela priložiti badnjake na ognjište i rekla: — „Neka se znade, da je i nama Božić!“ — Pa onda, kako se otac rasrdio, zapovjedio, da se izmete slama, a badnjaci iscijepaju, jer da ne može trpjeti nečistoće i dima u kući. I sjeti se, kako je ona badnja večer svršila s plačem, pa je otišao s majkom u krevet i bez večere, a otac je pošao u gostionu, gdje su bili i drugi, što su se bavili oko gradnje nove seoske crkve. A onda se sjeti i mnogih drugih zgoda, kao i one, kad nije htio otac njegov da blagoslova uskršnjeg okusi, već je sve pokupio i dao prosjakinji nekoj, a na Veliki petak oturio ribu, pa sam sebi pekao komadić mesa govoreći, da ne će u kući kojekakvih čudnovatih običaja.

Rugao se tada seljacima i svemu, šta bi oni činili, veleći, da ne može trpjeti praznovjerja i predsuda, a njemu je utuvljivao uvijek, da bude razuman i čovjek kao i on, što je od ništa tisuće skupio, pa sada

može da zapovijeda, i u svakome mjestu, kamo dodje, bûdi poćitanje i zavist.

Istom mnogo kasnije vidio je Stanko, da nije tako, i razumio je materine suze, koje su mu onda zagonetne bile, a kadgod ga srdile isto kao i oca njegova.

Sjetio se i toga, kako bi ga majka u krevet legla i poćela mu pripovijedati lijepe i ćudne bajke : — „Bila dva brata, a imali sestru jedinicu” ... sve obazirući se u strahu, da otac ne bi ćuo, jer je htio, da ga sam goji, neka postane ćovjek od razuma i rada.

Pa djakovanje njegovo ... Negdje semestar, negdje pō, sve na prekide, a on uvijek po strani i nov.

Sve te misli i uspomene davne pomaljale su se u njegovoj dući, boreći se kao svijetlo i sjena ispod strmih klisura, ćto su se koćile nad izvorom rijeke, i tresle njime zajedno sa studeni zore, koja sipaće blijedo svijetlo u duboku uvalu i na vodu.

Nekakve ladjice tiho i jedva osvijetljene otiskivale su se dolje niz rijeku, i Stanko ih je gledao s novog gvozdenog mosta, prslonjen na studenu ogradu, opajajući se ćumom velikog vrela, ćto ga je za njim izbacivala zemlja.

A na srcu mu bivalo sve tućnije i teće, ćto je više jaćao dan, jer je morao da se na ćto odlući, a nije znao kako. Njemu se ćinilo, da iz drugog ćeljadeta gleda sebe na mostu osamljena i jadna, te stade ćaliti svoju ućviljenu mladost i svoju dobrotu, jer se zbilja prićinio sebi veoma dobar i da je zbog svoje mekoće toliko nesretan.

Sva se dolina već ispunila jutarnjim svijetlom, a dōnji dio njezin i vrhunci zarumeniće se od jakih trakova sunćanih. Ruke su mu na studenoj ogradi zatrnule, i on se uspravi s uzdahom, pa ugleda, kako

je sivo bojadisana ograda sva ispisana različitim natpisima pohodnika toga čarobnog i samotnog vrela. Mnoge rečenice, te mnoga nepoznata imena bila su ispisana tuda, i on stade gledati tupo i čitati ne misleći, kao da čita natpise na pločama u groblju.

No eto i jednog stiha, od pjesnika njemu poznata:

Oj rijeko, stani, stani,
Znadeš li tuga što je ?
Kad mladi ginu dani,
Odušeni i srce moje !
(A. Kriletić.)

— Kriletić ! . . . To je onaj pognuti i zamišljeni pjesnik, što ga je susreo više puta na Gracu i na njegovim samotnim šetnjama uz more, gdje uživa ili trpi zbog ljepote prirode i tajnovitosti života.

— Kako je to lijepo rečeno : Kad mladi ginu dani, odnesi i srce moje ! Koliko jednostavnosti, snage i topline u ta dva stiha !

I sjetio se njegova plemenitog lica, što se sjalo poput onih u mučenika i asketa davnih vijekova zanosom i dobrotom.

— A što bih znao reći ja ? Eto mi je duša puna čuvstava, tuge . . . A nikada ne složih dva retka, da mi odlane, da se osokolim pa saznam, da i ja nešto mogu. Pa kakovih je misli u mene bilo i što sve nijesam htio da opišem ?

. . . I staroga, nesretnog i dobrog učitelja, što mu je žena s drugim pobjegla, a kome dadoše, neka uzgoji djevojčicu, da postane vrijedna zaručnica i vrsna žena. I borbu u njegovoj ojadjenoj duši i pitanja, što ih daje sam sebi : za koga ja nju tako gojim i što ja imadem od toga ? Zar da drugome dajem radost i sreću, a taj drugi ne će ni pomisliti na me ? . . .

Pa onda, kako je glavna stvar u životu, da se svi osposobimo zadubljivati se u tuđe stanje i tuđa čuvstva, kako bi mogli sve razumjeti i sve oprostiti. ... Pa seljaka, što ore zemlju i vrši jedini pametan i čovječji posao, koji daje sreću... a od njega je čuo neobične riječi, što ih je već zaboravio, ali se spomenuo njihova smisla: Tko prolazi pokraj ljudi i ne čuti potrebu, da ih i upozna, taj i nije čovjek.

— No kako je on to rekao? Nekako sasvim drukčije — i puno ljepše!...

Zatim mladića, kojemu je ljubljena djevojka oboljela teško, a onda ozdravila, po čudu, od Lurdske vode, i kako je nije više htio za ženu i prestao je ljubiti, jer ga bilo strah približiti se k njojzi... Pa od svega toga nije izišlo ništa!...

— No što ja ovo mislim? Da nijesam već lud? ... O meni se sada radi, a ja ne mislim, kuda ću poći, ni što ću učiniti, već eto kakve me budalaste i nepotrebne salijeću misli!...

Strese se, pročita još jednom Kriletićeve stihove, uzdahne opet i napokon odluči, da će se povratiti u Sadijev dvorac, ne će li se tamo što preokrenuti u njemu, da može smisliti štogod razborito, kako bi to učinili i drugi ljudi.

— Sadijev dvorac? ... A je li taj dvorac još Sadijev ili je sada moj? ...

I uputi se lagano, kolebajući, kao da ne želi ići, ali čuti, da mora.

— Bože moj, što se ovo događa sa mnom! — reče na glas.

Gledao je putem blizu i modru vodu u sjeni, i u daljini sivo, blještavo more na suncu, ali mu je u duši bilo tako gorko, da mu se činilo, kako sve te

ljepote nipošto za nj nijesu, već za n j i h. A tko su ti o n i, nije mu jasno bilo toga studenog jutra, u sjeni visokih i strmih brda, i pokraj hladne vode, što ga je plašila svojim ocalnim i ledenim odsjevom.

I kao krivac došuljao se k dvorcu, izmučen i pomodrena lica, pa je želio, da se sam sobom još više ponizi i tuvio je sebi, kako je prosjak, što pita milostinju u tudjoj, nepoznatoj zemlji.

— Neka je samo što više sramote i kukavičluka, i neka vidim, koliko mogu podnijeti jada . . . Samo, Bože, udri !

A kad je povirio u malo dvorište kod ulaza sjevernog i pod velikom terasom, ugleda neku umotanu čeljad, kako se žurno bavi oko nekih svežanja i sprema na odlazak. Pa kad je uočio neko poznato lice, koje nije odmah našlo pravog mjesta u njegovim smušenim mislima, ipak se obveseli, kao što se obveseli čovjek, kad se sjeti, da ipak imade svoju prošlost.

To je bila ona stara ciganka, koju je vidio dosad već tri puta : u varoši, u polju ispod Koviljevačkih sela i u Sabljarima. I htjede da pohrli k njojzi, kao prijateljici i znanici davnoj, ali se ustegne baš stoga, što je ona prva poletjela k njemu, nastojeći, da mu lice postane hladno i strogo.

— Ta samo skitnice i nesretnjaci k meni trče — pomisli i stade.

Ali kad mu se približila sasvim, nije odolio, već joj pruži obadvije ruke, a stara ih ciganka prihvati čvrsto i gledajući ga u oči reče :

— A sjećate li se, gospodine, kad sam Vam rekla : — I kuću ćete svoju steći . . . Ja Vam se radujem i želim . . .

— Da, hvala ti, sjećam se . . . A kako si ti ovdje ?

— Meni, gospodine, nije bilo s onim društvom, znate... onako se malo posvadili bili... pa eto me sada s ovima ovdje — samo po gradovima i gospodskim kućama idu... I da Vam još kažem...

— Hvala — nego ti meni kaži... onoga... kako si otuda došla?

— Kako otuda?... Bogzna, kud sam ja sve bila... Jadan je naš život. Vidite... novaca...

A Stanko je vidio na njezinu licu, da govori laž i da joj je dobro, te upita jasnije:

— Iz Ljubeca i Sabljara, odanle?...

I htjede reći, u n a s, ali se na tu misao bolno nasmiješi i počeka odgovor.

— Tamo je, gospodine, sve dobro — zasu ciganka. Veselo, jede se i pije do mile volje, i tople postelje ne fali nikome, ta znate... Beatrica i Andjelija se udale obje... i eto sada se griju... A tamo će sada biti pokriveno snijegom sve...

— Andjelija! Beatrica!... A za koga?

— Beatrica se, gospodine, udala za liječnika. Vi ste ga znali... Za doktora Mirka udala se ona, i domalo će biti, vidite, ovaka!... A i Andjelija... zimus! Kršan je njezin momak, iz Sabljara i on. U Beču je učio, i zove ga „moj soko“... Ja sam baš tada onamo bila...

— A mene... sjećaju li se još... i spominje li se kogod?...

— Kako da ne, gospodine! Smiju se, kad se god sjete Vas... Smiješan momak, vele... Andjeliju je Pekića htio pitati, ali se bojao Nikole i nje, te pobjegao!... No gdje bi Vi nju, gospodine, htjeli... To je samo šala bila!...

— A kuda ćeš ti sada? — zapita je Stanko, samo onako, ne starajući se za odgovor, jer su se njegove misli trgale nadaleko, a u glavi mu bilo hladno i prazno.

— Ja nijesam glavarica, ne znam — ali naći će se za nas uvijek štogod toplo, da posrčemo i okrijepimo se... Ali ipak novaca... No mi smo se bili sinoć pobojali za Vas, i Vaša je lijepa Made... plakala, i svirati nam nije dala... a mi smo znali... da ste Vi... onako malo — kao mladić... ili da ste učinili samo za šalu...

— A, oni... što je...?

I htjede upitati još za koga, ali oćuti, kako su mu i ciganka i Andjelija i Beatrica... svi sa posebnim interesima, što se njega ne tiču, tudji, i kako ne zaslužu, da za njih pita.

Htio je nadariti ciganku, ali samo zlobno nakrivi usta, kao da mu je i ona kriva, i reče „zbogom!“ — neka znade, kako je svršio ovaj razgovor.

Ciganka je začudjeno gledala, kako odlazi i vikne: — A da Vam kažem, gospodine, kako je ono na Vilin-vrelu bilo...!

Stanko se obazre.

— Sad je svejedno! — reče i odmahne rukom.

Penjući se uz velike stepenice iz glavnog dvorišta, učinilo mu se ono mjesto tudje, odvratno, pa nikako nije mogao razumjeti, da je ta kuća i ta zemlja sad njegova i da ih je on kupio.

Nije baš mrzio te stvari, već mu ih je gledati bilo teško, kao osramoćenu čovjeku svjedoke poniženja svoga ili nesretniku sreću tudju.

— A ja se baš spremam, da legnem! — govorio mu Josip u hodniku. Cijelu smo Vas noć tražili... i sada sam došao iz Grada, od Vaših... A Vi?

— Ja ću Vam pripovijedati, ali sad ne mogu! ... Što vele?

— I tužni su i zabrinuti, a i ljute se na Vas. Kakav je to vjerenik, kažu, i kakav će biti gospodar! ...

— Da, imaju pravo ... Kakav sam ja gospodar! Ali Made ... govori li i ona tako?

— Ne ... Samo je zamišljena, otkada ste je ono oturili ... Muči i sve misli. Ma, zbilja, recite Vi meni ...

— Ne mogu Vam sada kazati ... A je li ipak rekla o meni što?

— Samo je plakala mnogo, to jest, nije plakala, već samo onako ... suze joj same idu. Ponosna je ona jako! „Može biti, da ja njega ne poznam — rekla je — tudja je duša mrak“ ...

— Ah! ... Tako je rekla? — klikne Stanko i oćuti, kao da hodnik pod njim tone.

— Rekla je, pa što? ... Njezini su bili jako nemirni i govorili, da ste ih osramotili i da ćete sutra doći kao da ništa nije bilo, a oni da trpe i hodaju tamo amo ... Pa i doznalo se ... U Gradu su već jutros počeli govoriti svašta ... Ta znate, što je svijet!

— Svejedno ... ja ću i onako sada tamo ... ne govorimo više! A što se tiče našeg ugovora ...

— Baš sam Vam o tome nešto htio reći još sinoć, ali — znate i sami ... Dakle, mi imamo jednog starog slugu. Oduvijek je on u nas ... ta i rodio se ovdje. Taj starac ne će da iz kuće ode, već želi i umrijeti u njoj. Pak Vas molim, da bi ga pustili u miru, a mi ćemo davati štogod za uzdržavanje njegovo. I ne zapovijedajte mu ništa, jer ... onoga ... kako bih Vam rekao to ... star je, pa nije više za službu.

— Razumijem, ali ne stoga, već — što on ne će da posluša tudjinca, a ima pravo, da živi u ovoj kući, gdje se rodio i odgojio... Razumijem, on imade razlog, pa neka mu bude !

Josip ne odgovori, već i sam postane tužan i zagleda se u nj, a onda mu pruži ruku i čvrsto je stisne.

— A možda i razumije, što mi je u duši? — pomisli Stanko. Dakako, ta već svi uvidjaju moj lažni položaj, te da nijesam pravi vlasnik onoga, što sam kupio... i to za tuđi novac !

— Ja ću Vam već pisati o svemu ! — vikne iznenada — a preseliti se još ovamo ne ću. Sada idem u Grad. Tamo me čeka mnogo posla !

Najednom zaželi, da vidi toga staroga slugu, i obrne se natrag. Josip ga zamišljeno gledao i korači k njemu :

— Da li ste što htjeli ?

— Ne, činilo mi se, da sam nešto zaboravio — reče, i ode što je mogao brže ne obrćući glave, kao bojeći se, da ga ne zaustave.

A međjutim je mislio ovako : — Neka idu svi k vragu... Zašto da gledam njihovu ljubav i te njihove „tople kutiće“, kad se to mene ne tiče ništa.

I cijelim putem do Gruža nije gledao ni desno ni lijevo, već je prisluškivao čudnovati šum u sebi i pustio, da ga noge nose, kako su htjele.

Istom u Gružu stade, da pogleda, jer se ondje tiskao silan svijet oko golema parobroda, što je pristao uz obalu, da ukrca iseljenike za Ameriku.

Bilo je ondje svakakva svijeta, a iz Hercegovine i Crne Gore najviše. Ali ni plača ni tuge nije vidio među njima, a bilo ih, što su se i veselili, no većina lica ozbiljnih, mirnih, i kao da znadu dobro, što čine.

— A kad parobrod odlazi? — zapita i začudi se svome pitanju i svom glasu, kao da je to iza njega upitao netko drugi.

— Noćas — rekoše mu — u Ameriku idemo, ne bi li nam Bog dao tamo bolju sreću...

— A idete li i Vi, gospodaru? — upita ga jedan od njih.

On se zagleda u golemi parobrod, kao da smišlja, što bi odgovorio, ali ne reče ništa.

Hercegovac se okrene od njega, slegne ramenima i ode, a Stanko malo što ne progovori na glas ono, što je mislio: — Dakako, t a m o je zaista bolje... T a m o, gdje ne ću biti s a m tudjinac, i svi bismo jednaki bili!

I kao da je nešto čvrsto odlučio, korači brže i stroga lica prema gradu, kao da ga je osokolila nova misao, što je zavládala u njegovoj duši: — Ona, koja je radi mene išla na Vilino vrelo, ići će sa mnorn i u Ameriku!

Dalje od parobroda obala je bila gotovo pusta.

— Vidite li ga, kako trči! — govorio za njim nekakav ženski glas medju drvenim barakama na obali.

— Pa kako maše rukama! Bogme: sve je njihovo, tih prokletih furešta! — govorila je druga. Donesu odnekud novaca i pokupuju sve, što je bolje: i kuće i džardine... Ih! A bogzna, gdje se oni nagule toga novca!

— Ta u Americi, gdje bi drugo! Amo u nas hoće da budu vlastela, a tamo su čistili...

— Čuo te je... Vidiš, kako gleda!

— Pa neka čuje, ja bih mu i u brk rekla!

Stanko se obazre još jedanput i gotovo potrča, kao da ga tjeraju, i nadje se na Konalu, a da ni sam nije znao kako.

I ono je jutro raskošno titralo more i zemlja od obilna svijetla i jarkih boja, pa nebo, more, zemlja i mirisni vazduh ljubili su se kao i dosad na toj čudesnoj obali. Ali Stanko nije vidio od svega toga ništa.

Dosad je uvijek sunce i more, te sve što je raslo i micalo se na zemlji, govorilo snažno njegovoj duši, nu toga on jutros ne ču, jer sva je njegova pažnja u dubinu ronila, te je kopao samo po svojoj i tudjim dušama, uzalud unoseći tamo svijetla užarenom maštom i reda svojim izmučenim razumom.

Čutio je, kako mu se jako tresu ruke i srce lupa, i to sve jače, što dulje pred kućnim vratima čeka . . . A kako je ušao na vrata od džardina, više se ni sjećao nije. Prosudio je zatim, kako ni u kuću ne će, ako ostane tako dulje, nego će se povratiti bogzna kamo i biti na čemu i dosad. A dodje mu, da svakako baš to jutro odlučno riješi svoju sudbu, jer poslije jučeranjeg dana ne može da se vrati na staro.

— Svi se oni staraju, kako će njima biti ugodnije i ljepše, pa je vrijeme, da i ja za sebe nešto učinim !
— promisli i zakuca čvrsto alkom na vratima.

Začuo je vanredno hitre korake niza stube i šum ženskih haljina, pa mu je zamrlo srce i oćuti oko njega led. I zbilja, kad su se otvorila vrata, ugleda Madu, opalu, raščupanu i blijedu, baš onaku, kakvu je on zamišljao, da se povratila s Vilina vrela.

— Stanko moj ! — klikne ona, podiže i spusti ruke, pa oboje ostadoše tako koji hip, gledajući se čvrsto u lica, kao da hoće zaviriti jedno drugome u dušu, prije nego se zagrlje.

No lica su njihova bila tako čudna, a iz očiju im virio strah, sumnja i mučno pitanje, koje nije htjelo preko usta.

Tjeskoba je sve žešće zahvaćala njihove duše, i možda bi ona u zagrljaju čvrstom nestala, ali je svaki od njih očekivao prvi taj iskreni zagrljaj, koji bi mogao sve reći i rastrgati ono nemilo, što se podiglo među njima.

Na usklik Madin suspregnuše gore u sobi dah, no kad ne čuše dalje ništa osim duboke tišine, polete i oni niza stepenice k ulazu i s velikim se zagledaše čudom, kako njih dvoje mučke stoje jedno prema drugome.

U Stanku uskipi srdžba na samoga sebe, jer i u toj prilici eto ne zna, što da učini, pa skupi svu snagu duše i progovori muklo :

— Ne pitajte me ništa, jer vam ne ću kazati. Ali Made je moja vjerenica, i ona mora sa mnom !

Svi se usupnu na ove riječi, problijede još više i zavlada opet strašan muk.

— Made je Vaša vjerenica, a naša kći — progovori napokon s naporom stari Matko — i kuda to ona mora s Vama ?

— Ali dodjite gore u sobu ... Što Vam se dogodilo, Stanko ? — reče Pavle i zaplače.

No Stanko ne odgovori na njezino pitanje, već se obrati starcu :

— Ona će sa mnom u Ameriku ... ako me ljubi ... i to noćas ... a vjenčati se možemo odmah, ili t a m o ... nama je svejedno.

A silio se, da govori odlučno i krepko, no glas mu je drhtao i užas je rastao u njemu, osjetivši, da je metnuo na kocku svoju posljednju radost.

— U Ameriku ? ...

— U Ameriku ? ...

— U Ameriku ? ... zvučali su preplašeni glasovi u tome malom prostoru kod vrata, jedan za drugim kao jeka.

— Ali, što je ovo, Bože moj ! ... zaplače stara iza svega glasa. — Kakva Vas je Amerika napala, kuku meni !

— Ne šalite se, Stanko — reče opet Matko — već hodite gore, smirite se, pak ćemo se razumjeti ... Ali ... moja kći ne će u Ameriku, nesamo danas, već nikad ! I o tome ne spominjite više.

— Ja V a s i ne pitam ! — zaviče Stanko srdito i sa mržnjom, jer je vidio, kako bi njegova sudba drukčija bila, da su on i Made sami, pa da se roditeljske želje i prava ne prte u njihovu ljubav. Pa odmah zatim :

— O n a neka govori ! ...

A onda se obrne k Madi, primi je za ruku i progovori glasom nježnim, u kom je zvučala očajna molba :

— Hoćeš li s onim, koga ljubiš i koji te ljubi ... i u Ameriku ?

Made pogleda okolo sebe, pa k nebu, kao da traži pomoći i svjeta, a onda u Stanka, i prestraši se plamena u njegovim očima.

Zatim se laganim krikom prisloni uz majku, svedjer gledajući kao uhvaćena ptica. A kad je Stanko vidio na njezinu čelu krupne kapi znoja, i njemu ohladni čelo i orosi se studenim kapima.

No videći, da ih je prestrašio, sabere sav razum i progovori, što je znao mirnije :

— Čujte me svi i ne plašite se mene kao ludjaka. Reći ću sve, što ovaj čas mogu ... Ja vidim, da mi nije ovdje opstanka, jer je za mene sve tudje i jer

sam tuđji svakome, osim, eno, njoj. Mi ćemo ovdje nesretni biti uvijek, pak hoću da živimo ondje, gdje ćemo biti tuđji oboje, a nesamo ja. I pomalo imat ćemo ono, što je samo naše : na jednoj strani ja i ona, a na drugoj cio svijet !

No svi ga ne razumješe i gledahu ga udivljeno, ne znajući odgovoriti na njegove riječi.

Made se sada manje bojala, jer je donekle pojmila, što bi on htio. To je slutila još jučer, ali ipak oćuti, kako bi tek onda bila pravo sretna, kad bi ostali, gdje jesu : na Konalu, u Gradu ili Rijeci, samo ne odavle daleko. I da bolje nešto nije moguće da nadju nigdje više.

— No zašto mi ne bismo mogli biti sretni i ovdje i zašto me hoćeš voditi odavle, gdje mi je tako lijepo ? — reče ona.

— Ah, tako ! Dakle ne ćeš ? ... Dubrovnik ili ja ! Biraj ! — vikne, ispusti njezinu ruku, a u očima mu zaplamsa jača vatra.

— Ostavimo mi to za drugi put. Što treba ići ... još danas ?

— A bi li ti išla sa mnom kasnije ? ... Obećaj mi na svoju i moju ljubav, jer svakako treba poći ili u Ameriku ili drugamo, samo ovdje se više ne može ... Zakuni se ! Reci !

I gledao ju tako, kao da je htio komadić svoje duše i svojih osjećaja kroz oči da joj dade, i da njegova nada potraje još koji čas.

— Ali — kad si već kupio dvorac ... i što bi nam rekli ... čudio bi se vas Grad ... Pak evo ovdje i mojih ! ... Otac, majka, sestra ... Zašto, da ih ostavljam bez ikakve potrebe, Stanko moj ? Kad bi

ti ima svojuo kuću i svoj rod... eh... onda!... Ali ovako... bez ikakve potrebe?...

— Znam!... Tebi nije potreba, ali je meni... Dakle ja... nijesam tebi ništa... ni tebi moja sreća?...

I htjede kriknuti, zaplakati, zagristi u svoju ruku ili učiniti, što mu drago, da iskali svoju bol, koja mu nesmiljeno savinula dušu.

Ali se ipak odnekud pridiže zgaženi ponos njegov, kad je vidio, kako roditelji i sestra zahvalno i milo gledaju u Madu, pa reče opet nekim ružnim izgovorom, kao da grize vlastite riječi:

— Ti možda imaš pravo... i nije se prena-gliti dobro!... Ja se nešto slabo ćutim i nemiran sam jako, pa idem u svoj stan, da otpočinem. A ja ću sutra doći... i govorit ćemo o svemu!... Jel' te, da je ovako najbolje?

Pa dok je to govorio, pojaviše se na njegovu licu neke nove, ružne i zlobne crte, kao u nemoćna čovjeka, što smišlja osvetu i varku.

— Dobro, Stanko, otidji i odmori se, a sutra dodji! — rekoše Matko, Mare i Pavle, jedno za drugim.

Samo Made i Stanko gledali su se mučke u oči, kao da će ispiti jedno drugom dušu.

A Made, kao da je ugledala nešto u njegovim očima, reče naglo:

— Ne, ostani ovdje... i kod nas imade mjestal

— Kod Vas nema toliko mjesta — odgovori i ne tajeći zlobu svojih riječi. I ja ću najbolje otpočiniti t a m o... a do sutra nije daleko. Zbogom!

Još jedan divlji stisak ruke Madi i dugi pogled, a drugima mahne kapom, kao da se ruga, i ode.

— Što, zar je više vidjeti ne ću? — zapita samoga sebe, kad je otvarajući vrata od džardina zazvečalo zvonce u lozi.

I nije vidio, kako se Made otrgla iz majčinih ruku i pošla za njim, da mu još nešto kaže, već je zatvorio vrata i koračajući hitro niz strmu ulicu odgovori sam sebi : Nikada !

XIII.

Proljeće se na dubrovačkoj zemlji rasplamsalo: onako, kao što biva u onim krajevima, gdje je i zima slična proljeću.

Odrine prolistale, džardini se natrpali cvijeća, pa i stari zidovi nakitili njime svoje pukotine. Ta bili su već zadnji dani svibnja i prodjoše davno oluje proljetne, što su trgale kišne oblake i valove morske. No zato je sada mirisni i topli svibanj bio još ljepši : nad Dubrovnikom je sjalo jarko sunce, a kopno i more slalo je kao uzdarje svoje mirise k nebu.

I ljubav, koju je Stanko vidio, kako diše iz svakog lapta one jedine obale, opajala je sve više dubrovačke djevojčice i mladiće, te se zaljubljeni parovi obasipahu rasipno poljupcima i cvijećem.

I Bonićev džardin na Konalu bijaše kao i svi drugi, mirisan i šaren, ali tih.

Pavle je sa drugaricama žurno donosila svežnje i kutije iz Grada, pa ispod visokog zida pred džardinom cjelovima zahvaljivala Vlahu na pratnji, jer je njihov vjenčani dan bio blizu. I brbljave švelje sa Prijekog dolažahu svakog dana i pomagahu Pavli opremu njezinu šiti, ali je ipak bilo u kući i džardinu tiho, jer je gore kod balkona sjedila Made i gledala pučinu.

Njezina snuženoga pogleda nije oživljavala sjajna površina beskonačnog mora, niti ju je mogao da ogrije stari ogrtač, što bi ga prebacila preko nježnih ramena. Njoj je tuga ugasila pogled i nije ćutila topline proljetne.

Tupo je gledala beskrajno more, disala neuredno i teško, slušajući kako joj u njedrima šuška i škripi. A na to je šuškanje ona već navikla bila, jer je već toliko dana, da ga sluša želeći, da ne otupi i njezina bol.

To su joj u njedrima pisma šuškala : jedno njezino, koje htjede, da Stanko primi još onaj dan, kad od njih pobježe, i gdje mu javlja, da će ispuniti njegovu želju, kadgod hoće. A drugo je pismo bilo iz Marsilje od njega.

Starome je Matku ostavio dokumenat na sudu, kojim dariva Madi dvorac, što ga je kupio, ali njoj u onom pisamcu ne kaže o tome ništa, već s nekoliko čudnih rečenica iskazuje joj svoju beskrajnu i vječnu ljubav, za koju je ona i bez toga znala. Ali ne reče u tom pisamcu, što ga u njedrima drži, ni da će se vratiti ni da ne će, pače ni kamo ide. Ne mogaše ona ni zamisliti, da on htjede osvetiti se puštajući je, da uzalud čeka, jer je on uvijek bio dobar. Pa kad bi imao razlog, da se osveti, pisao bi jasno, kako je odlučio ne vratiti se više.

Propitkivali su i pisali radi njega svuda, ali ne doznaše ništa. No Made je vjerovala svom dušom, da će jednoga dana, i to baš kad se ona najmanje nada, doći k njoj. Pa bi se ustresla uvijek, kad bi ugledala kakav parobrod na pučini, pače i onda, kad bi zazujilo zvonce na vratima od d ž a r d i n a.

Hodala je sobama, uvijek bez posla, s neobičnim očima i strogim licem, kao avet, pa davila strahom

i tjeskobom čeljad u kući. I kad bi obašla sve prostorije, vratila bi se opet na balkon, iznova gledajući more i strmu ulicu, što se penjala k njima.

Ali je samo kod kuće bila taka, no pred svijetom nije nipošto htjela, da o njoj misle, kako tuguje, ni kako sumnja, da se vjerenik njezin ne će povratiti.

Išla je i na šetnju i na zabave, više nego ikad prije, pa smijala se i šalila sa svakim. Ali kad bi vidjeli njezino upalo lice i nemirni u očima plamen, nestalni hod i djetinjsku brigu, da ne padne — znali su, kako je u njezinoj duši.

No svi su se starali, kako će joj pokazati, da vjeruju njezinim riječima, kad bi govorila : — Moj je Stanko zaželio vidjeti malo svijeta, jer kasnije, kad bude u svojoj obitelji i u svome domu na Rijeci, ne će mu se dati više iz njega nikud.

I pomilovali je, kad bi što slično rekla : tako im je bila draga. A i zato, što bi poslije onakih riječi plašljivo pogledala oko sebe, kao da očekuje ukor ili posmijeh.

Pa i onda, kad je napokon počela čutiti, da ne govori istinu, te da joj povladjuju kao što bi rasplakanu djetetu, ponavljala je uporno, sve u novim oblicima istu stvar. I svraćala je govor na to i tada, kad nija bilo razloga da upliće sebe i Stanka u razgovor.

Ali odjedanput zamuče i nije bila više izvana tako nemirna kao prije. Rekao bi, da se izmirila sa sudbom svojom, i znade, što ima da čini, pa stala sestroj pomagati u njezinu poslu. Puštali je tada u miru držeći, kako će se na taj način umiriti posve i zaboraviti, što je bilo.

Ali je ona baš tada očajavala više nego ikad, je njezina ljubav nije mogla više čekati ono, za što nije znala, da li će se zbiti ikada.

A sunce i cvijeće, što je budilo plameno čuvstvo ljubavi i sreće u mladim srcima, pretvaralo je njezinu tugu u mržnju na svijet i život.

Pa jedne mirisne i tople večeri u svibnju, kad je na Luži bila velika zabava pučka, našla se Made više ponora na Boninovu, sva u bjelini i s plavom vrpcom oko glave.

Slušala je odozdo s Pila vesele zvukove glazbe, dolje šum mora, i gledala na krst više provalije, što ga postaviše kao opomenu dušama ucviljenim i tužnim. No taj kameni znak nije smirio očaja njezina, već je zamišljala drugi krst, odmah tamo iza nje, kod T r i j u C r k a v a, sa natpisom : — Made Bonićeva — 17 godina — Bog joj se smilovao duši. — A onda je zamišljala Stanka, koji se povratio na glas o njezinoj smrti, gdje je pritisnuo čelo na studenu ploču njezina groba, i tiho je, tiho zove, da joj kaže, kako se vratio, i moli, da mu oprosti.

— A ja mu praštam... praštam od svega srca, jer je nesretan, jer me ljubi i nije ničemu kriv — govorila je u sebi, gledajući bijeli visoki krst u sumraku i čitajući na njemu onaj umišljeni natpis : Made Bonićeva — 17 godina...

— No ovako se dalje živjeti ne može — reče opet, prekrsti se i zažme oči...

— Made moja!... Što ti radiš ovdje?... I sama? — začuje nedaleko iza sebe ženski i uplašen glas.

To se gospodja Strmenčeva sa svojom kćeri, a prijateljicom njezinom žurila iz Gruža k Pilama, da prispiju na glazbu.

Made se prenu i okrene se hitro :

— Što ste me prestrašili! — reče. Evo sam se ovuda prošetala i stala, da se pomolim za one dolje... Ah — a što ćete vi biti pomislile!

— Mi... nismo ništa! Ali ipak... kakva si to u licu... strašna!

— Strašna?... Da, ne ćutim se najbolje od nekoliko dana, ali ja nemam razloga — ni da budem tužna, kad se eto primiče moj najsretniji dan! Ta ovoga će ljeta Stanko...

— Dakako!... Dakle, idemo li na glazbu? I tako smo okasnile večeras... A onima dolje — pokoj vječni i počivale u miru!

— Evo odmah... Ta vidite, da sam se opremila i sama tamo! Obukla sam prvi put svoje novo odijelo ljetno. Jel' te, da je lijepo?... Samo ga treba čuvati, da se ne oprashi... Hajdmo!

More je dolje ispod Boninova nezadovoljno mrm-ljalo, zapljuskujući sitnim valovima oštre hridine, a s Pila se čuo veseo žamor te isprekidani zvukovi „Toske“.

Svijetlo bengala čudno se miješalo sa mjesečinom, što se sipala preko crnih zidina na Lužu, kao da viri na zagonetne poglede i smiješke, kojima se pozdravlja zaljubljena mladost, dišući opojni miris ruža, te s usnicama spravnim na cjelove.

Pa odoše i njih troje s Boninova na Pile cvjetne, gdje je treptjela radost, i nije se znalo, što je to misao na smrt.

A Made poče iznova živjeti o nadi i sve tako do jeseni tmurne, kad je prestala i da čeka i da se nada

Besede, razprto tiskane, so hrvatske, druge slo-
venske.

A l k a (h a l k a) železen
obroč pri vratih
a m b a r žitnica
a m o t a m o sem pa tja,
tu pa tam
a v e t duh, pošast
a v l i j a dvor

B a d n j a k bruno, ki ga na
božični večer devajo na
ogenj (poseben običaj);
badnji dan: Sveti večer.

b a j a m (b a d e m) mandelj
b a k a l a r polenovka (Stock-
fisch)

b a n - b a d a v a čisto zastonj
b a k r i c a posoda iz bakra
b a š t i n a dediščina (v vino-
rodnih krajih zlasti vino-
grad)

b e d e m zid trdnjave
b e s a n brez sna (spanja)
b l a g d a n praznik
b l a g o živina

b l a g o v a l i š t e obednica
b o c k a t i zbadati
b o j a d i s a t i barvati
b r a č a bratje

b r n j i c a (v Zagorju) ženska
dolga halja iz platna, brez
rokavov

b u h a r a ječa (v šali)
b u k bučec slap

C a k l i t i s e (staklo, caklo)
ko steklo se bleščati

c a v t j e t i (cvatjeti) cveteti
c i g l i sam
c r v e n rdeč

Č a ć a očka
č a k celo

č e d o otrok

č e l i k jeklo

č e l j a d družina, ljudje;

čeljade — človek

č e m e r strup, jeza

č e r e t a t i kramljati

č i č a oster mraz

č i n i s e zdi se

č m a d i n a (? dalm. lokalizem)

č o b a n pastir

č u č a t i čepeti

č u p a v kosmat

č u p e r a k čop

č u p r i j a most

č u p t e r (? dalm. lokalizem)

D a k a k o seveda

d a k l e torej

d a - p a č e celo, dà, marveč

d a š a k (od: dah) dih

d e s i t i naleteti na kaj;

desi se — najde se, dogodi se

d i v velikan

d j e r d a n ovratna verižica

d o d i j a t i nadležen postati

d o d i r dotik, stik

do-ista v istini
 donekle do neke meje
 dolibiti se dovleči se
 (tajno)
 donijeti (donio) donesti
 (donesel)
 dopirati dosežati, pri-
 hajati do
 do-sada do sedaj
 doskitati se pritepsti se
 dotrčati pribežati
 došuljati se dotihota-
 piti se
 draga dolina
 drmati tresti
 drveće drevje; drven —
 lesen
 držak (držci) držaj
 dućan prodajalnica
 džardin (ital) park
 Eno, eto, evo! glej!
 Fenjer laterna
 „furešta“ (ital.) tujec
 Gajtán vrh
 gatatí vraževati, proro-
 kovati
 gdje kje(r); gdjegod —
 kjerkoli; gdjegdje —
 kjekje, tu pa tam; gdje-
 koji — kje kateri, kak
 -god -koli; kadgod —
 kadarkoli itd.
 golem velikanski
 gonetati zagonetko re-
 ševati
 gorak trpek
 gori hujši
 gospar (v Dalm.) gospod

granuće sunca vzha-
 janje solnca
 grcati gaziti (po snegu)
 grimiz purpur
 groblje pokopališče
 grudati se kepati se
 gudura tokava (globoka,
 tesna dolina)
 gvozden železen
 Hajati za što brigati se
 za kaj
 haknem v sebe vdihnem
 harati pustošiti
 hartija papir
 hitac strel
 hrid (hridina) skala
 hrpa gruča
 htjede je hotel
 hvatatí loviti, prijemati
 I-kad kadar tudi, kadarkoli;
 ikakav — kakršenkoli itd.
 imanje gosposko posestvo
 („Gut“)
 inad (inat) prepir, kljubo-
 vanje
 iskaliti (iz-kaliti) ohla-
 diti
 istom šele, pravkar
 istrčati (iz-trčati) ven
 zbežati
 iščeznuti (iz-čeznuti)
 izginiti
 izakako (izza kako) od-
 kar, ko
 izderan izdrt, strgan
 izgibe (od: izginuti) se
 je pogubil
 izlanuti izklepetati, iz-
 blekniti

iz nebušen iznenaden
 izniknuti vzkliti
 izvaditi ven vzeti
 izvajan izrezljan
 Jastuk blazinica
 jediti jeziti
 jednom enkrat, неко
 jer ker
 jorgovan špaoski bezeg
 još še
 juriti leteti
 Kabanica plašč
 kad(a) kdaj, kadar, ko
 kadar sam sposoben sem
 kajati se se kesati
 kandilo večna luč
 kao kakor
 kažu (kažejo) pravijo
 kesa mošnja
 kiniti mučiti
 kirijaš voznik
 kiša dež
 kladiti se staviti
 klisura skala
 ključati kipeti, pljuskati.
 plati
 klip koruzni bat
 ko (tko) kdo
 kod (sestre) pri sestri
 kolijevka zibelka
 kolni put (kola) vozna
 pot
 kolonac (v Dalm.) žan-
 darm
 komšija сосед
 komšiluk соседstvo
 konak prenočišče
 konoba klet
 koprana tančica

koprcati brcati, utripati
 kora skorja
 korga izrastek
 kos, a, o poeven
 kosa 1. lasje, 2. gorski
 greben
 kostur okostnica
 košulja srajca
 kovilje muhič (rastlina)
 kovitlati (kovrljati, ko-
 trljati, koturati) valiti
 kralješ rožni venec (pa-
 ternoster)
 krevet postelja
 krmad (krmiti) svinje
 kršan skalovit, jak, vrl
 krupan debel
 kubura pistola
 kucnem trčim
 kuk (kolk) skala
 kuka klin
 kukavičluk (kukavica)
 gospodstvo „kukavice“,
 kukavičnost, podlost
 kukuljica nekaka čepica
 kula stolp, grad
 kumparan (? dalm. loka-
 lizem)
 kutija škatla
 kvaka kljuka
 Lagan (lahek) počasen
 lapat cunja
 lašnji lažji
 laštim se bleščim se
 ledenica ledena sveča
 leglo brlog
 libiti se vleči se, dovlačili
 se
 lim pločevina

IV

l j u b o m o r (n o s t) l j u b o -
 s u m n o s t
 l j u l j a t i z i b a t i
 l o k v a m l a k a , l u Ź a
 l u d b l a z e n
 l u p a t i u d r i h a t i , t o l č i
 M a č e (o d : m a k n u t i) s e j e
 p r e m a k n i l
 m a n a p o g r e š e k , n a p a k a
 m a n a s t i r s a m o s t a n
 m a r a m a r o b e c
 m a s l i n a o l j k a
 m a š t a t i f a n t a z i r a t i
 m a z i l i n e g o v a l i , c a r t l a l i
 m i h o l j i c a c v e t l i c a , c v e -
 t o č a o b M i h a e l o v e m
 m i r z i d
 m i r a z d o t a
 m i r i s v o n j
 m i s a m a š a
 m l a z c u r e k
 m o m a k f a n t ; m o m č e —
 f a n t i č
 N a b a s a t i n a l e t i t i n a k a j
 n a ć i n a j t i
 n a d a t i s e n a d e j a t i s e
 n a d m a š i t i p r e s e č i , n a d -
 k r i l i t i
 n a j v o l i m (n a j r a j š i v o l i m)
 n a j r a j š i i m a m
 n a m e t a t i s e v s i l j e v a t i s e
 n a m r e š k a n n a b r a n ,
 k o d r a s t
 n a p o k o n (n a p o k o n) n a
 k o n e c , k o n č n o
 n a r a m a k s v e Ź e n j
 n a s t a v i t i n a d a l j e v a t i
 n a s t o j a t i p r i z a d e v a t i s i
 n a t r a g n a z a j

n a v i j e š t a t i (n a v e š č a t i)
 n a z n a n j a t i
 n e č i j i n e k o g a r
 n e k (a) n a j
 n e m o j ! n e d a j !
 n e p r e k i d a n n e p r e t r g a n
 n e s a n b r e z s n a
 n e v i n n e d o l Ź e n
 n e z n a b o Ź a c p o g a n
 n i c a t i k l i t i
 n i p o š t o (n i p o š t o) n i k a k o r
 n i z (a) n i z d o l
 n j e (z i) n n j e n
 n j o j (z i) n j e j
 n u t i ! g l e j !
 O b a d j u o b i d e j o
 o b a s u š e o b s u l i s o
 o b i k n u t i n a v a d i t i
 o b o r i t i p o d r e t i , p o v e s i t i
 (o č i)
 o b u h v a t i t i o b j e t i , o b s e č i
 o c a l j e k l o
 o č a j n o s t o b u p n o s t
 o d a k l e o d t o d
 o d a l e č i t i (d a l e č) o d s t r a -
 n i t i
 o d a v l e o d k o d
 o d l a n u t i o d l e g n i t i
 o d u š i m i o d d a h n e m s i
 o d g o n e n e m r a z v o z l a m
 z a g o n e t k o
 o d j e d a (n) r e d n a e n k r a t
 o d g r t a t i o d g r i n j a t i
 o d i j e l o o b l e k a
 o d m a r a t i s i p o č i v a t i (o d -
 m o r i t i)
 o d o r a o b l e k a
 o d o š e s o o d š l i
 o d o z d o o d z d o l a j

o d o z g o o d z g o r a j
 o d r i n a t r t a (k i s e v i j e)
 o d v i k n u t i o d v a d i t i
 o k l a č i t i p o v a p n i t i (k l a k
 — v a p n o)
 o k l i j e v a t i o b o t a v l j a t i s e
 o k a š c e o k e n c e
 o k o o k o l i
 o k o m i t s t r m
 o k r e s i n e k a r s e o k r e š e
 o l u j a n e v i h t a
 o n a k o t a k o
 o n d a t e d a j
 o n d j e t a m
 o n u d a t a m s k o z, o n d i
 o p o r g r e n e k
 o p u t i n a s t r a n s k a p o t
 o s i m r a z e n
 o s j e t i m z a č u t i m
 o s j e ć a j o b č u t e k
 o t a d a o d t e d a j
 o t a l e o d t o d
 o t e t i v z e t i
 o t i m a t i s e t r g a t i s e
 k a j
 o (d) t u r n u t i s t r a n s u n i t i
 o v a k o v t a k
 o v a m o s e m
 o v d j e t u
 o v i s o k p r e c e j v i s o k
 o z b i l j a n r e s e n
 P a l u b k r o v l a d j e
 p a r (u t a j p a r) t a h i p
 p a r o k p r a v o s l a v n i ž u p n i k
 p a v i t i n a d i v j a t r t a
 p a t n j a t r p l j e n j e
 p a z a r s e j e m
 p e c k a t i z b a d a t i
 p e č a l a n s k r b i p o l n

p e n j a č i c a p t i c a p l e z a l k a
 p e r i v o j p a r k
 p i j e v a c p e t e l i n
 p i p a t i t i p a t i
 p i t o m k r o t e k, p l o d o v i t
 p o ć i t i (p o i t i)
 p o č i t a n j e s p o š t o v a n j e
 p o d c i k i v a t i v r i s k a t i
 p o d j e z a r u k o m s e p o -
 s r e č i
 p o d n i j e t i p r e n e s t i (p o d -
 n e s t i)
 p o d n o n a d n u, p o d . . .
 p o d r u m k l e t
 p o g l e d a j d e r p o g l e j d a !
 p o j a t a h l e v
 p o h r l i t i p o h i t e t i
 p o k l a d e p u s t
 p o l u d j e t i z b l a z n e t i
 p o m a (p a o m a) p a l m a
 p o p a d i j a p o p o v a ž e n a
 p o r u ž n j e t i (r u ž a n) g r d
 p o s t a t i
 p o s l i j e p o z n e j e
 p o t a n j e (t a n e k) p o d r o b -
 n e j e
 p o t r č a t i p o h i t e t i
 p o u z d a n j e z a u p a n j e
 p o v l a d j u j e m p r i t r j u j e m
 p o v o r k a i z p r e v o d
 p o z a j m i t i p o s o d i t i
 p r a k l j a č a p e r a č a
 p r a t i t i s p r e m l j a t i
 p r e g a č a p r e d p a s n i k
 p r e b a l j a m p r e b o l e v a m
 p r è d a t i b a t i s e
 p r e d l j i v s t r a š l j i v
 p r e k i d a t i p r e t r g a v a t i
 p r e k j u č e r p r e d v č e r a j š n j i m

prenuti se dvigniti se
 preturiti suniti čez ...
 pričiniti se zazdeti se
 prihvati m sprejmem
 prijeći pre-iti
 prijekor očitek
 prkos kljubovanje
 proći pro-iti, miniti
 prohujati mimo odšu-
 meti

proljeće spomlad
 prosac snubač
 prosijed malo siv (osivel)
 prova (proba) preizkušnja
 provalija brezno
 prozor okno
 prtiti mešati se v kaj
 pruće protje
 pucati pokati, streljati
 pučina morska gladina
 pudar viničar
 pupati kliti kakor popek
 puščani (hitac) strel iz
 puške

Raditi delati, radnja —
 delo; radi se o meni —
 gre za mene
 radja neka riba?
 rakija žganje
 raspiri(va)ti (raz ..)
 razvne(m)ati
 rasklimam (raz ..) raz-
 majam
 raščupan (razču ..) raz-
 kuštran
 rašljat vilast
 rat vojna
 rečenica izrek, stavek
 ridati na glas tožiti

rondar nekaj občinski
 uradnik
 rupajama
 rusika neka pijača
 ružan grd
 Sa (se) s
 sablazan pohujšanje
 saće satje
 sada sedaj
 sadačić moder jopič
 sadjoše (od: saći, siti)
 dol so šli
 salijeću me obletajo ma
 sanduk zaboj
 sasušesose
 satura
 savio zvil
 savjet svet
 sedmica teden
 sele! o sestra!
 serdar okrajni poglavar,
 (starejšina, sodnik)
 shvatiti razumeti
 siječanj januar
 sijed siv
 sijelo (sedeča) družba,
 poset
 silaziti dol iti
 sio sel, sedel
 sitan droben
 sjećam spominjam
 sjetan otožen
 sjetilo čutilo
 skitati potepati se
 skup drag (o cenah)
 slegnuti z ramami zmi-
 gati
 sleptati vkup zleteti
 (leptir — metulj)

s m e d j r j a v
 s m e t z a m e t
 s m e t a t i m o t i t i
 s m u č e n (od: motiti)
 z m o t e n
 s m u š e n z m e š a n, b l a g e n
 s n a g a m o č
 s n u Ź d e n (n u Ź d a) v s k r b e h
 s i
 s o p t a t i s o p s t i
 s p o r 3, p o č a s e n
 s p r a t n a d s t r o p j e
 s p r a v a n p r i p r a v l j e n
 s p r e m a t i p r i p r a v l j a t i
 s p u t a t i s p e t i, z v e z a t i
 s t a l a k s t o j a l o
 s t a l o Ź e n s e s e d e n
 s t a n e m z a č n e m
 s r d Ź b a s r č b a, s r d
 s r l j a t i d i r j a t i
 s t e p e n i c e s t o p n i c e
 s t i č i d o s p e t i
 s t o k a Ź i v i n a
 s t o g a (s t o g a) r a d i t e g a
 s t o l m i z a
 s t u b e s t o p n i c e
 s t u d e n, i: m r a z ; s t u d e n 3
 — m r z e l
 s u k o b i t i s e t r č i t i
 s u m p o r Ź v e p l o
 s u s p r e Ź e m z a d r Ź i m
 s u s r e t s r e č a n j e
 s u s t e g n u t i z a d r Ź a t i
 s u t r a j u t r i
 s u v a r a k (s u h) k o m a d s u -
 h e g a l e s a
 s u v i š a n o d v e č, n e p o t r e b e n
 s u v r e m e n s o d o b e n
 s v a č i j i v s a k o g a r

s v a č i m z v s a k o j a k i m, z
 v s e m
 s v a d j a p r e p i r
 s v a g d a v e d n o
 s v a g d j e p o v s o d
 s v a n u č e (s v a n u t i) v z h o d
 s o l n c a
 s v e č a r k o g a r s l a v e
 s v i b a n j m a j
 s v e g d j v e d n o
 s v i č i (s v i k n u t i) n a -
 v a d i t i
 s v i d j a t i s e u g a j a t i
 s v u k u d (p o v s o d k o d) n a
 v s e s t r a n i
 Š a r a p i s a n o s t, p i s a n e r e č i
 š e š i r k l o b u k
 š e v a r t r t j e
 š i p a k m o r s k i g r a n a t n o j a -
 b o l k o
 š o k o: š o k a c k a t o l i š k i
 p r e b i v a l e c p o l e g p r a v o s l a v -
 n e g a
 š t a p p a l i c a
 š t e t a š k o d a
 š t i t i č i t a t i
 š t o k a j (k a r, k i), d a . . . ;
 k e r . .
 š u l j a t i s e v t i h o t a p l j a t i s e
 š u t k e m o l č e
 š u t n j a m o l č a n j e
 š v e l j a š i v i l j a
 T à s a j
 t a d a t e d a j
 t a k o d j e r t u d i
 t a j t a
 t a l a s v a l
 t a m o t j a
 t e k š e l e

tepav jecljav
 teza lesena zgradba
 tinjati tleti
 titrati trepetati
 tlapnja bledenje
 tobože baje
 točak vodnjak
 tražiti iskati, zahtevati
 treptav bleščeč
 trčati bežati
 trijem dvorana (balkon)
 trka bežanje; trkati —
 letati
 trnuti trpniti
 trpeza miza
 tuka pura
 turnuti suniti
 tutnjeti bobneti
 U (u pisaca — pri pisateljih)
 ubrus obrisača
 učestati (čest postati)
 množiti se
 učešće (čest — del) so-
 čutje
 udes usoda
 uditi (ud) meso sekati
 ugovor pogodba
 ugursuz baraba
 uhvatiti uloviti
 ukočiti odreveniti, trdo
 narediti
 umoran truden
 unakrst prižema
 unići vniti
 unijeti vnesti
 uoči pred čim, na predvečer
 upala vnetje
 uresiti okrasiti
 urlanje tuljenje

uskomešati zganiti (uz...
 — vz...)
 uskovitlati v zrak
 zvrteti (uz... — vz...)
 uskrsnuti vstati
 usnuti zaspiti
 usporiti počasnejše kaj
 narediti, zadržati
 uspraviti vzravhati; us-
 pravno — po konci
 usprednem zdrznem se
 (prenuti)
 ustegnem vztegnem, za-
 držim, umaknem
 utaman pravkar; zaman
 uto v tem, med tem
 utuviti v glavo si zabiti
 uvala tesna dolina
 uvijek vedno
 uvrijediti užaliti
 uzob; uz glazbu — ob
 glasbi, s spremljevanjem
 glasbe
 uzadje gre gor (vz-ide)
 uzalud zaman
 uzdati se zaupati, za-
 nesti se
 uzdarje dar v zahvalo
 uzmak vzmikanje, umikanje
 uzrujavati razburjati
 užas strahota
 užeci vžgati
 Vaditi ven vzeti
 van(ka) ven
 varoš — mesto
 vatra ogenj
 vazda vedno
 več temveč; več že
 večma bolj

večeras nocoj
 veoma zelo
 viriti kukati
 više več
 vitao (vitla) kolo mlinsko
 vitlati kvišku vzvrteti
 vjerenik (vera — zvesto-
 ba) zaročnik, ženin
 vlasnik lastnik
 voćnjak sadovnjak
 vrijedim sem vreden,
 veljam
 vrzem (vrsti) se: tičati
 ob čem
 vucariti vlačiti
 vunjač živali z volno
 Zabušiti zadeti
 zabit sramota
 zaboraviti pozabiti
 zacijelo gotovo
 začaditi zakaditi (o sajah)
 začipati (s čepem mašiti)
 zadužbina kar se usta-
 novi za blaginjo duše
 zagrtati zagrinjati
 zahujati zahrumeti
 zaista zares
 zakasati zadirjati (o
 konjih)
 zakidivati izzivati
 zakinuti si primigniti,
 prevarati
 zakutak kotič
 zamusan umazan
 zanat obrt (kot poklic)

zaluditi blaznega nare-
 diti (lud)
 zanijeti zanesti
 zanjihati zazibati
 zapiriti (o vetru) za-
 pihati
 zapeti obtičati
 zapušem zapiham
 zar? ali?
 zaraziti okužiti
 zaredice po vrsti; za-
 redaše so se vrstili
 zaridati zastokati
 zatalasati zavaloviti
 zavičaj rodni kraj
 zazbiljan istinit, realen
 zažagren (žgati) vnet
 zbilja zares
 zbivati se dogajati
 zekan zelen konj
 zeman čas
 zgoda prilika
 zgrušan strjen
 zimus to zimo
 zlokoban zle usode
 zmijolik (lik zmije)
 kačast
 zovina bezgovina
 zujati brneti
 Žabokrečina okrak
 ždraka (zraka) žarek
 žestok ošter; žešći —
 ostrejši
 životinja žival
 žuka bodičevje

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000380335

